

ANGLIA

KIRÁLYI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSA

A XI.—XIV. SZÁZADBAN.

JOGTÖRTÉNETI TANULMÁNY.

IRTA

MANDELLO GYULA dr.,

EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

BUDAPEST.

KILLÁN FRIGYES, M. KIR. EGYETEMI KÖNYVÁRUS.

1895.

TARTALOM.

	Lap
I. Fejezet. Bevezetés	1
II. » Curia regis	19
III. » Utazó birák	75
IV. » Peres eljárás	122
Függelék: A. Finis és amerciamentum	167
» B. A curia regis és az utazó birák iratai	176
» C. Jogesetek	184
» D. Források	199

ELŐSZÓ.

Mi sem jellemzi jobban az angol jogtörténeti tudomány viszonyait, mint az az inaugurális előadás, melylyel Maitland, Anglia legkitünőbb jogtörténetirója, a cambridgei egyetemen az angol jogok tanzékét elfoglalta. »Miért nincs megírva az angol jog története?«*) — ez volt székfoglaló előadásának címe és tárgya.

S valóban, e kérdés magába zárja azt, a mit tagadni hasztalan volna, hogy t. i. a francia vagy német jogtörténeti tudományhoz mérhető jogtörténetírásuk az angoloknak nincs. Olyan könyv, mely az angol jogfejlődés egészét felöleli, kevés van. De modern megítélés szerint e kevés sem érdemli meg a jogtörténet nevét.

*) Maitland, F. W.: Why the history of english law is not written. An inaugural lecture. London, 1888.

Reeves-nek*) a mult században megírt dolgozata, ezek közt, még mindig a leghasználatóbb, bár fejtegetései gyakran csak technikaiak s előadása száraz. A munka fogyatékoságáért a szerzőnek szemrehányást tenni nem lehet, mert hisz a jogtörténet sötét százada volt az, a melyben ő könyvét megírta. A statutumok, a year-book-ok és rossz kiadású textbook-ok voltak Reeves egyedüli forrásai. Csak fél-századdal azután, hogy Reeves könyve megjelent, nyílt meg a record office iratainak rendezésével, lajstromozásával, az a kincses bánya, melyből Anglia történetírói meritenek. Hale majd egy századdal Reeves előtt kísérelte meg az angol jogtörténet megírását. Nagyobb tehetséggel fogott a munkába, mint Reeves; de csekélyebb eredményt ért el. Az, a mit egyes kérdésekről, így pl. a lordház igazságszolgáltatásáról írt, mindvégig becses forrásmunkának bizonyult, de jogtörténete**) töredékes, nem tárgyilagos,

*) Reeves, T.: History of the english law. 4 köt. London, 1783—87. Finlason kiadása (3 köt. 1869.) nem ajánlható. Az átdolgozás csak ártott az eredetinek.

**) Hale, M.: The history of the common law of England, written by a learned hand. London, 1713.

nem igen használható. Crabb *) jogtörténete felületes, meg nem bizható; a mi benne jó, az Reevesből való, de Reeves-t is gyakran félreértette. Philipps **) nek német nyelven írt angol jogtörténete is elavult már és bár helylyel-közzel figyelemre méltó, a német jogtörténetírás gyermekkorát tünteti fel. Glasson ***) francia nyelven írt munkája a legújabb angol jogtörténet, de ez sem hatol a dolgok mélyébe. Brunner †) vázolata kitünő, de csak a jogforrásokat tárgyalja.

Még monographiákban sem gazdag Anglia jogtörténeti irodalma. Ha Stubbs ††) felülmulhatatlan alkotmány-történetétől, ha Stephen †††) kitünő büntetőjog történetétől

*) Crabb G.: A history of english law. London, 1829.

**) Phillips G.: Englische Reichs und Rechtsgeschichte. Berlin, 1827—28.

***) Glasson, E.: Histoire du droit et des institutions de l'Angleterre. 6 köt. Páris, 1882—83.

†) Brunner, H.: Ueberblick über die Quellen der französischen, normannischen und englischen Rechtsquellen. Holtzendorff, Encyclopädie. Leipzig, 1877.

††) Stubbs W.: Constitutional history of England in its origin and development. 3 köt. Oxford, 1874.

†††) Stephen, J. F.: History of the criminal law of England. 3 köt. London, 1883.

eltekintünk, legfőlebb a peres eljárás némely részlete és a földtulajdonjog nyert figyelemre méltó történeti feldolgozást. Mindenképen csak szórványos az angol monographikus irodalom és hogy sok, igen sok a tenni való, az iránt a vélemények Angliában sem térnek el.

Sajátságos, de tény, hogy az angol nagy jogászok művei, bár történeti fejtegetésekben gazdagok, inkább hátráltatták, sem mint előbbrevítették az angol jogtörténeti tudományt. Az angol jurisprudentiát legjobban az a tudományos jogképződés jellemzi, melynek folytán a régi szabályokat új viszonyokra fokozatos alakítás, interpretálás, vagy változtatás útján terjesztik ki. Innen ered az, hogy az angol jogtudomány classicus írói lépten-nyomon visszanyúlnak a multba. De mikor ezt teszik, nem a tárgyilagosan vizsgáló történetíró módjára járnak el; lelkük előtt folyton ott lebeg a gyakorlati cél. Szemük előtt áll az az actualis eset, a melyre a régi szabályt kiterjesztés útján alkalmazni akarják. Rég elmúlt idöket a saját koruk szempontjából szemlélnék; és azok viszo-

nyaiban csak azt keresik, a mi őket érdekli. A történeti fejlődés tényleges menetét felismerni nem képesek. Coke, Blackstone és több más classikus angol jogász történeti állításai a modern kritika előtt helyüket meg nem állják. Mindinkább terjed ma már Angliában az a meggyőződés, hogy e nagy jogászok jogtörténeti tevékenysége meddő volt.*)

De miért van ez így? A felelet, a melyet e kérdésre Maitland ad, különösen Magyarországon kelthet érdeklődést, mert csak hazánkban tanítják intensive a nemzeti jogtörténeten kívül az európai jogtörténetet is.

Maitland így szól: »Történetíráshoz összehasonlítás kell és az angol jogász, a ki sohasem tudott egyebet és sohasem

*) Blackstone fejtegetéseit Cooper (Public records VII. lap) »tetszetős képzelődéseknek« mondja. Freeman, (Rise and progress of the constitution 210. l.) így szól: »Blackstone gyámoltalanságát talán ki lehet menteni, mert sötét volt az a korszak, a melyben írt. De hogy azóta jogász jogász után ismétli könyvében azt az égbekiáltó bolondságot, a mi Blackstone idejében alkotmánytörténet-számba ment, azt már valóban rosszalni kell.« Az angol irodalom számos ily ítéletet tartalmaz. Coke egyik történeti tévedését illetőleg I. II, fejezet, 100 lap.

törődött mással, mint csak saját országának jogrendszerével, a jogtörténet eszméjéhez fel sem tud emelkedni.«*)

Az a lendület, melyet az angol jogtörténeti tudomány néhány év óta vett, tényleg annak köszönhető, hogy külföldiek, ideértve az amerikaiakat is, — Liebermann, Vinogradoff, Gross, Seeböhm és már régebben Tardif és Brunner — kutatásaikkal előmozdították az angol jog ismeretét; és annak, hogy viszont az angol jogtudósok is megismerkedtek a német és francia jogtörténeti irodalommal. Két angol folyóirat, az *English historical review* és a *Law quarterly review*, és egy amerikai folyóirat, a *Harvard law review* tág tért nyujtanak már most a jogtörténeti specialtanulmányoknak. És az 1895. évben várható az első oly munka megjelenése, a mely megérdemli majd az angol jogtörténet nevét. Örömmel kell üdvözölni e munkát mindenkinek, a ki tudja, hogy e munka szerzői: Anglia legkitünőbb jogtörténésze, F. W. Maitland és az, kit Anglia

*) Maitland fentidézett előadása, 11. l.

legtudósabb jogászának tartanak, Sir F. Pollock.

De ha még ma nincs is kielégítő, a jogfejlődés egészét felölelő, általános, avagy monographikus irodalmuk az angoloknak: az okiratok tömege és azok könnyen hozzáférhetősége tekintetében Anglia minden más országot felülmúl. A mi különösen az igazságszolgáltatás történetét illeti, éppen annak korai központosítása folytán, a XII. század végével és a XIII. századdal szakadatlan bő árja nyílik meg a legjobb eredeti kútforrásoknak. És ezek javarésze rendezve, indexxel ellátva, keltezve, a record officeben bárkinek rendelkezésére áll. De a mi még fontosabb, az okiratoknak számot tevő részét nyomtatásban is kiadták. A kormány és egész sora a tudományos társaságoknak — Camden-, Surtees-, Salt-, Pipe-roll-, Selden-society — éppen az igazságszolgáltatásra vonatkozó legkorábbi okiratokat áttekinthető módon tette így hozzáférhetővé. Anyagszegénység miatt Anglia valóban nem panaszkodhatik. Érthető így Maitland eme felkiáltása: »Rakás-, halom-,

kocsiszámra vannak fontos okirataink, a mik elolvasásra várnak. Ám jöjjenek át hozzánk Angliába a hivatottak és segítsenek nekünk a munkában.«*)

A mit az angol jogtörténetről általában elmondottam, az különösen arról a kérdésről is áll, a melylyel ez értekezés foglalkozik. A királyi igazságszolgáltatás alakulása még külön tanulmány tárgyát nem képezte Angliában. De nagy anyag áll rendelkezésre. Palgrave, Hardy, Hunter, a Pipe-roll-, Camden-, Surtees- és Seldensociety nyomtatásban közzétették a XII. és XIII. század legfontosabb iratait.

Ez anyag megismerését és az abban való eligazodást ama szíves támogatásnak köszönöm, melyben az 1893. év végén és az 1894. év nyarán Angliában részesültem. Prof. F.W. Maitland (Cambridge); Rev. Prof. W. Cunningham (Cambridge); Prof. Montague (Oxford); L. L. Shadwell, G. N. Richardson, W. A. S. Hewins (Oxford) azok, a kiknek szóbeli vagy levélbeli felvilágosításaikért köszönettel tartozom.

*) Maitland, F. W.: Materials for english legal history. Polit. science quarterly. 1889. 647. l.

De kötelelességmulasztás volna, ha köszönetet nem mondanék a British - Museum, a bécsi egyetemi, a bécsi udvari könyvtár és — last but not least — a mi egyetemi könyvtárunknak is, ama szivességért, hogy rendelkezésemre bocsátották, illetőleg számomra megszerezték a szükséges irodalmat.

Budapest, 1894. deczember 28.

M. Gy.

I. FEJEZET.

BEVEZETÉS.

Anglia alkotmány- és jogtörténetében az az időköz, mely a normann hódítástól (1066.) a magna carta kibocsátásáig (1215.), sőt egész a mintaparlament megtartásáig (1295.) terjed, igazi átmeneti korszak.

E korszakban játszódik le az a felette érdekes processzus, hogy egy nép a másikat meghódítja, uralma alá hajtja, a maga szokásait beléje oltja; de az erőszakos átalakítás közepette maga a hódító nép is nem egy jellegzetes tulajdonságát veszi fel a meghódítottak és, alig kerül másfél századba, a két nép egygyé forr.

A hódítás eredményét úgy tüntetni fel, hogy a normannok az angol-szászokat normannizálták, épp oly téves, mint azt mondani, hogy a normannok a hódítás után elangolosodtak. A legteljesebb kölcsönhatás eredményeként jelentkezik a két nép elvegyülése.

De talán még az elvegyüléshez való hasonlítás sem elég találó, ha arról van szó, mint lett az angol-szászok és a normannokból az angol nép. Mert a vegyület végső elemzésben is csak azokat az elemeket mutatja, a melyekből alakult. És csak az elvegyülés pillanatában mutatkozik az a hatás, a melyet a különböző elemek egymásra gyakorolnak.

Intézmények
forrásai.

Ez átmeneti korszak intézményeinek azonban nemcsak két eredő forrásuk van. Gyökereik nemcsak normann és angol-szász földre nyulnak. Egyenjogú harmadik forrásként sorakozik melléjük a két fajnak szemben állása, hatása egymásra.

Éppen ezért kétszeresen tévedtek azok az írók, a kik szélsőségig menve mindent vagy az egyik vagy a másik forrásra igyekeztek visszavezetni. Gneist*) és Freeman**) az angol nemzeti alkotmány és jog szervezetét úgy akarnák feltüntetni, mintha az tisztán a régi angol-szász nép öröke lenne. A normann hódítást megelőző időben keresik a későbbi intézmények csiráit. Alakot

*) Gneist: Englische Verfassungsgeschichte; — History of the english constitution.

**) Freeman: History of the norman conquest of England; — Rise and progress of english constitution.

öltött, kész egészet látnak határozatlan körvonalakban. *)

Viszont Thierry**) és részben Brunner***) is a hódítók és meghódítottak közötti válaszfalat magasabbnak mutatják, mint a minő az tényleg volt és nem veszik észre, hogy azt az idő folyamán lebontották. Így következetesen túlbecsülik a normann befolyást és mindent arra visznek vissza.

De talán egyáltalán téves tisztán csak ethnikai okokban keresni a probléma megfejtését, téves hiúni azt, hogy a későbbi Anglia viszonyait maradék nélkül elemzhetjük, ha külön-külön tanulmányozzuk az angol-szászok és normannok korai intézményeit és a két nép nemzeti jellegét. Nemcsak ethnikai, de történeti okok is nagy mérvben bírnak jelentőséggel. A normann hódítás nemcsak két, fajilag különböző nép elvegyülése, hanem egyzersmind politikai fogamzás is. A hódítók egy politikailag desorganizált társadalomra találtak és ebbe új életerőt öntöttek; zavar helyébe rend lépett. És a mi ezután fejlődött, az már csak részben az eredeti angol-

*) V. ö. Botmy IX. 1.

**) Thierry Histoire de la conquête de l'Angleterre par les normands.

***) Brunner: Schwurg.; — Quellen. V. ö. Freeman V. 880. 1.

szász, vagy csak részben az eredeti normann forrásból bugyogó elemnek felszínre kerülése. E két forrás mellésorakozik az a harmadik, melyet fentebb a két nép egymásra való hatásának mondtam és a melyet a XI—XIV. század történeti eseményeiben kell tanulmányoznunk.

Önkormány-
zat és köz-
pontosítás.

Mind a két népnek, hódítónak és meghódítottnak, volt egy-egy politikai gyengéje és egy-egy kiváló tulajdonsága és oly szerencsésen került ki az ötvény az elegyítésből, hogy ama gyengék eltűntek és a kiváló tulajdonságok csak jobban kidomborodtak. Az angol-szászok gyengéje volt, hogy szervező, központosító tehetséggel nem bírtak. Viszályuk, egymás ellen törésük, szakadozottságuk tölti be uralmuk utolsó századait. De erejük volt, a mi minden teuton szervezetet kitüntet: a kisebb és legkisebb politikai egységek szervezése. Az angol-szász *township*, a *hundred*, (*ward*, vagy *wapentake*) és a *shire* amaz egységek, a melyek magvává lettek a későbbi kor büszke önkormányzatának.

Viszont a normannok csak az erőszakos hódító nép központosító, politikai szervező tehetségét hozták magukkal. Ebből a tulajdonságukból eredt az angol politikai és törvényhozási fejlődés amaz

irányzata, a mely Angliában, a mind e mai napig kiható, erős állami akaratot megteremtette, megőrizve mind a mellett az önkormányzatot is.

Ugy tekintik gyakran a normann hódítást, mint a mely a hűbériséget vitte be Angliába. Normann korszak, vagy hűbéri korszak e szerint egyet jelentene. Azonban a hűbériség elemei meg voltak már az angol-szász királyságban is.*)

Hűbériség a hódítás előtt.

Maga a normann hódítás, noha általában kifejlesztette a hűbériséget, bizonyos irányokban annak akadályául is szolgált.

A hűbériség fejlesztése.

A hódító király földosztogatása, a megajándékozottak katonaállítási kötelezettsége, megvetették a hűbéri korszak alapját. A király és nemzet közötti kapcsolat így közvetletté válik.**)

Még nagyobb mérvben mutatkozik a hűbéri irányba terelés a jogi téren: a földbirtoklási cím egységesítésében, a jogok és kötelezettségek, a korona jövedelmeinek és az igazságszolgáltatás rendszerének kialakításában.

De akadályozta a hűbériség fejlődését az is, hogy a normann hódítók meghagyták, sőt megerősítették a régi *township, hundred*

A hűbériség megszorítása

*) Montague 22. l.

**) Stubbs I. 260.

és *shire*-t, mint helyi gyülekezeteket, a melyekben a régi lakosság továbbra is elintézhette saját ügyeit és kiegyenlíthette viszályait.

A régi angol szabad lakosok így nem váltak védtelen parasztok szervezetlen tömegévé; nemzetnek maradtak meg és a mikor a normann király a normann nemesekkel harczolt, döntő módon folyhattak be a harcz kimenetelére.

De hogy Hóditó Vilmos 1086-ban Salisburyban általános hűségesküt vett Britania minden földtulajdonosától, ez szintén oly tény, melynek hűbériségellenes jelentősége van.**) Más hűbéri országokban mindenki csak annak esküdött hűséget, a kitől földet nyert. A főurak csak a királynak esküdtek, a főurak hűbéresei csak a főuraknak és így tovább. Az általános eskütevés hűbériségellenes tény.

Fajiegyesülés

Fajilag is teljesen egygyé lett a XII. század végeig a két nemzet. Egymásba házasodását és összekeveredését már a *dialogus de scaccario* szerzője 1178—79.***) körül bizonyítja.***) Legalább az államot

*) Hajnik 134 l.

**) Liebermann: Einleitung 11. l.

***) *D. Nunquid pro murthero debet imputari clandestinus mors Anglici sicut Normanni?*

M. A prima institutione non debet, sicut audisti: sed jam cohabitantibus Anglicis et Normannis, et alterutrum

kitevő osztályokról feltétlenül áll ez. A faji különbséget csak a nem szabad parasztnépesség őrizte meg. De hisz ennek a politikai és jogi intézmények fejlődésére befolyása nem volt. Legfelebb a county-court-ok biráskodásában játszik tehát a faji különbség szerepet, de a központi igazgatásban és igazságszolgáltatásban nem.

És ne felejtjük el itt a köztörténeti eseményeket. A hódítást követő időszakban a királynak éppen a normann fő hűbérurakkal gyűlt meg a baja. Ama nagy vérontásban, a melyről a XI. és XII. században Anglia története szól, a főbb normann családok kivesztek; az ellenük való küzdelemben a királyok az angol eredetű nemességre támaszkodtak. Már I. Henrik idejében a legfőbb igazságszolgáltató és pénzügyi bíróság iratain mind több-több angol név szerepel. III. Henrik korában pedig már annyira egygyé forrott az egész nép, hogy közös nemzeti érzülettel, közös gyűlölettel

uxores ducentibus, vel nubentibus, sic permixtae sunt nationes, ut vix discerni possit hodie, de liberis loquor, quis Anglicus quis Normannus sit genere; exceptis duntaxat ascriptitiis qui villani dicuntur, quibus non est liberum obstantibus dominis suis a sui status conditione discedere. Ea propter pene quicumque sic hodie occisus reperitur, ut murdrum punitur, exceptis his quibus certa sunt ut diximus servilis conditionis indicia.

Dial. de scacc. X. Sel. Ch. 201–202. l.

fordultak angolok is, normannok is amaz idegenek ellen, a kiket a király az országba hozott.*)

Nyelv.

De a faji egyesülés még nem jelent nyelvi egyenlőséget. Sok időbe is került ennek elérése. A hódítást követő másfél századon át normann volt a nyelve mindenkinek, a ki rangra vagy műveltségre igényt tartott. A művelt osztály irodalma hasonlóképen normann volt; angolul csak a nép nagy tömege beszélt és csak ennek a számára irtak angolul ájtatos irodalmat. Az egyház, a tudomány és a jog nyelve a latin volt.

A XIII. században változás áll be. Normandiának elvesztése, III. Henrik uralkodása alatt, egészen Angliára utalta annak minden lakosát. A normann dialectus kezd kiveszni; a közép-francia nyelv a királyi udvarban is kiszorítja azt helyéből. Alulról fölfelé terjed az angol nyelv, mely a XIV. század közepén a parlament nyelvévé is lesz.

A jogszolgáltatás és a jogtudomány nyelve azonban külön fejlődést mutat. A jog nyelve nem a francia, nem is az angol, hanem a latin. Irni és olvasni egyáltalán latinul szoktak. A királyi törvényszékek előtt, a közigazgatás minden

*) Green : Short History III. ch. V. sect.

hivatalában latinul fogalmazzák az iratokat. Így tart ez a XIV. század közepéig, a mikor újabb változás következik be.

Az uralkodó nyelv ekkor a francia és noha a parlament is részt vesz a törvényhozásban, a statutumokat a király bocsátja ki és e statutumok nyelve a francia. És a mint a statutum-könyvek mind több jelentőséget nyernek a nemzeti jogéletben, a jogtudósok is francia nyelven írják meg könyveiket.

Glanvilla és Bracton még latinul írták meg classicus műveiket. Már Bracton után egy fél századdal a jogtudomány nyelve a francia.

A szóbeli eljárás terén is győzelmet arat a francia nyelv. A királyi törvényszékek előtt már a hódítás óta alkalmazásban van, ellenben a helyi törvényszékeknél az angol nyelv uralkodik. A mikor azután II. Henriktől kezdve az igazságszolgáltatás központosítása ténynyé válik és a királyi törvényszék gyakorlata Anglia egységes jogát megteremti, országszerte francia lett a perlekedő felek vagy képviselőik nyelve.

De a francia élőszó mellett az okiratok és jegyzőkönyvek nyelve gyanánt tág tér marad a latin nyelv számára ezután is.

Hogy gyakran oly latinság ez, mely angol vagy francia észjárás hatását mutatja, azon nem kell csodálkoznunk.

A jogtudomány és az igazságszolgáltatás nyelve csak a XVI. században lett az angol nyelv, de ez időben épp úgy, mint mai nap is, a jogtudomány műszavai egyformán elárulják francia eredetüket.

Irott törvé-
nyek

Bár kétség sem fér ahhoz, hogy a hódító faj sok tekintetben tehetségesebb, műveltebb volt, mint a meghódított, egyben az angol-szászok felülmúlták a normannokat: irott törvényeik voltak.

Lehet, hogy a normannok azon másfél századon át, a melyet a frank birodalomban töltöttek, megismerték a *lex salica*-t és a merowingi és karolingi királyok *capitulaire*-it. De oly törvénykönyvük nem volt, mint a milyen az angol-szászok *Knut* törvénykönyve.

Nagy Károly szokásainak egynéhány kitűnő fordítását a hódítók magukkal hozták Angliába és az új talajban jó termés kelhetett belőlük. A *domesday* könyv e vetés első szép gyümölcse. De ismétljük, irott törvénykönyve a normannoknak nem volt.

A hódító király úgy gondolkodott, hogy angol alattvalói tartsák meg régi törvényeiket. Új intézkedést csak annyiban tett

a mennyiben azt a hódítók és meghódítottak közötti viszony megkívánta.*)

A hódítók normann szokásokat is hoztak magukkal; de a mi a legjellegzetesebb, e szokások írásba foglalása későbbi időkből való.**)

Az első három normann király nem volt törvényhozó. Idejükben ment végbe Hitvalló Eadward törvényeinek újjászervezése és latin nyelvre fordítása.

E munkálatok közt vannak az úgynevezett *pseudo-leges Canuti*, a *leges Eadwardi Confessoris* és a *leges Henrici Primi*, mely utóbbiakról már most bizonyos, hogy tényleg első Henrik korából, 1108—1118-ból valók.

II. Henrik már törvényhozó volt. Korából több *assisa****) maradt ránk, előhirnökei a későbbi kor statutumainak.

*) Ilyen például a gyilkosság iránti törvényhozás. Lásd lejjebb.

**) A *Statuta et Consuetudines Normanniae*, vagy *Etablissement et Coutumes de Normandie*, tulajdonképen két különböző munkából áll. Az első Brunner szerint a XIII. század első éveiből, vagy a XII. század végéről való; Tardif szerint 1199—1200-ból. A második Brunner szerint, Tardif szerint is 1218—1220-ból való.

A *Summa de legibus consuetudinum Normanniae* (*grand coutumier de Normandie*) csak 1270—1275. közt keletkezett.

***) *Assisa* többfélét jelent. Jelent rendeletet, statutumot, így pl. assize of Clarendon, assize of forest.

De arra is használták az *assisa* kifejezést, hogy valami meghatározott dolgot jelöljenek meg vele; így pl. *assisa* jelent határozott időt: *infra assisam domini regis* és *infra*

Akirályi igaz-
ságszolgálda-
tás, mint az
angol jog for-
rása.

De míg így a normann hódítást követő korszak törvényhozásilag nem volt termékeny és új írott jogi codexnek életet nem adott, időközben egy másik folyamat veszi kezdetét.

Kifejlődik a normann királyok központi kormányzata s az egész országra kiterjeszkedik. A központi kormányzat a bíraskodást is felöleli. A királyi bíróságok ítéleteiből válik az az anyag, mely a mai angol jognak is forrása; a királyi bíróságok előtti szokásjog common law-vá lesz.

Az angol jogfejlődésnek így kiindulási pontját tényleg a királyi hatalom képezi.

Királyi hata-
lom.

A normann királyok abszolútbb uralkodók voltak, mint elődjeik Anglia trónján.

A teuton nép szervezetében rejlő korlátozásai a királyi hatalomnak, noha megmaradtak, színüket veszítették a normann korszakban.

Az angol királyság is hűbéri királyság, de lényegesen különbözik a szárazföldi hűbéri királyságoktól, mert az egész országra kiterjed és közvetlen kapcsolatot létesít alattvalók és uralkodók közt.

tempus constitutum egyértelmű kifejezések. Jelent határozott számú bizottságot; 12, 15, 25 stb. tagból álló jury-t ezért neveznek *assisa*-nak is.

De egyáltalában iratot is jelent az *assisa*: breve-t, writ-et; pl. *assisa novae disseisinac*. Végül jelent súly, vagy mértékbeli meghatározást is, pl.: *assisa panis et cervisiae*.

A korszak kezdetén a királyi hatalom még a személyes hatalom keretében mozog,*) csak a korszak végén fejlődik az alkotmányosság.

Erős központi kormányzat jött létre a Kőzponti kormányzat.
normann hódítást követő időszakban. Ez a legjellemzőbb tény.

De ne felejtjük el, hogy ha kormányzatról beszélünk, ez alatt nem pusztán a végrehajtó hatalom gyakorlását értjük. Semmi sem volna tévesebb, mint feltenni azt, hogy e korai középkori időkben az egyes közjogi cselekvési irányok szétválasztottak. Éppen ellenkezőleg a törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a pénzügyi igazgatás teljes összefolyása, egybevegyülése jellemzi e kor állami életét. A normann hódítást követő időszak erős központi kormányzata természetes folyamánya annak az abszolút királyi hatalomnak, melyet Angliában a hódító király fegyverrel kezében állapított meg. Viszont, idővel az erős központi kormányzat vált állandó támaszává, kútforrásává a királyi hatalomnak.

A központi kormányzat — törvényhozás, közigazgatás, igazságszolgáltatás és pénzügyi igazgatás — egyik főtenyezője a *council*, *concilium*, a tanács.

*) Lásd Hajnik 134. lap.

Tisztába kell majd jönnünk azzal a felette nehéz kérdéssel, hogy hányféle tanács létezett, hogy mik voltak tulajdonképpen a tanács teendői és hogy mint alakultak e korai, nehezen körvonalozható szervezetből a későbbi kor határozottan kidomborodó szervei.

De ezt megelőzőleg is felmerül az az általános jelentőségű kérdés, vajjon hogyan egyeztethető össze a normann királyok által megállapított abszolút királyi hatalom fogalmával a tanácsnak létezése, mely a királyi hatalmat — bár ezidőben csak látszólag — később azonban tényleg korlátozta.

Ennek megértésére kettőt kell figyelembe venni.

A normann hódítás bár fegyverrel ment végbe, a jogosság színezetével birt. Hódító Vilmos, mint Hitvalló Eadward rokona, öröklési jog czímén foglalta el a trónt és a régi angol-szász királyok utódként uralkodott. A régi királyi hatalom helyébe ugyan sokkal teljesebb hatalom lépett; mégis az angol-szász szervezet egy-egy korlátozó intézményének külső körvonalai megmaradtak. A régi *witenagemot*, a nemzeti gyűlés helyébe lépett így a normann idők magnum conciliuma.

De még fontosabb az a körülmény,

hogy a középkor e századaiban a tanácsadásban nem szabad azt látnunk, a mit abban modern megítélés alapján keresheínénk. A király a legfőbb alattvalók segítségével nem uralkodhatik. Ezért kéri tanácsukat; s a tanácskérés inkább a király kiváltsága, sem mint a tanácsadók joga. A tanácsadás kötelessége terhes, mint e korokban minden részvétel az állam ügyeinek igazgatásában.

Ennek érdekes megvilágítására szolgál az a tény, hogy ott, a hol a királyi hatalom erősen kifejlődött, mind gyakrabban látunk tanácskozó gyülekezeteket; míg ott, a hol a királyi hatalom gyenge, ritkán gyülekeznek tanácsadásra.

Franciaországban Burgundia és Normandia hercegei nem jelentek meg a királyi udvarban; e fő hűbérurak önállósodtak.*)

Angliában ellenben a hatalmas királyok udvarában gyakran volt tanácskozó gyűlés.

A *writ*, az irat, a melylyel a király az ország nagyjait tanácskozó gyűlésre hívja (*summon*), rendelete a királynak, a melyben alattvalóit felszólítja, hogy *homage and fealty*, vagy *homage and allegiance*, azaz hűségük és

*) Dicey Privy coun. 3. l.

alattvalói kötelességüknel fogva jelenjenek meg.*)

A tanácsadás, a tanácsban való résztvevés tehát kötelesség és nem jog és ily értelemben az abszolút királyság fogalma nem zárja ki a tanács létezését.

Intézmények
a korszak
kezdetén

A hódítást követő korszak kezdetén a királyt főbb emberei, a méltóságokat viselő tisztek veszik körül. Ezek alkotják a királyi udvart, a *curia* vagy *aula regis*-t, a *king's court*-ot. A királylyal ülésezve tanácsot alkotnak, *concilium*-ot. De némelykor a tanácsban nemcsak a király főbb emberei vannak jelen, hanem az egyházi nagyurak és a fő hűbérurak is és mindazok, a kiket a király tanácsba hív.

A király és tanácsa — kisebb vagy teljesebb tanácsa — alkotják tehát a hódítás után az állami kormányzat középpontját: a törvényhozás és igazságszolgáltatás és végrehajtását egyaránt.

Intézmények
a korszak
végén.

A XIII. század végén és a XIV. század kezdetén már megvan a *parliament* két különvált házzal. Három szabatosan megkülönböztetett törvényszék — *king's bench*, *common-pleas* és *exchequer* — végzi az igazságszolgáltatást és mind a parlamenttől, mind a törvényszéktől külön áll a tanács,

*) Dicey: Privy coun. 4. l.

a *council*, a melyből a XIV. század derekán a *privy-council* lesz.

Az intézmények eme felosztása immár azt az alakot mutatja, a mely azután, egy fél évezreden át, lényegében változatlanul megmaradt.

A hódítás és a XIV. század közti időszakban szűrődtek le tehát a modern Anglia lényeges elemei.

E korszak története nem más, mint bemutatása annak, mint ment végbe fokozatosan e fejlődés és mint következett be az állami tevékenységek szétválasztása.

A korszak kezdetén: ingadozó elnevezésű és hatalmú intézmények; a korszak végén: szabatosan meghatározott, élesen elválasztott szervek.

A korszak elején: a törvényhozás, igazságszolgáltatás és közigazgatás összefolyása; a korszak végén: mindezek szétválasztása.

Mind e fejlődésen belül csak az igazságszolgáltatásé érdekel bennünket. De a mikor követni akarjuk annak menetét, hogy mint nőtt ki a közös törzsből az igazságszolgáltatás ága és mint hajtott az lombokat, el nem kerülhető, hogy mellékesen ne érintsük ama pontokat, melyekből a közös törzs többi hajtásai kifakadtak.

Királyi igaz-
ságszolgá-
latás.

Anglia királyi igazságszolgáltatásának tanulmányozása két feladatot foglal magában.

Az egyik leírni azt, hogyan fejlődött a bírósági szervezet. A másik kimutatni azt, mint sikerült a királyi igazságszolgáltatásnak a helyi, hűbéri és népies törvényszékeken győzedelmeskedni.

A bírósági szervezet fejlődése egyértelmű a curia regis külső történetével.

A központi királyi igazságszolgáltatás győzelme pedig a helyi törvényszékeken kettőnek tulajdonítható: az utazó bírák intézményeinek és a curia regis peres eljárásának.

Igy a következő három fejezet a *curia regis* külső történetét, az utazó bírák intézményét és a királyi igazságszolgáltatás peres eljárását tárgyalja.

II. FEJEZET.

CURIA REGIS.

A királyi kormányzat színhelye a királyi udvara.*)

A királyon és hozzátartozóin kívül az udvar körében vannak a főbb méltóságok. Az angol királyi udvar különbözik a francia királyi udvartól; amott országos teendőket végeznek ezek, míg emitt kormányzatuk csak a közvetlen királyi területre terjed ki.**)

A királyi főbb méltóságokat viselő tisztek: a *justitiarius*, a *cancellarius*, a *treasurer*, a *stewart*, a *chamberlain*, az *earl-marshall*, a *constable*.

E méltóságok közül idők folyamán csak a *justitiarius*, a *cancellarius* és a *treasurer*-é válik országos állami hivatallá. A többi udvari háztartási méltóságnak marad meg.

*) Hajnik 156. l.

**) Hajnik 156. l.

Amazok hivatali természetete kitűnik abból is, hogy nem váltak örökletesekké, mint emezek. De a kor felfogása szerint a justitiarius, a cancellarius és treasurer hivatalukért, vagy egyszermindenkorra tesznek le bizonyos összeget a király kezeihez, vagy évi járadékot fizetnek neki.*)

justitiarius. A *justitiarius* a legelőbbkelő méltóság. Hódító Vilmos alatt a justitiarius a király legfőbb segédje és helyettese, ha a király az országtól távol jár. Állása II. Vilmos és I. Henrik uralkodása alatt állandó miniszerelnökségnek mondható. Az államnak egész igazgatása az ő segítségével történik. Justitiariusnak rendszerint egyházi embert nevezett ki a király, mert ama tanultság, képzettség, melyet e hivatal igényelt, csak egyházi férfiakban volt meg.

cancellarius. A *cancellariusnak* hivatala a normann időkben más természetű, mint az, a melyet a XIV. században visel. A későbbi kor cancellarius kizárólag bíráskodott, valódi főbíró volt. A normann idők cancellarius ellenben mintegy a kabinetiroda feje és a királyi jövedelmek főkönyvelője volt. Számos segéddel végezte a király levelezését, állította ki az igazságszolgáltatásra szükséges *writ*-eket és vezette a

*) Stubbs I. kötet 351. l.

király számadását. A királyi pecsétet is ő őrizte.

A *treasurer* a király készpénzét és kincseit őrizte, de egyébként is résztvett a kormányzásban. treasurer.

E három legfőbb tisztviselő és a többi, méltóságot viselő hivatalnok képezte azt a legszűkebb kört a király körül, mely őt az ország ügyeinek igazgatásában támogatta.

Lássuk már most ama tágabb kört, mely szintén a király körül alakult és a melyet nagy tanácsnak neveznek, noha ez időben sok más névvel is illették azt. *Curia regis, aula regis, court de more, concilium, witenagemot, magnum concilium* egyaránt e nagy tanácsot jelölik. Nagy tanács.

Közelfekvő e tanács vizsgálatakor viszszanyulni úgy a normannhoni, mint a régi angol-szász intézményekre. normann és angol-szász intézmények.

Hódító Vilmosnak Normandiában tiszta hűbéri udvara, *curia ducis*-a volt, melylyel a hűbéri kormányzást végezte. Ezen kívül Normandia ügyeinek intézéséből a bárók általános gyűlésének is jutott rész.

Az angol-szász királyok idejében a hatalmat a király gyakorolta; de minden fontosabb ügyben a witenagemot tanácsát meg kellett hallgatnia.

Hogy a hódítás utáni fejlődési szakban szereplő tanács mennyiben alakult már most a normandiai curia regisből és mennyiben az angol-szász witenagemotból, azt épp oly nehéz megállapítani, mint eldönteni, hogy mekkora befolyása volt a két különböző eredetű intézmény egymásra hatásának, mint külön továbbfejllesztő forrásnak.*)

A régi angol-szász *witenagemot* mindig kis testület volt. A király elnökölt benne és vele voltak fiai, felesége, esetleg anyja, egyéb hozzátartozói, udvartartásának főbb méltóságai, a közvetlenül a királytól adományt nyert hűbérurak, a thegn-ek és gyakran több shire-nek vénjei. Eadgar király witenagemot-ja 966-ban a király anyját, két érseket, két püspököt, öt ealdormann-t és tizenöt királyi tisztviselőt számolt.

A nagy tanács
alkata.

A normann királyok *tanácsa* is az egyházi érsekeket, püspököket és nagyobb apát urakat, a korona közvetlen nagy hűbérurait, *tenentes in capite*, rendszerint azonban ezek közül csak a nagyobbakat,

*) Gneist: Verwaltungsrecht I. 228; csakis az abszolút királyi hatalom nyilvánulását látja a curia regisben és annak kiegészített alakjában, a nagy tanácsban. De nézete téves. L. Stubbs I. 436—437.

az earl-öket és bárókat foglalta magába, kiket a király a tanácsba idézett.

A király főbb tisztviselői, vele együtt, természetesen mindig jelen voltak. Egy-két esetről tudunk csak, midőn az ország szabad birtokosait nagyobb számban tanácsba hívták; de a képviseleti elvről e korszakban még szó nincs.

Egyszóval a tanács a legfőbb egyházi és világi méltóságokból állt és azokból, a kiket a király a tanácsba hívott. A tanácsban résztvevők éppen azért nem is állandóan ugyanazok a személyek. A királyi meghíváson múlik, hogy ki vegyen részt a tanácsban.

Alakilag tehát a normann királyok nagy tanácsa folytatása a régi witenagemot-nak.

De hatásköre, deliberatioja csekély. Inkább udvari gyűlés, mint rendes tanácsadó testület. Az ország nagyjai inkább a külső fény, az ünnepélyesség növelése miatt vannak jelen, semmint igazi nemzeti tanácskozás céljából. Szavazásról csak annyiban lehet szó, a mennyiben a tanács egyhangúlag hozzájárul a király határozataihoz.

Mindazonáltal jut szerepe a nagy tanácsnak az ügyek elintézésében, mert a

király gyakran kéri a tanács tagjainak véleményét, közreműködését.

helye, ideje.

A nagy tanács gyűléseinek helyéről és idejéről már a hódító király alatt 1187-ből rendelkezünk adatokkal. A király a koronát évenként háromszor viselte, a mennyiszer csak Angliában volt: húsvétkor Winchesterben, karácsonykor Gloucesterben és pünkösdkor Westminsterben; és vele volt Anglia minden nagy embere, érsekek és püspökök, apátok és earl-ök, than-ok és lovagok.*)

Később mindig több és több helyről halljuk, hogy ott tanácsot tartottak. Főképen klastromok vagy püspöki székhelyek lettek a tanácsulések színhelyei. Gyakran arról is hallunk, hogy a nagy tanács ülésével egy időben ugyanazon helyen püspöki tanácskozás is folyt.

részvétele a
törvényhozás-
ban.

Hódító Vilmos a nagy gyűlés tanácsával és beleegyezésével amendálja a hitvalló király törvényeit.**)

I. Henrik cartájában kimondja, hogy a koronát a bárók tanácsa utján nyerte.***) Az erdőkről is azt mondja Henrik, hogy

*) Cron. sax. a. D. 1087. lásd Sel. Chart. 81. l.

**) Stubbs. I. 370. l.

***) Sciatis me Dei misericordia et communi consilio et assensu baronum regni Anglii, ejusdem regni regem coronatum esse. Anc. laws. 215. l.

azokat a bárók tanácsának beleegyezésével tartotta fenn magának.*)"

Hogy a nagy tanácsnak valami joga lett volna az adókivetés iránt nyilatkozni, vagy azt megszavazni, annak nyomát nem találjuk. Mindazonáltal már I. Henrik is oly segélyről beszél, a melyet a tanács szavazott meg.**)

A nagy tanács fődolgát az képezi, a mit általános politikai ügyvitelnek lehet mondani: külföldi ügyek megvitatása; a király megválasztása, a meddig a választás joga alakilag fenmarad; püspökök megválasztása mindaddig, míg a kánoni választás ki nem szorítja azt helyéből.

Igazságszolgáltatási teendőkben is jut része a tanácsnak. 1075-ben tárgyalták Waltheof és Roger earlok árulási ügyét a tanács előtt.***) 1088-ban Salisburyban folyik a tárgyalás a durhami püspök ellen. A király nevében Hugh de Beaumont vádat emel az árulás miatt. A püspök a tanács illetékessége ellen kifogást tesz és Rómára appellál. Azt válaszolják neki: »nem

politikai
ügyek meg-
vitatásában.

igazságszol-
gáltatásban

*) *Forestas communi consensu baronum meorum in manu mea, sic retinui, sicut pater meus eas habuit.* Anc. laws. 216. l.

**) *Auxilium, quod barones mihi dederunt.* Stubbs I. 371. l.

***) Freeman IV. 588.; Stephen: Hist. of crim. law I. 91. l.

a püspök, hanem a király hűbérese felett ítélünk; mint a hogy a király atyja is testvérét nem püspöknek, hanem fivérnek és earlnak szólitotta«.*)

Ugyane tanácsban felakasztatásra itéli a király William of Alderyt és elzáratásra ítél több összeesküvőt.**)

1096-ban Godfrey Benard vádolja a tanács előtt William de Out. Párbajra kerül a dolog és egyszeri összecsapás után William legyőzetik. A király erre Hugh de Chester tanácsára megvakíttatja és megcsonkíttatja Williamot.***)

1102-ben I. Henrik a tanács elé idézi Robert of Belesmet. 1131-ben Geoffrey de Clinton esetét tárgyalták.

Mindez esetekben a nagy tanács a fő hűbérurak felett szolgáltatott igazságot; hűbéri *pares* bíróságnak is mondották ezért némelykor a nagy tanácsot. Az eljárás a nagy tanács előtt csak olyan, mint a minővel e korban más bíróságok előtt is találkozunk. Felesküdt tanu vádját a tisztázás követi, ezt pedig istenítélet, avagy párbaj. A király az istenítélet, vagy a párbaj eredménye szerint mondja ki az igazságot.

*) Stubbs I. 440. l.

**) Stubbs I. 371. l.

***) Stephen : Hist. of. crim. law. I. 91. l.

Némelykor nemcsak nagy főbenjáró bűnök kerülnek a tanács elé, hanem magánjogi ügyek is, egyházi és világi nagyurak viszályai. Ekkor is a tanács színe előtt folyik a per, de a döntés nagyobb mérvben van a király ama tisztjeinél, a kiket ő, mint azt látni fogjuk, bírói teendők elvégzésére alkalmaz.

Ha csoportosítani akarjuk az ügyeket, az igazságszolgáltatási teendők csoportosítása. a melyek így a nagy tanács elintézése alá kerülnek, akkor a következő felosztást lehet megejteni: ügyek, a melyekben a nagy fő hűbérurak viszályairól van szó;*) ügyek, a melyekben egy fő hűbérúr a vádlott;**) ügyek, a melyek a király és valamelyik egyházi méltóság***) között támadnak. De mindez ügyben, ezt újból hangsúlyozni kell, tulajdonképen nem a nagy tanács ítél. Az, a ki a bírói hatalmat tényleg gyakorolja, az maga a király. De az igazságszolgáltatás a nagy tanács tudtával, meghallgatásával és ünnepélyes részvételével történik. A király *in conspectu principum terrae* lát igazságot.†)

*) Wulfstan püspök ügye Tamás érsek ellen. Lásd Bigelow: *Placita anglo-normannica* 2.

**) L. a fenti eseteket, továbbá Ralph Breton norfolki earl ügyét; Robert Malet ügyét; Robert de Belesme ügyét. Lásd Bigelow: *Placita anglo-normannica* 11., 82., 83.

***) L. fent a durhami püspök esetét.

†) Bigelow: *Hist. Proc.* 32. 1.

Az általános politikai ügyvitelben, a törvényhozási és igazságszolgáltatási teendőkben tehát a királyt a nagy tanács támogatja.

Nagy tanács
és állandó
tanács.

De ama csak ritkán és ünnepélyes módon gyülekező testületen kívül, a melyet nagy tanácsnak, *magnum concilium*-nak, vagy egyszerűen *concilium*-nak, *curia regis*-nek, *witenagemot*-nak neveznek a források és a melyben a király hozzátartozói, főbb hivatalnokai, bizalmasai, az ország egyházi és világi nagyjai csak akkor vettek részt, ha a királytól erre meghívást kaptak, e tanácson kívül szerepel egy másik testület is, melyet kezdetben épp úgy neveznek *concilium*-nak, *curia regis*-nek, mint amazt. Csak elvétve jelölik más-más jelzővel a két tanácsot. A nagy, az ünnepélyes tanácsot *magnum* vagy *commune concilium*-nak mondják; azt a tanácsot pedig, a melyről most szólunk, *continuum concilium*-nak. *)

A dolog természetes folyományának tűnik ez fel. A normann királyi hatalom terjeszkedett, az ügyvitel szaporodott. A király és főbb tisztviselői folytonosan szorgalmatoskodtak.

Az ügyek elintézésére tanácsra gyültek össze. Ha a királynak úgy tetszett, főbb

*) Dicey : Privy council 5. 1

tisztviselőin kívül még egyéb nagyjait is meghívta: ekkor *great council*-t tartottak. De a mindennapi ügyvitel kis körben ment végbe a *continual* vagy *permanent council*-ban.

Különösen az igazságszolgáltatási teendők szaporodtak meg. A normannok a hódítás után meghagyták ugyan az angol-szászok helyi biráskodását, de a királyi biráskodás lassacskán a grófságokba is behatolt.

A helyi törvényszékek nem képzett bírái csak egyszerűen, általánosan elismert szokások szerint tudtak ítélni. De a hódítás meglőtte az angol-szász szokásjog egységét. Sok olyan jogszokást teremtett, a melyet csak a normann jogászok értettek. És a mikor a hűbériség terjedni kezdett, a helyi bíróságok mind kevésbé voltak képesek ítéletet mondani a hatalmat nyert hűbérurakkal szemben. Rendeltetésüknek mind kevésbé és kevésbé tudtak megfelelni. A királynak azonban kettős érdeke volt az igazságügyet kezébe venni. Csak így törhetett meg elhatalmasodott hűbéreseinek gőgjét, éppen azokét, kik ellen a helyi törvényszékek semmire sem tudtak menni. Másrészt pedig az igazságszolgáltatás jövedelmi forrás és így a király érdekében áll, hogy hatalmát e téren is kiterjeszsze.

A megszaporodott ügyvitelben kell tehát keresni a nagy és a kisebb tanács közti különbség kidomborodásának okát.

Elértünk immár a törzs első kettéhasadásához, két vezérágra szakadásához. Csakhogy e hasonlat nem adja egészen hű képét a történeti fejlődésnek. A kisebb tanács tagjai ezentúl is résztvesznek a nagy tanácsban.

A két testület egymásból fejlődését nehéz pontosan leírni. Részben azért, mert e korai időből nem maradtak ránk tanácsbeli iratok, másrészt azért, mert a tanács intézményének kétlakisága miatt kevés biztosat mondhatunk a szétválás történetéről.*)

A curia regis
szűkebb
fogalmának
képződése.

Annyi bizonyos, hogy a *curia regis* szóval Hódító Vilmos és Rufus alatt rendszerint az ünnepélyes nagy udvari gyülekezeteket jelölték meg; míg I. Henrik alatt a curia regis már határozottan a király szűk tanácsának és legfőbb bíróságának a neve, a melyben a király vagy justitiariusus elnököl.

Több ízben tettek kísérletet, hogy hasonlattal értesék meg ama viszonyt, a mely a nagy tanács és a curia regis között — hogy most már e megkülönböztető kifejezések mellett maradjunk — fennáll. De a hason-

*) Palgrave: Essay 19. l.

latok inkább megtévesztők, mint felvilágosítók.

Akár úgy tekintjük a dolgot, hogy a curia regis a nagy tanácsnak valami állandó bizottsága, akár a nagy tanácsban látjuk a curia regis esetről-esetre való kiegészítését: a dolog lényege nem jut kifejezésre. Mert sem a nagy tanácsot, sem a curia regist nem állíthatjuk oda, mint főelemet, a melyből a másik fejlődött. Ha kétszikű csirából szorosan egymásba csavarodó két szár nőne ki, ily növényi alakulat adna megközelítőleg megfelelő képet a nagy tanács és a curia regis fejlődéséről.

Elértünk tehát a *curia regis*-hez, a királyi biráskodás legfőbb szervéhez, vizsgálatunk tulajdonképi tárgyához.

De mielőtt ebbe belebocsátkoznánk, vessünk egy futó pillantást arra, hogy mi lesz idővel a törzs másik vezérágából, a nélkül azonban, hogy annak gyűrűképződését és egyes hajtásait figyelemmel kísérnők.

A
nagy tanács
tovább-
fejlődése.

Azután is, hogy már világosan megkülönböztelhetjük a nagy tanácsot a curia registől, a nagy tanács még mindig gyakorolja ugyanazokat a teendőket, a mik azelőtt foglalkoztatták. Részt vesz a

törvényhozásban, a mennyiben eljárását részvételnek lehet nevezni. Előtte folyik az általános jelentőségű politikai kérdések megvitatása és bizonyos ügyekben továbbra is végez igazságszolgáltatást.

Képviseleti
elv.

A nagy tanács alakulására döntő befolyása lett a képviseleti elvnek.

A képviseleti elv az angol-szász helyi szervezetben gyökeredzett és úgy a királyok pénzügyi szemléi alkalmával, mint az igazságszolgáltatásnál is kifejezést nyert. A nagy tanácsban 1213-ban jelennek meg először képviselők. A király a sheriff-eknek meghagyta, hogy négy-négy megbízható embert, *quattuor discretos homines*, küldjenek a nagy tanácsba, Oxfordba, hogy szólhasson velük a király a közügyekről. Igaz ugyan, hogy ez esetről egészen biztosan nem tudjuk, vajjon e négy-négy lovag tényleg választás alapján került-e a nagy tanácsba és éppen ezért az 1254-iki évet tekintik annak az időpontnak, a mikor a helyi népképviselet elve megszületett. A király pénzszüksége juttatta be a képviselőket a tanácsba; a lovagok az ország középosztályát alkotják; tőlük új segílyt csak úgy lehetett nyerni, ha velük érintkezésbe lép a király. Ezért 1254-ben minden shire-ből két-két választott lovagot rendeltek a nagy tanácsba.

Montfort parlamentje 1264-ben a shire-k képviselőin kívül városi és községi képviselőket is számít tagjai közé. És az 1295-ki minta-parlamentben minden shire-t két lovag, minden várost két polgár és minden községet két községbeli képvisel, véglegesen megteremtven így az egész ország részvételét képviselő útján az országos ügyek intézésében.

De a középosztály nagy tömegének a nagy tanácsba kerülése, annak szétválását is eredményezi. A XIV. században a *lord*-ok háza és a *common*-ok háza szétválík. Ismét rossz képet nyújt a szétválás kifejezése. A lordok háza tényleg a nagy tanács folytatása. Az ujonnan bekerült elem, a középosztály alkotja az új testületet, a képviselői házat.

De a nagy tanács — bár most *parliament*-nek is mondhatjuk — két házra szakadása ama teendőkre is kihatással volt, a melyeket azelőtt a nagy tanács végzett. Az igazságszolgáltatást, melyet a nagy tanács azelőtt is csak nagy urak ügyeiben és a királyt közvetlenül érdeklő ügyekben, vagy a végső remedialis igazságszolgáltatás eseteiben gyakorolt, már most a parliament ama háza veszi át, a mely a régi nagy tanácsnak mintegy egyenes leszármazója: a lordok háza.

a parliament
kettéválása

Innen ered a lordok igazságszolgáltatása Anglia későbbi századaiban.*)

A törvényhozási tevékenység főrésze ellenben, különösen a mennyiben a pénzügyet, az adózást érinti, a nagy tanácsba későn bejutott új elemek testületének, a *house of commons*-nak jut.

Curia regis

A *curia regis* tehát a normann korszak királyi kormányzatának főszerve.

A kormányzat három csoportba osztható: pénzügy, igazságszolgáltatás és hadügy. A hadügynek csak pénzügyi része tartozik a *curia regis* elé; a többi teendőket a király és vezérei személyesen teljesítik.

Pénzügy és igazságszolgáltatás foglalkoztatja tehát azt az állandó testületet, a melyet a király legfőbb hivatalnokaiból és egyéb alkalmas személyekből alakít.

Ha e testület pénzügyi teendőkkel foglalkozik, az *exchequer***) nevét viseli, ha igazságot szolgáltat, a *curia regis* cím illeti meg.

Ugyanazok a bírák, a kik a *curia re-*

*) Lásd Hale: The jurisdiction of the lordshouse 1796.

**) Az *exchequer* és egész ügyviteléről bő felvilágosítást ad a *dialogus de scaccario*, a mely Richard Fitz-Niel műve, 1178–1179-ből. Lásd Liebermann: Einleitung in den dialogus de scaccario.

gisben igazságot szolgáltatnak, végzik a pénzügyi teendőket is. E bírákat hol *jus-titiarius*-oknak, hol *baro*-knak nevezik. De az elnevezés ingadozó. Csak a testület elnöke nyeri mindig a *summus, magnus*, vagy *capitalis* melléknevet.*)

Exchequer és curia regis tehát ugyanazon testület, csak az ülések célja eltérő.

A milyen szoros és elválaszthatlan a kapocs az igazságügy és pénzügy közt, épp oly szoros a viszony exchequer és curia regis között.

Végezzünk először az exchequer-üléseket, mint a melyek nem képezik vizsgálatunk tulajdonképeni tárgyát. exchequer

Évente kétszer, húsvétkor és Szent-Mihály napján ülésezik az exchequer. Ekkor a sherifek elszámolnak és befizetik a királyi jövedelmet. Westminsterben két termet használtak ez ülésekre. A felsőben a jelentéseket fogadták, a pénzügyi teendőkkel kapcsolatos bíráskodást végezték és a jegyzékeket vezették. Az alsó teremben a pénzt megmérték és rendezték. Attól, hogy a felső terem ülési asztala egy sakktáblához hasonló terítővel volt leborítva, nyer-

*) Stubbs I. 376.

ték ez ülések a *scaccarium*, az *exchequer* elnevezést.

Az *exchequer* három rendes ügyviteli jegyzéket vitt. Egyet a treasurer vezetett és ezt alakjáról *the great roll of the pipe*-nak nevezik. E jegyzékkel azonos az, a melyet a cancellarius vezetett. A harmadik egyszerű jegyzék valamelyik külön erre rendelt hivatalnok kezére volt bízva, a ki abba törvénykezési és különös jellegű ügyeket jegyzett fel. E jegyzékek közül csak a két első helyen nevezett maradt ránk.

A pipe-rollok II. Henrik uralkodásától fogva szakadatlan sorozatot alkotnak. Ugyanez áll a cancellarius jegyzékéről. A II. Henrik előtti időből csak egy pipe-roll maradt fenn, I. Henrik uralmának harmincegyedik évéből.

A sheriffekkal való elszámolás a királyi föld jövedelmeire, adókra, *danegeld*-re vagy ennek megváltására, mindenféle segélyre, hűbéri jövedelemre, földátruházási illetekre, maradékföldekre, királyi gyámsági, kiházasítási ügyekre, szállományföldekre, (*escheat*) hivatalok eladására, továbbá a királyi igazságszolgáltatásból eredő illetekekre, birságokra és pénzbüntetésekre (*finis*-ek és *amercementum*-ok) és

az erdőtörvény alapján befolyó birságokra vonatkozott.*)

Az adókievetések és jövedelemszámítások régi alapját ama nagy felvétel képezte, melyet a domesday könyv**) tartalmaz.

De idő folyamán az e felvételben foglalt adatok elavultak. A tulajdonosok változtak; régi műveletlen földek művelés alá kerültek. Ezért új adatok beszerzése vált szükségessé. E célból az exchequer egyes tisztjeit időről-időre kiküldték az országba, hogy az ily kérdéseket tisztába hozzák.

Az exchequer tisztjeinek e körutjai szoros kapcsolatban vannak a királyi bírák körutjaival.***) Valószínűleg már II. Vilmos alatt, I. Henrik korában azonban biztosan voltak ily körutak.†)

Az exchequer és curia regis a XIII. század végeig maradnak meg egy testületnek

A curia regis követi a királyt utjain. A curia regis szervezete.
Kezdetben szinte folyton vándorol.

Ha a király elválik tőle, a nagy justitiarius elnököl a curiában. A király utasítja

*) Stubbs I. kötet 380—386.

**) Lásd Maitland cikkét domesday-ről, Palgrave: Dictionary of political economy-ban és az ott felsorolt irodalmat.

***) L. a III. fejezetet.

†) Stubbs I. 386.

a justitiariust, járjon el: *in meo loco*; és a nagy justitiarius *ex praecepto regis*, vagy *vice sua* működik.*)

Az igazságszolgáltatásra mindaddig, míg egy lángelméjű és igazságszerető király nem került a curia élére, nem lehetett káros e helyettesítés, mert a nagy justitiarius, mint előkelő egyházi ember, kora műveltségének legmagasabb fokán állott. Rendszeres jogász eljáráására a kánoni jog, esetleg a középkori olasz római jog ismerete gyakorolhatott hatást. A királynak pedig nem volt meg mindig a kellő műveltsége. Elég magyarázat erre az, hogy a koronázási eskü szövegét is úgy franczia, mint latin nyelven szerkesztették.**)

A latin szöveget használták *si rex fuerit literatus*, s a francziát *si rex non fuerit literatus*.***)

birái.

A curia regis birái egyszersmind az exchequer tisztjei is és gyakran egyéb királyi méltóságot is viselnek. Vagy pontosabban meghatározva a dolgot, a legtöbb királyi méltóságot †) viselő ember egyszer-

*) Stubbs I. 387. l.

**) Stat. of the Realm I. 168. l.

***) Lásd Palgrave Essay 11. l.

†) E főbb királyi tisztviselőknek hivatali karuk számára, külön kivételes bíróságuk volt. Így találunk említést a constable, a treasurer stb. bíróságáról.

smind a curia regis tanácsuléseiben is részt vesz.

A bírák száma nem volt nagy. Az első forrásban, a melyet alapul elfogadhatunk, a nagy pipe-rollban kilencz bíró neve fordul elő. De az elnevezések oly ingadozók, hogy abból, hogy valakit justitiariusnak neveznek, még nem lehet következtetést vonni. Hisz e szó justitiarius, igen sok királyi carta üdvözlő soraiban is szerepel a bárók vagy sheriffek neve után, kifejezést adva így ama hűbéri gondolatnak, hogy a báró, vagy sheriff egyszersmind territoriális birói hatalommal is bír.

Állandó czíme csak a fő justitiariusnak van.*)

*) Bírák I. Vilmos, II. Vilmos és I. Henrik korában:

I. Vilmos korában: Odo of Bayeux és William Fitz-Osbern, 1067; William de Warenne és Richard Fitz-Gilbert, 1073; Lanfranc of Canterbury, Geoffrey Bishop of Coutances és Robert Count of Mortain, 1078.

II. Vilmos korában: Odo of Bayeux 1087—1088; William de S. Carilepho, 1088; Ranulf Flambard, 1094—1100.

I. Henrik korában: Robert Bloett, 1100—1107; Roger le Poor, Bishop of Salisbury, 1107—1135.

Főbírák István, II. Henrik, I. Richard, János és III. Henrik korában:

István korában: Roger Bishop of Salisbury, 1135—1139.

II. Henrik korában: Robert, Earl of Leicester, 1154—1167; Richard de Lucy 1154—1179; Ranulf Glanvill, 1180—1189.

I. Richárd korában: Hugh Bishop of Durham és William Earl of Essex, 1189; Hugh Bishop of Durham és William Longchamp, Bishop of Fly, 1190; William Longchamp egyedül, 1190; Walter of Coutances, Archbishop of Rouen,

ügyköre.

A curia regis ügykörét egyrészt azok az ügyek képezik, a melyekben a király érdekelve van. Ezek vegyest pénzügyjogi és igazságszolgáltatási ügyek,*) a király igazságszolgáltatása számára reservált ügyek, *placita coronae*.

A curia regis
és a helyi bi-
róságok.

Azon kívül minden olyan ügy kerül a curia elé, a melyekben a helyi bíróságok nem tudtak, vagy nem akartak igazságot szolgáltatni azért, mert az alperes oly magasrangú hűbérúr volt, a ki ellen a helyi bíróság nem mehetett semmire; vagy pedig azért, mert a helyi bíróság rosszakaratú vagy tudatlan volt.

A kisebb helyi bíróságtól az ügyek a sheriff elnöklete alatt álló grófsági bíróságok elé kerültek és innen vonattak a király központi igazságszolgáltatása körébe.

A szabály azonban mindig az volt, hogy minden ügy a helyi vagy hűbéri bíróság

1191—1193; Hubert Walter, Archbishop of Canterbury, 1194—1198; Geoffrey Fitz Peter, Earl of Essex, 1198—1199.

János korában: Geoffrey Fitz Peter, 1199—1213; Peter des Roches, Bishop of Winchester, 1214—1215; Hubert de Burgh, 1215—1216.

III. Henrik korában: Hubert de Burgh 1216—1232; Stephen Segrave 1232—1234; Hugh Bigot 1258—1260; Hugh le Despencer 1260; Philip Basset, 1261.

A king's bench elnöke: I. Edward korában: Ralph de Hengham, 1273—1289; Gilbert de Thornton, 1289—1295; Roger Brabazon, 1295.

*) Lásd a III. fejezetet.

elé kerül és azok az esetek, melyek a király számára voltak reserválva, a kivételt alkották. A következő két fejezet meggyőző majd bennünket arról, hogy mint lett a kivételből szabály.

De lássuk, hogy tulajdonképen milyenek voltak azok a bíróságok, a melyek ez időszakban a curia regisen kívül igazságot szolgáltattak az országban, hogy megismerjük ama forumokat, a melyektől a fejlődés folyamán a királyi igazságszolgáltatás az ügyeket elvonta.

A kortörvényszékei

A curia regisen kívül — ebbe természetesen beleértve az exchequert is — e kor törvényszékei a következők voltak:

I. a court christian;

II. a forest court;

III. a county court;

IV. a bourghmot;

V. a hundred, vagy wapentake court;

VI. a manorial court.

Mind e törvényszékekről csak röviden, odavetőleg szólhatok. Nem azért, mintha talán ezek jelentősége csekély volna; sőt ellenkezőleg. De az egyházi igazságszolgáltatás épp úgy, mint a helyi igazságszolgáltatás elemzése, fejlődésük és alakulásuk leírása magában véve is oly részletes

tanulmányt igényelne, mint a milyennek a királyi igazságszolgáltatás képezi tárgyát ez értekezésben.

Court christian

Az egyházi törvényszék jogszolgáltatása az egyháznak emlékezetet meghaladó gyakorlatában birja forrását. De az egyházi törvényszék nemcsak a kereszténység lelki üdvösségének előmozdítására, nemcsak a tisztán egyházi ügyek igazgatására és az egyházi hierarchia rendészetét érintő ügyekre terjesztette ki hatáskörét, hanem nagy részt vett ki magának az általános világi igazságszolgáltatáshól is, különösen a büntetőjogból.*)

A hódító király Róma segítségével nyerte meg az angol koronát. Ezért kedvezett az egyház törekvéseinek; részvételét az igazságszolgáltatásban előmozdította.

Mig a hódítás előtt a püspökök a sheriffel együtt a grófsági bíróságban ültek, a hódítás után az egyháziak külön törvényszéket nyernek.

E törvényszékek előtt nem az angol jog, hanem a kánoni jog a döntő. Egyházi férfit csak ily törvényszék elé lehet idézni. A legsúlyosabb büntettek miatt épp úgy, mint hivatalos vétségek miatt is, egyházi

*) L. Bigelow : Hist. of Proc. 25. l.

férfit csak egyházi bíróságnak felel. De a vallás és az erkölcsök ellen elkövetett vétések, így például: eretnekség, istenkáromlás, házasságtörés, hamis eskü stb. felett is, akár egyháziak, akár világiak követik el, az egyházi bíróság ítél.

A királyi igazságszolgáltatás és az egyházi bíráskodás közti összeütközés II. Henrik idejében jut kifejezésre és a kettő közti viszony szabályozását czélozzák a *clarendoni constitutionok* 1164-ben.*)

De továbbra is, századokon át a *beneficium clericici* és az egyházak *asylum*-joga a világi igazságszolgáltatás körén belül is éreztetik hatásukat.**)

beneficium clericici és *asylum*-jog.

A *beneficium clericici* kifejezés amaz elvet jelöli meg, hogy bármilyen büntettet követ is el valamely egyházi ember, csak az egyházi bíróság előtt ítélhető el. Az egyházi bíróság legsúlyosabb büntetései: a *degradatio* és az elzáratás voltak; halálra vagy testcsontkitásra e törvényszék nem ítél el senkit.

Az egyházi bíróság által alkalmazott ez enyhe bűnügyi megtorlás eredményezte azt, hogy sokan igyekeztek büntetteik miatt e bíróság elé és nem a szigorúan ítélő világi

*) L. Montague 44. l.

**) Traill: Social England 296—297. lap.

biróság elé kerülni. És e korban, ne felejtsük el, egyházi emberré lenni könnyű; kisebb szentségek föl vételéhez nem sok kellett. Visszaélés is mutatkozik. Súlyos büntettek miatt börtönben levő rabok megtanulnak egy keveset a liturgiából és az egyházhoz tartozóknak mondják magukat.

Az egyházak asylum-joga is visszaélésre adott alkalmat idővel, a mikor nem saját hatalmú igazságszolgáltatás, nem magánboszú ellen nyújtott védelmet, hanem a rendes országos igazságszolgáltatás menétét akasztotta meg. Ha egy büntetett templomba vagy klostromba menekül, el nem foghatják. A világi hatóság reá akarta birni gyakran a papokat, hogy éheztessek ki legalább az ily menekültöt, de az egyház ritkán volt erre hajlandó. Ily esetben a bűnöst csak száműzhetik: a bűnös megesküszik, hogy bizonyos időn belül, a melyre nézve neki szabad menekülést biztosítanak, mindenkorra elhagyja az országot.*)

De nemcsak a büntető jogszolgáltatásba játszott így bele az egyházi bíraskodás, hanem a XII. században mind több és több magánjogi ügyet is igyekezett körébe vonni.

*) *To abjure the realm.*

Csak I. Edward rendeli el 1281-ben, <sup>az egyházi
bíráskodás
megszorítása.</sup> hogy a lelki és erkölcsi bíráskodáson kívül csak oly ügyek kerülhessenek az egyházi bíróság elé, a melyek végrendelkezésből vagy házasságból erednek. A fejlődés végpontja csak a XVII. században keresendő, a mikor a *long parliament* az egyházi törvényszék hatáskörét a világi bíróságokkal szemben teljesen megszorítja.*)

II. A *forest court*-tal, az erdőbíróssággal ^{Forest court.} is röviden végezhetünk. Ez királyi bíróság volt, melyet a *forestarius*-ok, a király külön hivatalnokai, vagy a sherifek tartottak. E bíróság kizárólagosan a királyi erdőket érintő ügyekben ítélkezett. A királyi erdők a korona-vagyon főrészét alkották és igen jelentékeny jövedelmi forrást képeztek. Így a *forest court* tulajdonképen az *exchequer*nek külön bírósága, a mely azonban nem annyira tisztán pénzügyi teendőket végez, nem *ex debito* jár el, hanem az erdőtörvények megszegését torolja meg: *ex delicto***)) ítél.

III. A *county court* angol-szász intéz- ^{County court.} ménny volt, a grófság fő-szabadjainak gyűlekezete. A normann időszakban csak úgy folytatja életét, mint annak előtte. Az

*) L. Montague 126. l.

**)) Bigelow : Hist. of Proc. 144. l.

egész grófság minden szabad birtokosa részt vett abban; elnöke a sheriff volt. Igazán népies bíróság ez, melyben püspökök, earl-ök, a grófság hivatalnokai, a kisebb kerületek öregjei, a városok előljárói és a szabad földesurak vettek részt. A szabad emberek legalsó osztálya, a szabad falusiak a résztvevésben bizonyos mérvben korlátozva valának; de mindenképen volt képviselőjük a grófsági bíróságban.

I. Henrik idejében évente kétszer gyűlekezett a grófsági bíróság; később a gyűlekezés ideje s az összehívás tekintetében különböző változások történtek. Felülbírálási foruma volt a hundred és manorialis bíróságoknak.*)

Bourgh-mot IV. A *bourgh-mot* mint bíróság, ugyanazt a rangot foglalja el, a melyet a county court; csak hogy nem grófság, hanem municipiális kiváltságokkal bíró város bírósága. Nagyobb jelentőséget csak a XIII. század után, a városok fejlődési és virágzási korszakában nyert.**)

Hundred-court. V. A *hundred*, vagy *wapentake court*, épp úgy, mint a county court, angol-szász eredetű és egy, vagy gyakrabban több községnek együttes bírósága, a mely az

*) L. Bigelow : Hist. of proc. 131. l.

**) L. Bigelow : Hist. of proc. 141. l.

ügy természetéből folyólag igen sok, nem igazságügyi teendőt is végez. Rendesen havonta gyülekezik.

VI. A *manorial court**) a hundred court-tal egy rangban van. Hatásköre épp úgy, mint a hundred court-é, egy bizonyos kisebb területre szól, de az igazságszolgáltatást e bíróságban valamely hűbérúr, világi vagy egyházi gyakorolja, noha az eljárásban a községieknek is van részük.

Manorial
court.

Ama felette érdekes és igen vitás kérdésre, mely a körül forog, hogy vajjon a manorialis igazságszolgáltatás tisztán hűbéri természetű-e, vagy királyi forrásra vezetendő-e vissza, ez értekezés keretén belül ki nem térhetek, csak megjegyzem, hogy Maitland**) elvét elfogadva, a manoriális igazságszolgáltatásban hűbéri igazságszolgáltatást látok. Ily értelemben használom a manoriális szót is. Mellőznöm kell így egyszersmind annak elemzését is, hogy a

*) *Manor* tulajdonképen oly föld, melynek egyik része lord kezén van (*demesne*), másik része pedig szabad községbelieké, a kik felett a lord igazságszolgáltatási jogot gyakorol.

E szabad emberek felett gyakorolt hűbéri igazságszolgáltatás rovására terjeszkedik ki a királyi igazságszolgáltatás. A nem szabadok, a jobbágyok felett e korban kizárólag a hűbérúr bíraskodott; ez vita tárgyát sem képezte.

**) *Select. pleas in manorial courts* Seld. soc. III. kötet, XLIV. lap.

court baron, leet stb., mint lettek a hűbér-
szokásjogi igazságszolgáltatást nyújtó bírósá-
gok nevei.

Ime, ezek voltak a hódítási követő kor-
szak három századában Anglia bíróságai
a curia regis-en kívül.

Az első helyen említett két bíróságot,
az egyházi bíróságot és az erdőbíróságot
figyelman kívül hagyjuk.

Az egyházi bíróságot azért, mert annak
fejtegetése, hogy mint alakult a királyi
igazságszolgáltatás viszonya az egyházihoz,
külön tanulmányt igényel; az erdőbírósá-
got azért, mert hisz ez csak a királyi,
jövendelmi igazgatásnak volt külön közege.

Királyi
és helyi
bíróságok

A királyi igazságszolgáltatás tehát szem-
ben áll a *helyi népies* és a *helyi hűbéri*
bíróságokkal.

Hogy mint alakul a királyi igazság-
szolgáltatás viszonya ezekhez és mint
sikerül ezektől az ügyek nagy tömegét
elvonni, az a harmadik és negyedik fejezet
tárgya.

A curia regis azonban nem csak mint
felülbíráló, másod- vagy harmadfokú tör-
vényszék állítandó szembe a helyi és hűbéri
törvényszékekkel, de anyagilag is más az a
jog, a mely, mint a sziksó a földből, annak
ítéleteiből kivirágzik. A helyi törvényszékek

előtt divó szigorú, formális per helyébe, mely a méltányosságnak nem ad helyet, az azzal járó purgatio és istenítélet helyébe lassacskán, a curián, a frank és normann eredetű *writ*-per lép és a vizsgálati eljárás, az *inquisitio* és *recognitio*. Ugy, mint a frank-birodalomban, itt is a királyi jog, szemben a helyi joggal, *jus honorarium*.

És e jognak, úgy, mint az egész királyi igazságszolgáltatás terjeszkedésének kútforrása a királyi hatalom. A curia regis maga a király. Igazságszolgáltatása alakulását sem papíron levő, sem tényleges korlátok nem akadályozzák.

A curia regisnek eddig vázolt alakzata ^{A curia regis} az, melylyel I. Henrik uralkodása idejében ^{I. Henrik alatt.} birt. A fő az, hogy szabatos alakját immár megnyerte. Ugyancsak I. Henrik alatt veszi kezdetét a királyi bírák körútja*) és indul meg a királyi igazságszolgáltatás kiterjesztése. De ez utóbbi főleg a hűbérurak hatalmának rovására és nem a grófsági vagy kisebb helyi bíróságok hátrányára történt. I. Henrik ellenkezőleg a helyi bíróságokat, a melyeket elődje elnyomott volt, úgy állította vissza, a mint azok Hitvalló Eadward idejében tartattak.

István király idejében az egész kor- István alatt.

*) L. III. fejezet.

mányzat szünetelt. A háborús uralom alatt a király sem az ünnepélyes nagy tanács ülésein, sem a curia regisben nem szolgáltatott igazságot.

A curia regis csak II. Henrik alatt éled fel ismét.

II. Henrik
alatt.

II. Henrik alatt a jury-eljárás teljesen kifejlődik. *) Az utazó bírák körutjai rendszerezésekké lesznek. **) E körutak intézménye olyannyira kifejlődik, hogy Glanvilla II. Henrik alatt írt művében különbséget tesz: *copitalis curia regis* és *justitiani itinerantes* között. ***)

De II. Henrik részéről maga a curia regis is öntudatos fejlesztést, kiképzést nyer. A király, visszatérve Angliába, panaszokat hall a curia regis bírái ellen. A panaszokat azzal okolják meg, hogy sok a bíró. Tizenennyolczra teszik azok számát.

A király tanácsosai meghallgatásával erre öt bírót, két egyházit és három világit, mind saját családjából valót nevez ki a curia regis bíráivá. Kijelenti egyszersmind, hogy ha oly kérdés merül fel, melyben dönteni nem képesek, terjeszszék

*) L. IV. fejezet.

**) L. III. fejezet.

***) Glanvilla liber VIII. c. 5.

azt elébe és ő azt a bölcssek meghallgatásával el fogja intézni.*)

A király ez intézkedésében a curia első kettészakadását kell tekintenünk. Első nyilvánulása ama processusnak, mely a curia regisből, a nélkül, hogy azt külön megszüntetné, önálló bíróságokat létesített.

Anglia alkotmányos jogtörténetének írói king's bench. ezen intézkedést, szinte kivétel nélkül a királyi tábla, a *king's bench* megteremtésével azonosítják. Kétséget sem szenved, hogy az elmélet ez uralkodó nézetében rejlik valami igaz. De az elnevezések óvatos használata, a történeti igazságnak teljes felderítése, hiányzik az elméletből. Lesz alkalmam később**) kifejteni, hogy mik voltak tényleg a fejlődésnek egyes lépcső-

*) Ita que dominus rex moram faciens in Anglia quæsivit de Justitiis, quos in Anglia constituerat, si bene et modeste tractaverunt homines regni; et cum didicisset, quod terra et homines terrae nimis gravati essent ex tanta Justitiarum multitudine, quia octodecim erant numero; per consilium sapientium regni sui quinque tantum elegit, duos scilicet clericos et tres laicos, et erant omnes de privata familia sua. Et statuit, quod illi quinque audirent omnes clamores regni, et rectum facerent, et quod a curia regis non recederent, sed ibi ad audiendum clamores hominum remanerent; ita, ut si aliqua quaestio inter eos veniret, quae per eos ad finem duci non posset, auditui regio praesentaretur, et sicut ei et sapientioribus regni placeret, terminaretur. L. Benedictus krónikáját (A. D. 1178) I. 207, v. ö. Sel. Chart. 131. l.)

**) L. lejjebb.

fokai és mint idézik elő a lépcső kanyarulatai azt, hogy a mi először az egyik oldalon tűnik fel, ugyanazt idővel az ellenkező oldalon véljük látni. Egyelőre a tény megállapításával elégedjünk meg.

curia és exchequer.

A curia és exchequer II. Henrik egész uralkodása alatt szoros kapcsolatban marad. De míg I. Henrik idejében a pénzügyi szempont az irányadó, II. Henrik alatt az igazságszolgáltatás kerekedik felül. Lehet, hogy Henrik nem volt oly rövidlátó, mint elődje, ki az igazságszolgáltatásban csak közvetlen jövedelmi forrást keresett. Úgy látszik sejtette, hogy jól igazgatott és igazságot nyerő nép jobban tud adózni, mint az elnyomott.

A bírák az exchequerben és curiában továbbra is ugyanazok. Az előbbiben rendszeren a király elnököl, az utóbbiban a nagy justitiarius. Az exchequerben a tiszta pénzügyi teendők mellett már pénzügyjogi törvénykezés is mutatkozik. Az igazságszolgáltatásban felmerülő finis-eket rendszeren ad scaccarium signálják.

cancellarius.

II. Henrik alatt a cancellarius is, mint jogi hivatalnok kezd életjelt adni magáról: gyakran küldik őt körútra*) és az igazság-

*) Lásd III. fejezet.

szolgáltatási teendőknek nem egy nehéz részét veszi le a király vállairól.

Az egész igazgatás nyugodt. Évről-évre vannak körutak. A pénzügyi eredmények fényesek: II. Henrik uralkodásának utolsó évében 48.000 font sterling.

A curiában is tanult elemek dominálnak. Az ügyvitel erősen megszorodott; Becket cancellarius 52 írnokkal rendelkezik. A curia előtti ügyvitel feljegyzése is kezdetét veszi; de az iratok nem maradtak ránk.

A curia, noha követi a királyt utjain, mint egy szabatosan felállított törvényszék jelentkezik már ez időben. Kitűnik ez a clarendoni constitutiokból is, a melyek az egyházi törvényszékekhez való viszonyát szabályozzák.**)

A curia előtt a peres ügyeken kívül számos egyezmény is köttetik. Erről számol be Glanvilla.***) Részletes szabályok állanak fenn, hogy ily egyezményekről mint kell iratot kiállítani. Szabályozza, mint kell grófsági, vagy más bíróságtól jelentést beszerezni arról, hogy azok előtt kötöttek-e egyezményt.

egyezmények
a curia előtt.

*) Lásd Stubbs. I. 491. lap.

**) Montague 45. lap.

***) Glanvilla liber VIII.

jogi élet jellemzése.

II. Henrikkel Anglia jogéletének fénykora indul meg. II. Henrik öntudatos törvényhozó. Assize-ei ezt lépten-nyomon elárulják és az assize-k hatása az, hogy a király igazságszolgáltatása számára új területeket nyitnak meg.**) A római jog hatása is érezhető lesz alatta. Vaccarius már 1149-től kezdve tanítja Oxfordban a római jogot.***) A writper a curia előtt teljesen kifejlődik és 1190-ben Glanvilla: »*liber de legibus et consuetudinibus regni Angliae*« című munkájában kitűnő összefoglalását nyeri.

A tanult elemek az állami igazgatás minden ágában dominálnak. A sherifek állásait is központi képzett emberekkel tölti be a király.***) Új állásokat is szerveznek, vagy a régieket átalakítják.

Az egész igazságszolgáltatásnak fényes emléket állítanak Glanvilla szavai:

»Ibi enim pauperem non opprimit adversarii potentia, nec a limitibus judiciorum propellit quenquam amicorum favor, aut gratia.«†)

Továbbfejlődés I. Richárd és János alatt

A Richard és János királyok alatti továbbfejlődést e korszak főforrása, a *magna*

*) Lásd IV. fejezet.

**) Scrutton: Roman law and the law of England. 1—2. lap.

***) Lásd III. fejezet.

†) Glanvilla: Prologus.

carta zárja magába, a mely, mikor egyrészt az azelőtti állapotokra is enged következtetni, egyszersmind a jövő irányzatát is megmutatja.

A magna carta általában is foglalkozik az ország igazságügyeivel, de a curia regis szervezetére a következő rendelkezése bír fontossággal:*)

amagna carta
rendelkezése.

»Communia placita non sequantur curiam nostram, sed teneantur in aliquo loco certo.**)

Ennek jelentősége az, hogy oly felek, kik magánjogi ügyekkel jelentek meg a curia regis előtt, ne legyenek kénytelenek azt helyi változtatásain követni. Ez vezetett a királyi curia egy újabb hajtására, arra, a melyből a *court of common pleas* lett.

court of com-
mon pleas.

Vessük már most egybe ez intézkedés jelentőségét azzal, a mi II. Henrik korában történt.

Kings bench
és court of
common
pleas.

Említettük, hogy a király egy ötös tanácsra bízta az összes ügyek vitelét és hogy ez ötös tanácsban látják rendszerint a *king's bench* keletkezését.***) Csak azok az ügyek, melyek nehézségeket okoznak, döntetnek el közvetlenül a király előtt. A

*) Magna carta 17. pont.

**) Lásd Hale: Common law 191. lap.

***) Lásd Hale: Common law 171–178. lap.

king's bench ítélkezése is a király nevében történik, noha a *coram rege* megjelölés csak névleg igaz.

E szerint tehát a II. Henrik alkotta tanács, a melyet king's bench-nek mondanak, minden fajta ügyben ítél. Ez ügyek között, a magánjogi természetűeket, a magna carta egy állandó székhelyen (Westminsterben) székelő bíróság elé utalja.

Említettük, hogy az elnevezések történelmi helyességgel való alkalmazása nehézséget okoz. Ám lássuk e fejlődés részleteit közelebbről.

in banco

E korai időben a *bench*, az *in banco*, szó még nem fordul elő annak a törvényszéknek a megjelölésére, a melyből tényleg a king's bench lett. Egyáltalában nem így különböztetik meg a törvényszékeket.

A vádlottakat vagy a feleket királyi writtel idézik meg és e writ vagy így szól:

»Jelenj meg előttünk bárhol is vagynak Angliában.«

vagy így:

»Jelenj meg westminsteri bíránk előtt«.*)

Az ügyeket pedig a király előtti ügyeknek és a bench bírái előtti ügyeknek nevezik.

E két elnevezés látszólag ellenmon-

*) Lásd: Select pleas of the Crown. Selden society I. kötet, XIII. lap.

dást zár magába. Mert hisz az uralkodó elmélet a *bench* szót a királyt követő törvényszékre alkalmazza, míg itt éppen a királyt nem követő bírák előtti ügyek jelöltenek e kifejezéssel.

Ez ellentét Richard uralmának idején és II. Henrik uralkodása alatt is valószínűleg kimutatható. A bizonyító iratok nem sokára nyomtatásban fognak megjelenni.*)

De János uralkodása alatt a magna carta kibocsátása előtt is egész bizonyos az idézések és az ügyek megnevezésének ily alakja.

A látszólagos ellentét megfejtése már most az, hogy a *bench*, az *in banco*, kifejezés kezdetben nem arra a törvényszékre vonatkozott, a mely később e nevet fölvette. Nem a king's bench, hanem a Westminsterben székelő törvényszék volt a bench, még pedig a *common bench*. Csak később lett ebből a *court of common pleas*.

E subtilis történeti névváltoztatás az uralkodó elmélet figyelmétkikerülte. Maitland érdeme az, hogy a történeti igazságnak érvényt szerzett.

Fejtegetései nem engednek kétséget az iránt, hogy János uralma alatt, a magna

két törvényszék magna carta előtt

*) Lásd Select. pleas of the Crown. Selden society I. kötet XIII. lap.

carta kibocsátása előtt is, már két törvényszék volt Angliában, az egyik, a melyik a királyt követte, s a mely előtt névleg vagy tényleg *coram rege* tárgyalták az ügyeket és a másik Westminsterben. A curia regis kettős élete*) így már a magna carta előtti időben is bizonyos.

De egyelőre e kettős élet, iker-élet. Mind a két törvényszék mindenféle ügyet tárgyal. Magánjogi ügyek a királyt is követhetik és koronaügyeket Westminsterben is tárgyalhatnak. Továbbá a curia regis két része időközönként egyesül. Ha a király Franciaországba megy, a bírák, kik vele voltak, westminsteri társaikhoz csatlakoznak. Némelykor, ha a király Londonba megy, a bírák egész kara vele ülészik ott. A bírák nincsenek állandóan az egyik vagy másik törvényszékhez beosztva. Az a kifejezés *justitiarü de banco* általános használatban volt. Azokat a bírákat jelöli, a kik Westminsterben vagy esetleg Londonban ülésznek. De e név inkább körülírás, sem mint cím; egyes számban nem fordul elő.**)

Egyszóval az egész igazságügyi ügy-

*) Az exchequertől, melylyel folyton egyet alkot, eltekinthetünk.

**) Select pleas of the Crown, Selden society I. kötet, XVII. lap.

beosztás és ügyvitel a király akaratától függ. Ez akarat lassacskán válik gyakorlattá, míg végre a gyakorlatból szabály lesz.

E szabály megteremtésének főként a fejlődés magna carta fent idézett rendelkezésében rejlik oka.
fejlődés magna carta után.

A mikor III. Henrik a trónra jut, a carta kimondotta, hogy a magánjogi ügyek ne kövessék többé a királyt. Ez idő óta semmi nyomát sem találjuk az ilyen ügyeknek a Westminsteren kívül felvett iratokban.

De a westminsteri bírák nemcsak magánjogi ügyekben, hanem királyi ügyekben is, legyenek azok jövedelmiek vagy büntetőjogiak, egyaránt mondanak ítéletet. A coram rege igazságszolgáltatásnak III. Henrik alatt csak később találjuk nagyobb mérvben nyomát, mert hisz ez uralkodó mint gyermek jutott a trónra.

De már 1224-től fogva király előtt tárgyalta ügyekről is van tudomásunk. 1234-től kezdve a *plea-roll*-ok két határozottan megkülönböztethető ágra szakadnak: a *coram rege* és a *de banco roll*-okra. Vajjon később is tárgyaltak-e a westminsteri bírák mást, mint magánjogi ügyeket, azt nem

tudjuk, de III. Henrik egész uralma alatt még mindig e bíróság a *bench*.

Csak a mikor, a mint majd látjuk, I. Edward király idejében a királyt követő curia újból kettészakad, illetőleg abból a tanács és a bírák testülete kiválik, csak akkor nevezik a királyt követő bíróságot is *bench* névvel, csak akkor lesz az igazán *king's bench*-csé. A westminsteri bíróság nevéből pedig kikopik e szó és azt egész Angliában *court of common pleas*-nek nevezik.

Ez Anglia két főbíróságának névváltoztatási története a XIII. században.

A curia regis
III. Henrik
alatt

III. Henrik uralkodása alatt tehát a curia vajudása már vége felé közeledik. Már mutatkoznak külön törvényszékek specializálódó hatáskörrel. De az igazságügyi vezetés még mindig a fő justitiarius kezében van. A külön bíróságoknak nincs még állandó bírói karuk, nincs külön elnökök.

a törvény-
székek végle-
ges szétválása

A döntő lépés ez iránt III. Henrik uralkodásának végekor következett be. Hanem erről valami törvényhozási ténynek nyoma sem maradt ránk. Lehet, hogy a megszaporodott ügyvitel és a kifejlődött jogászai technikai szellem önként tanácsolták azt, hogy

a különböző bíróságoknál különböző elvek szerint járjanak el és hogy mindenik bíróságnak állandó birói személyzete legyen.

A mint Hubert de Burgh bukásával a fő justitiarius hivatala jelentőségét elvesztette, az elválasztást a curia fejnélküli volta is előmozdithatta.*)

III. Henrik uralkodásának végén el is válik az exchequer a curia registől, úgy, hogy már most három törvényszékre oszlott a régi curia regis.

I. Edward uralkodásától kezdve a king's bench és a court of common pleas elnökei szakadatlan sorozatban követik egymást és II. Edward uralmától kezdve ugyanez áll az exchequer elnökeiről is.

A curia regis
I. Edward
alatt.

Az exchequer tevékenysége ez időben úgy látszik átkapott a törvényszékekébe, mert 1282-ben a király megtiltotta, hogy magánjogi ügyekben ítéljenek az exchequer bárói, kivéve azokat az eseteket, a melyek a királyt, vagy az exchequer báróit személyesen érintik. A tilalom 1300-ban statutumba lesz foglalva. A tilalom megszegését az ügyvédek megkísérlik, mert érdekükben van lehetőleg minden ügyet ama bíróság elé vinni, a mely előtt gyakorlattal bírnak.

*) Stubbs II. 267. l.

Fictiok és alakiságok útján igyekeznek az ügyvédek a tilalmat kijátszani.*)"

A king's bench Edward alatt is követi a királyt utjain. A king's bench ügyeit azért gyakran úgy jelölik meg: placita, quae sequuntur regem.

I. Edward uralkodása nyolczadik évében kimondják, hogy minden ügy ama bíró elé kerüljön, a ki elé tulajdonképen tartozik. A király és tanácsa elé csak fontos, kegyelmi kedvezményes ügyek kerüljenek.**)

I. Edward uralkodása huszonegyedik évében kimondja, hogy az összes ügyek — és immár a *petitio* kifejezést használja — a mint beérkeznek, öt csomóba osztandók: egy a cancellarius, egy az exchequer, egy a bíróságok, egy a király és tanácsa számára és egy az elintézett ügyek számára.

Ime e két rendeletben két új, felette fontos dolog ötlük szemünkbe. Az egyik a cancellariusnak jutó ügyek, a másik a királynak és a tanácsnak — *le rey e son conseil* — jutó ügyek fogalma.

a lordok há-
zának juris-
dictiója.

Foglalkozzunk előbb az utóbbival.

Az eddigi fejlődésből azt a meggyőződést kellett szereznünk, hogy a legfőbb

*) Stubbs II. 267. l.

**) Rot. Claus. 8. Ed. I. m. 6.

igazságszolgáltató hatóság a királyt követő king's bench, a mikor abban a király elnököl. Lehetséges-e, hogy még a *king's bench coram rege*-nél magasabb hatóság is létezzék? Ugy tetszik, hogy igen.

Közelítsük meg először a kérdést alaki oldaláról. Vizsgáljuk az iratokat.

iratok.

A westminsteri bíróság iratait *de banco roll*-nak hívják, a királyt követő bíróság iratai alkotják a *coram rege roll*-okat. De ily *coram rege roll*-on már az előbbi időben is gyakran találjuk e megjegyzést *coram rege et consilio suo*. Gondoljunk csak vissza arra, hogy II. Henrik idejében, a mikor a későbbi king's bench keletkezett, kimondják, hogy oly ügyek, melyeket a bíróság eldönteni nem tud, a király elé terjesztendőek, hogy ő azokat a királyság *bölcseivel* döntse el.*)

Ámde a királyi tanács vizsgálata, kezdetétől fogva azt mutatta, hogy nem állandó elemeket zár magába s hogy az, hogy kit kell az ország bölcseinek tekinteni, a király akaratán mulik. A king's bench előtt el nem dönthető ügyek, eldönthetők

*) Ita ut si aliqua quaestio inter eos veniret, quae per eos ad finem duci non posset, auditui regio praesentaretur, et sicut ei et sapientioribus regni placere terminaretur. L. Benedictus krónikája 1178-ból I. 207. l. V. 6. Sel. Chart. 131. l.

tehát a király által a king's benchben, vagy pedig egy oly tanácsban, a melyben a king's bench birái is részt vesznek, de kívülők részt vesznek abban még egyéb egyházi és világi urak is.

a nagy tanács differenciálódása

I. Edward alatt következik tehát be a király nagy tanácsának az az előre jelzett szétválása, mely annak birói elemét egyéb elemeitől elválasztotta. És e szétválásból mintegy sziklahasadékból újabb jogforrás bugyog elő. Vagy jobban mondva nem is új az igazságszolgáltatás e neme, csakhogy a többi bírósággal szemben más alakban, más helyzetben tűnik az fel.

A *petitiók*, azaz a legkülönbözőbb ügyeket érintő panaszok és kérvények ez időben a királyhoz és a tanácshoz intéztettek és az ügyek tömeges érkezése kényszeríti a királyt arra, hogy csak a fontos ügyeket tereltesse maga és a nagy tanács elé.

De a nagy tanács is, minthogy a középosztály képviselői is belejutottak, két házra kezd szakadni. Még nem viseli a parliament nevét. Nem viseli oly értelemben, hogy egy parliament néven nevezett külön testületet ismernénk. De parliamentnek nevezik a király, a nagy tanács és a középosztály képviselőinek ülésvezését és a fentemlitett de banco és coram rege rollok

mellé sorakozik a *parliament-roll*-oknak lán-
czolata.

És a mikor a nagy tanács, mint a *lordok háza* tényleg elválík a képviselői ele-
meket felölelő *alsóháztól*, a petitiók meg-
hallgatásából és eldöntéséből alakul a lor-
dok házának *jurisdictioja*. Hogy e *juris-*
dictio nem egyszerű ügyekre, hanem jogi
kétfelvetések elosztatására, új bajok elleni új
ellenszerekre terjed ki és mindenkinek úgy
osztják ott az igazságot, a mint méltányos,*)
ez a fejlődésnek ismerője előtt nem
képezhet rejtélyt, mert hisz a legfőbb
orvosló, a királyi igazságszolgáltatás nyil-
vánul meg a lordok házának *jurisdictio*-
jában.

Mindennek teljes átértése csak azért okoz
oly nehézséget, mert sokan a későbbi kor
kész intézményeinek képével lelkükben ki-
sértették meg a problema megfejtését.

I. Edward idejéről csak az alkot magá-
nak helyes nézetet, csak az használja
az elnevezéseket történeti hűséggel, a
ki e kor *parliamentjében* a király és

*) *Habet enim rex curiam suam in concilio suo, in
parliamentis suis, praesentibus praelatis, comitibus baro-
nibus, proceribus et aliis viris peritis, ubi terminatae sunt
dubitationes judiciorum et novis injuriis emersis nova
constituuntur remedia, et unicuique justitia. prout meruit,
retribuetur ibidem.*

L. Fleta 66. lap.

nagy tanácsának ülését látja, a ki a parlamentararis petitiokat a király és a tanácshoz intézett kérvények és panaszok gyanánt fogja fel és ki átérti, hogy a legfőbb bíróság Angliában nem a bárók és egyházi főurak általános gyűlése, hanem a király és a királyi tanács.*)

chancery

Lássuk ezek után röviden a cancellariust. A cancellarius, a ki III. Henrik alatt főleg a körutakon végzett igazságügyi teendőket, I. Edward idejében a királynak segédkezik olyan ügyek elintézésében, a melyek közvetlenül eléje és a tanács elé terjesztetnek.

A mint az egyes törvényszékek kiváltak a curia regisből, úgy válik ki a nagy tanácsból a XIV. században a cancellarius bírósága: a *chancery*. Ez eredete okozza, hogy biráskodásának lényegét a méltányossági, kegyelmi és mindazon ügyek képezik, a melyeket később az angol jog *equity*-nek nevez.**)

Összefoglalás.

A végponthoz értünk.

A XI. század elmosódott körvonalú, protoplasmaszerű tanácsa a késői Anglia maradandó intézményeivé alakult át.

*) Memoranda de Parlamento XXXVIII. lap.

**) Lásd Kerly: Hist. of equity. 23—25. l.

A régi tanács *magnum-concilium* elemeiből a parliament két háza fejlődött.

A régi tanács *curia regis* elemeiből három különálló törvényszék megkülönböztetett hatáskörrel, külön elnökkel és külön birói személyzettel nőtte ki magát: *king's bench*, *common-pleas*, *exchequer*.

De a mikor a régi tanács *curia regis* elemeiből e három törvényszék lakult, maga a régi tanács azért nem szűnt meg. Rendes törvényhozási és rendes igazságszolgáltatási tevékenységet ugyan már nem gyakorol; de megmarad legfőbb kormányzati, közigazgatási testületnek. És mert e korszakban sem volt még oly szabatosan meg a közigazgatás, a törvényhozás és az igazságszolgáltatás szétválasztása, mint manapság, — bár irányaik nagyjában már ki vannak tűzve, — rendkívüli igazságszolgáltatást ezentúl is gyakorolt e tanács. És e tanácsban, a melyből később a *privy council* lett, igazságszolgáltatási ügyekben a cancellarius a király legfőbb segédje. A tanács rendkívüli igazságszolgáltatása a cancellarius hivatalában, *chancery*-ben központosul; így képződik a XIV. század folyamán a *chancery* kegyelmi és méltányossági, *equitable* igazságszolgáltatása.

De ez igazságszolgáltatás, épp úgy, mint

ama biráskodás, a melyet a parlament két házra szakadása után a lordok háza gyakorolt, — az alsó bíróságok tévedései felett és remedialis ügyekben — teljes kifejezésre már csak ama korszakon túl jut, a melyet e tanulmány tárgyal.

Korszakunk csak a curia regis kifejlődését és külön bíróságok keletkezését látja.

A bírósági szervezet történetének jelentősége.

Az angol királyi igazságszolgáltatás *bírósági szervezetének története* még nem magyarázhatja meg, hogyan történt az igazságszolgáltatásnak kiterjesztése az egész országra.

Ha az igazságszolgáltatás terjedelmét gömbhöz hasonlítjuk, a bírósági szervezet története nem mutathat rá ama centripetális erőkre, a melyek az ügyeket a gömb külső felületéről a központba sodorták. Csak az utazó bírák intézményének és a peres eljárásnak tanulmányozása ismertetheti meg e centripetális erők működését.

A bírósági szervezet története inkább csak a gömb középpontjának megszilárdításáról, a középpont körüli mag képződéséről nyújt képet.

A központi alakítás befolyása

A bírósági szervezet központi alakítása az angol jog fejlődésére lényeges, sőt döntő befolyást gyakorolt.

A büntetőjogi igazságszolgáltatás központosítása az állami hatalom diadalát jelentette az államon belüli magánhatalmak felett.

a büntetőjogra.

A magánjogi igazságszolgáltatás központosítása pedig egységes jogot, *common law*-t teremtett meg. Csak ennyi a *common law* eredeti értelme; egységes jogot jelent az.

a magánjogra

A *common law* fogalmának fejlődése *Common law*. abból a viszonyból ered, a melybe az egyrészt a *statutum*-okkal,*) másrészt az *equity*-vel szemben jut.

Hogy volt-e és mi volt a közös jog a hódítás után, azt biztosan nem tudhatjuk. De bizonyos, hogy Anglia joga, ha a curia fejlődésnek nem indul, ha a központosítás meg nem történik, csak úgy szilánkokra törik, helyi jogokra szlik szét, mint Franciaország és Németország joga.**)

*) *Common law* és *statute law*, vagy *lex non scripta* és *lex scripta*, a fogalmak így azonosítása: az iskolai meghatározás ez.

De a *statute law* közé is csak a parlament ama törvényhozási tényeit számítják, a melyek *within memory*, tehát emlékezet óta, történtek.

Jogilag ez emlékezet határát Richard király koronázása (1189. július 6-án) jelöli meg. L. Hale: *History of the common law* 4. lap.

A *common law* és az *equity* közti ellentét a szövegből tűnik ki.

**) Maitland: *Iustice and Police* 32. lap.

Franciaországban és Németországban csak a római jog receptiója tette egységgé a jogéletet. Ugyanezt teljesebben, jóval korábban eredményezte Angliában az igazságszolgáltatás központosítása.

A római jognak Angliában is volt hatása a XIII. században. De a római jog fonalait eredeti angol szövetbe szőtték be. És e szövet anyaga a királyi bíróságok ítéleteiből került ki. A szó teljes értelmében döntvényjog az angol jog.

De miért van ez így?

döntvényjog. Az anglok faji vonása, hogy tisztelettel csüngenek autoritásokon, hogy ragaszkodnak praecedensekhez. *)

Anglia egész politikai történetében soha sem küzdöttek új elvek, új törvényekért. Mindig csak azt követelték, hogy a régi törvényeket tartsák jobb tiszteletben. **) A magna carta kivivásáig a jó Eadward király törvényeinek visszaállítását óhajtották. És a mikor a magna carta megvolt, az egész politikai harez csak e körül forog.

Conservatív is, progressív is ez irányzat egyszerre. A conservatismus a régiekhez való ragaszkodásban rejlik. A pro-

*) L. Horwood bevezetését Yearbook 30 és 31 Edw. I. IX. lap.

**) Freemann: Const. 56. l.

gressivismus: régi elveknek alkalmazása új körülményekre.

Az angol faj soh'sem volt elméleti.*) Kiki saját nemzedéke korában elég éleslátó, hogy megfigyelje, a részletek mily változtatásával lehetne elérni azt a czélt, melyet más nemzetek új intézményekkel érnek el.

Azzal az állitással szemben, hogy nincs oly jogeset, melyre teljesen ráillő praecedens előfordult volna, az angol észjárás azt tartja, hogy viszont nincs is jogeset, melyre legalább egy, azt megközelítő praecedens ne volna.

Ez észjárás kifejezést nyer abban, hogy az angolok ellenszenvvel viseltetnek a codificatiók iránt és döntvényjogukhoz ragaszkodnak.

A common law is döntvényjog. De helyzete, jelentősége idők folyamán változik.

A mig a királyi igazságszolgáltatás joga ^{common law,} a helyi szokásjoggal szemben alakul, addig ^{mint jus honorarium és} az jus honorarium, királyi méltányossági ^{jus strictum.} jog. Azonban e királyi jog is, a mikor a helyi jogokat legyőzte és common law-vá lett, megcsontosodik; a döntvényjog fejlődése nem tart lépést a társadalmi igények alakulásával. Minden jog megcsontosodik,

*) Freemann: Const. 63. l.

a mint mély gyökereket ver a népben; a nép conservatív, formalitásokhoz ragaszkodik.

A jog ismerete, noha a királyi igazságszolgáltatást tanult bírák teljesítették, Angliában nem lett egy külön osztálynak tulajdonává. Az ország kerületeinek öreg és legjobb emberei részt vettek az igazságszolgáltatásban. Közvélemény és common law közt alig van különbség.

De a mikor ily mély gyökeret vert a common law a népben, jus strictum-má válik az.

Egy ideig interpretációkkal, fictiókkal igyekeznek magukon segíteni; kezdődik a glossa és a commentátorok ideje, a természetellenes magyarázatok és kiterjesztések korszaka.*)

újabb méltá-
nyossági for-
rás.

Remediumot ismét csak egy újabb jus honorarium ad: a királyi cancellaria equity-igazságszolgáltatása.

Bár így elérik a főcélt, bár új viszonyok számára, rázkódtatás nélkül, keletkeznek új jogszabályok, a nagy néptömeg szívében megmarad a common law-hoz való ragaszkodás.

A mi egykor királyi, a népre ráerőszakolt jog volt, az a nép jogává lett. És

*) Maitland: Justice and police 33. l.

a nép e jogban látja a királyi hatalom kiterjesztésével szemben a legerősebb bástyát.

A legrosszabb *szabály* is mindig jobban biztosítja az alkotmány és jog szabadságát, mint esetleg a legjobb uralkodó önkényes jogalkotása.

A common law-hoz makacson ragaszkodnak a középkor angol jogászai és ezért megvetik a római jogot. Hitték, hogy a római jog szerint nem a jogszabály, hanem a király akarata, a jogalkalmazás a döntő. *)

common law
és római jog.

Talán politikai ösztönből eredt a középkori Anglia ellenszenve a római jog iránt. Mert a történet bizonyítja, hogy a római jog tényleg kedvezett az imperiumnak; az angol alkotmányfejlődés ellenben, noha tényleges imperiumból indult ki, alkotmányos királyságon át, alkotmányos királysági formákban jelentkező népuralomra vezetett.

De ha politikailag érthető is az angol jogászok ellenszenve a római jog iránt, jogászilag az rejtély.

És rejtélyes, hogy miért nem hódította meg a római jog Angliát, emez a forgalmi szabadság újkori édes anyja, amaz ősrégi szülője.

De a rejtély megfejthető, noha a megfejtés paradoxonnak látszik.

*) Maitland: Justice and police 34.

A római jog felosztásai, szabatos meghatározásai, kereseti alakzatai, fundamentális igazságai belejutottak az angol jogba. Az angol jog épületének vasszerkezete római jog. Ha helylyel-közzel el is vannak cserélve az eredeti constructio sínei és keresztrúdjai, mégis csak vasszerkezet az.

Az épület szerkezetét kitöltő falak anyaga azonban mindenütt angol brick és cement.

De annyi római jogot szívott magába az angol jog, hogy az *egész* római jog átültetésének később ellentállhatott.

E római jogi serum-beoltás az angol jogba már a XIII. században ment végbe.

A római jog tehát Angliában azért nem győzött, mert az angol jog *elég* római volt, hogy magát megvédje.

III. FEJEZET.

UTAZÓ BIRÁK.

Az angol-normann korszak utazó biráinak intézményét kapcsolatba hozzák a frank birodalom hasonló intézményével, a királyi kiküldöttekével.

A frank birodalom kiküldöttei, missi.

A kiküldöttek, missi, főszerepet vittek a frank királyság államszervezetében.

Már Nagy Károly uralkodásának kezdetén nemcsak rendkívüli kiküldetések történnek, hanem rendszeresek is. A kiküldöttek czíme: *missus*; gyakran ily hozzá-tétellel: *regis*, *dominicus*, *regalis*, *palatinus*, *fiscalis*.

Nagy Károly az egész birodalmat kerületekre osztotta: *missatica*, *legationes*. Ezek beosztása azonban idők folyamán gyakran változott.

Rendszerint egy egyházi és egy világi kiküldöttet küldöttek. Általános feladatuk volt a központi hatalom jogainak épségben

tartása felett örködni: *ad iustitias faciendas*. De gyakran hivatali útjuk megkezdése előtt külön megbízásokat nyertek. Az írásbeli megbízásokat *capitula missorum*-nak hívták.

A királyi kiküldöttek a király nevében királyi jog alapján jártak el.)*

Kapcsolat a
frank és an-
gol királyi
kiküldetések
közt.

Vajjon közvetlenül a frank birodalom-
ból származott-e át e kiküldetési rendszer
Angliába, vagy Normandia útján, az vitás
kérdés.

Brunner a *très ancienne coutume de Normandie* alapján az utóbbi nézet helyességét igyekszik bizonyítani.**)

Stubbs ellenben a közvetítő kapocs felfelé-
tevéseire nem talál kényszerítő okokat.***)

Az egész kérdés eldöntése nem bir különös fontossággal. Szinte természetesnek tűnik fel az, hogy a germán államszervezetek mindegyikében, a hol a központi királyi hatalom területiális hatalmakkal szembenállt, a kiküldetések eszközéhez nyult a királyi hatalom, hogy befolyásának érvényesítését biztosítsa. Elvégre hasonló viszonyok hasonló eredményre vezethetnek. Nemcsak átültetés, hanem önálló alkotás

*) Schröder: *Rechtsgeschichte* II. kiad. 1894. 133—134. l. — Hajnik *Eur. jogtörténet* 51. l.

**) Brunner: *Schwurgerichte* 152—157. l.

***) Stubbs: I. 441. l.

is eredményezheti ugyanazokat az intézményeket.

Tényleg már Alfréd, Eadgar és Kanut Korai királyi körutak. tettek igazságszolgáltatási körutakat.*) Hódító Vilmos és két utódja alatt az egész királyi igazságszolgáltatás követi a királyt utjain.

Részben ugyanez áll még a későbbi későbbi időkben az igazságszolgáltatás követi a királyt utjain korról is. Csak a magna carta köti végképen helyhez a királyi törvénykezést.***) A király személye körüli igazságszolgáltatási teendőket végző főbb hivatalnokok, különösen a cancellarius, még a későbbi korban is kísérték a királyt utazásain.***)

De ha az utazó birák intézményének domesday. korai megnyilatkozását akarjuk vizsgálni, a királyi igazságszolgáltatási körutakon

*) Stubbs. I. 392. l.

**) Magna carta XVII. pont.

***) A király utjairól a stewart értesítette ama hely sheriffjét, a hová a király utazott. A sheriff kötelessége volt ilyenkor a foglyokat az egész kerületből az illető helyre szállíttatni. Irányváltoztatás esetén erről a sheriffet értesítették.

„Debet autem senescallus nomine capitalis justitiarum, cuius vices gerit, mandare vicecomiti loci, ubi dominus rex fuerit declinaturus, quod venire faciat ad certum diem ubicunque tunc rex fuerit in ballivia sua, omnes assisas comitatus sui, et omnes prisiones cum suis atachamentis et omnibus adunniculis per tale breve. . . . L. Fleta liber 2. Cap. 3. §. 4.

Még I. Edward alatt is a cancellarius és irattára követik a királyt utjain. Az iratok szállítására erős lovat vásárolnak. L. Palgrave: King's council 115. lap.

kivül, utalhatunk arra a nagy felvételre, a melyet a *domesday book* foglal magában. E felvételt királyi kiküldöttek eszközölték; több helyütt biráknak is nevezi őket a domesday-könyv. Tényleg gyakran lehetett alkalmuk e kiküldötteknek tulajdonjogi kérdések elintézésére is, melyekben a király, vagy a fő hűbérurak voltak érdekelve. Kétséget nem szenved ugyan, hogy a domesday-felvétel inkább pénzügyi, semmint igazságszolgáltatási szempontból történt. De hiszen oly szoros a kapocs az igazságszolgáltatás és a korona pénzügyi érdekei között, hogy a kettőt el sem lehet egymástól választani.

Acuria-regis és
az exchequer
kiküldöttei.

Innen ered az is, hogy a mikor a curia regis fejlődésével kapcsolatban tanulmány tárgyává tesszük az abból mintegy kisugárzó igazságszolgáltatást, melyet az utazó birák gyakoroltak, lépten-nyomon az exchequer-re is bukkanunk. Hosszú időn át, a mint az részletesen ki lesz mutatva,*) az exchequer tisztjei, kik az országot beutasták és a kiket mai felfogás szerint adókievők és szedőknek neveznénk, végezték a curia regis teendőit is és viszont a curia regis kiküldöttei körutjaikon az exchequer megbízásai szerint is eljárnak;

*) L. lejjebb.

mert ne felejtsük el, hogy curia regis és exchequer egy volt.*)

Rendszeresen csupán I. Henrik alatt tettek úgy pénzügyi, mint igazságszolgáltatási célokból körutakat. Legfeljebb II. Vilmos uralkodása végén van e rendszeres körutaknak előhírnökük.**)

Rendszeres
körutak
I. Henrik
alatt.

Az I. Henrik uralkodásának harmincz-egyedik évéből való nagy *pipe-roll****) számos körútról számol be, melyet 1130-ban a királyi kiküldöttek tettek.

Ugy az exchequer tisztjei, mint maga a justitiarius voltak ily körutakon; sőt mi több, gyakran sheriffeket is küldtek ki.

A kiküldöttek igazságszolgáltatási, adó-kivetési, adószedési teendőket egyaránt teljesítettek.

teendők.

A sheriffekkel való elszámolás is részben a kiküldöttek ügykörébe tartozott, noha az exchequer közvetlen felügyeletet is gyakorolt ezek felett.

A körutakon a county-court gyülekezett fogadásukra és az előtt folyt biráskodásuk.

*) L. feljebb.

**) A tavistock-i apát esetében, utazó bírák előtt folyt a tárgyalás 1096-ban. Lásd Bigelow: Placita 96. l.

***) Magnum rotulum scacc. ed. Hunter 1833.

Mai fogalmak szerint e körutakat igazság-
ügy- és pénzügyministeri hivatalnokok
szemleútjának lehetne tekinteni, ehhez
adva azt, hogy biráskodtak is.

sheriffek
kiküldetése;
visszaélések.

Az a körülmény, hogy a sheriffek is
végeztek ily körutat, természetesen gyakran
adott alkalmat visszaélésekre. Miután a
sheriffek számadásra voltak kötelezve, az
utazó birák feladata pedig a számonkérés
volt, oly sheriff, ki mint utazó bíró is nyert
kiküldetést, mintegy önmagát ellenőrizte.
De a visszaélések amaz esetei, melyekről
tudomásunk van, minő például Geoffrey de
Clinton esete,*) felvilágosítanak bennünket
[911re, hogy mily erősen tartották az
igazgatás gyeplőit a király és legfőbb tanács-
adója, Roger püspök, a justitiarius.

későbbi ered-
mények
csirái.

És éppen ebben a központosító, egy-
ségeztető szervezésben rejlik magva mind-
annak, mi az utazó birák intézményének
fejlődésében idővel jelentőséget nyert. Jól-
lehet, I. Henrik alatt az utazó birák intéz-
ménye még nem az a rendszer, a melylyé
II. Henrik alatt lett, mégis a későbbi ered-
mények csiráit már itt kell keresni.

A király az utazó birák körúljai által
közvetlen érintkezésbe jut a county-court-

*) Stubbs. 371. l.

tal, azaz magával a néppel. Ez gátat vet a hűbérurak hatalmaskodásának.

Egész Angliában e biráskodás folytán egy és ugyanazon jog terjed el.

A county-courtban való biráskodás előkészíti a képviseleti elvet.

A szomszédos emberek megeskeltése és tanuságtételre bocsátása pedig a jury-eljárás útjait egyengeti.

István királysága alatt teljesen megszüntek az utazó birák körútjai, hogy István alatt nincs körút.
II. Henrik uralma idejében újra feléledjenek.

II. Henrik alatt is szoros kapcsolatban vannak az igazságszolgáltatási s a korona pénzügyi érdekei. De a mi fő, 1166-tól kezdve az utazó biráskodás rendszeres alakot nyer.
A körutak szervezése II. Henrik alatt.

II. Henrik uralkodásának kezdetén tudomásunk szerint csak a nagy justitiarius, vagy valami más méltóság, mint a constable, vagy a cancellarius volt körúton. A *clarendoni assize*-ből azonban kitűnik, hogy e körutak szervezését célba vették.

Az egyes shire-ek megvizsgálását az említett assize alapján 1166-ban ugyan még Richard de Lucy nagy justitiarius és Geoffrey Mandeville essexi earl végezték. Teendőjünkben a sheriffek segédkeztek, kik

külön királyi writ alapján jártak el. De már 1168-tól fogva nagyobb bizottságok voltak körúton s ezek mind több tanult jogászai elemet mutatnak fel.

clarendoni
assize.

A *clarendoni assize*-nek jelentősége abban rejlik, hogy létet adott a *grand jury*-nek. Első szakasza kimondja, hogy minden *hundred*-ből tizenkét minősített ember, minden *township*-ből pedig négy, eskü alatt nyilatkozzék az utazó birák előtt, úgy, mint a sherifek előtt, vajjon vannak-e bűnösök a *hundred*-ben, illetőleg *township*-jükben? A megnevezett személyeknek istenitélet alá kellett magukat vetni.*)

E rendelkezésből is kitűnik, hogy a clarendoni assize a sherifeket és az utazó birákat nagyjában még egyaránt használja fel az igazságszolgáltatás végzésére. Teendők iránt mégis van megkülönböztetés az assize-ban. Ha valakit rablás, gyilkosság, lopás és ezek bűnpártolása miatt vádoltak és fogattak el, a sherifeknek értesíteni kellett a legközelebbi körúton levő bírót. A mennyiben a bíró látogatása sokára volt várható a kerületben, akkor viszont az utazó biráknak kellett a sherifek tudtára adni, hogy hová vezessék elő a vádlottakat.**)

*) Assize of Clarendon. Sel. Chart. 143. l.

**) Et quando robutor vel murdrator, vel latro, vel receptores eorum capti fuerint per praedictum sacramen-

Abból a körülményből, hogy az assiza »legközelebbi utazó biróról« szól, következtelhetünk arra, hogy mily sűrűen hálózhatták be az utazó birák körutjai az országot.

Maga a clarendoni assize alapján meg-ejtett vizsgálat nagy mérvben töltötte meg a pipe-roll lapjait. Elítélésekből folyó nagy jövedelmek, az istenítéletben legyőzöttek ingóságai, esküt megtagadók birságai, felakasztottak javai, a börtönök építésére vagy javítására fordított összegek vannak ott feljegyezve.

A clarendoni assizet a király főleg tanácsadóinak befolyása alatt bocsátotta ki.)*

Az assize nagy jelentősége az utazó birák intézményszempontjából az előbbiekből kitűnik. De ne feledjük el, midőn ezt mérlegeljük, hogy ugyanekkor fejlődésben van még a curia regis is és így a köz-

tum, si Justitiae non fuerint tam cito venturae in illum comitatum, ubi capti fuerint, vicecomites mandent propinquiorem Justitiae per aliquem intelligentem hominem, quod tales homines ceperint, et Justitiae remandabunt vicecomitibus, ubi voluerint, quod illi ducantur ante illos: et vicecomites illos ducant ante Justitias; et cum illis ducant de hundredo et de villata, ubi capti fuerint, duos legales homines ad portandum recordationem comitatus et hundredi, quare capti fuerint, et ibi ante Justitiam facient legem suam. L. Ass. of Clar. 4. Sel. chart. 143. l.

*) Lásd Stubbs I. 469. l.

ponti és területiális igazságszolgáltatás közti viszony teljesen rendezve nincs.

sheriffek hatalmának megszorítása.

Másrészt ez időben a teendők nagy részét a sheriffek végzik. A tovább-fejlődés mértföldkövei éppen azok az intézkedések, melyek a sheriffek ügykörét megszorították.

A mint később a bírák körútjai gyakoribbak lettek, a sheriffek hatalma csökkent. Mindketten a királyt képviselték, de a bírák, kik közvetlenül a király köréből jöttek, nagyobb bizalomban részesültek. Úgy látszik, hogy a sheriffek a grófságokban vissza is éltek nagyon a hatalmukkal és így népszerűtlenné lettek.

körút 1168-ban.

1168-ban az exchequer négy bárója járta be az országot. Ezek szedték be az *aïd pur fille marier*-t, a király leányának kiházítása alkalmával kivetett adót.*)

a sheriffek elleni vizsgálat 1170-ben.

1170-ben II. Henrik az egész országból felhangzó panaszokra bizottságot küldött ki, hogy a sheriffek igazságszolgáltatási, közigazgatási és pénzkezelési eljárását megvizsgálja.**)

Noha e vizsgálat súlyos visszaéléseket derített fel, a király még sem határozta el magát arra, hogy a sheriffek

*) Ugyanily adót már I. Henrik szedett, *hide*-nként 3 shillingjével. II. Henrik egy lovagi *fee*-re egy márkát vetett ki.

**) Inquest of Sheriffs. Sel. Chart. 148—150. l.

ellen szigorúbban járjon el, de megragadta az alkalmat, hogy a sheriffeket állásuktól az egész országban elmozdítsa. Főleg az elhatalmasodott hűbérurakat, kiknek a kerületükben nagy birtokaik is voltak, sujtotta így a király és a megüresedett állásokra nagyobbára az exchequer tisztjeit nevezte ki. Ezek érdekeltségétől, miután kerületük birtokosai nem voltak, tartani nem kellett; a közigazgatásra előképzettséggel rendelkeztek és a királyi hatalom közvetlen kihatása alatt állottak.

1173-ban a *tallage**) kivetésére hat körút volt az országban; 1175-ben kettő és 1176-ban ismét hat. Az utazó birák mind e körúton egyszersmind igazságot is szolgáltatottak. körutak
1173—76-ig.

Mindeddig, azaz 1166-tól 1176-ig, a körutak elrendezése ingadozott és a körútra küldött birák kara változott. northamp-
toni assize.

Az 1176-ban kibocsátott *northamptoni assize***) ugyan, mint a *clarendoni assize* megújítása és kiterjesztése jelentkezik, mégis az utazó birák egész intézményét határozott alapra fektette.

*) *Tallage* vagy *donum*, vagy *auxilium* az az adó, a melyet II. Henrik a régi *danegeld* helyébe léptetett.

**) Lásd Sel. Chart. 150—153 l.

Mindenekelőtt észrevehető ez assize-en az 1170-iki sheriffek elleni vizsgálat hatása.*) A sheriffek már nem hallgatják meg többé a birákkal vállvetve a grand jury jelentését.

Hat birói bizottság kiküldetéséről szól ez assize. Mindegyik bizottságban három bíró volt és mindegyik bizottság számára kijelölték azokat a grófságokat, melyeket beutaznia kellett. A tizennyolcz bíró között, a ki a körutat tényleg megtette, nyolcz olyan bíró volt, a ki a körút idejében a sheriff méltóságát is viselte és a legtöbb esetben három bíró egyike a körútra kijelölt grófságok egyikének volt sheriffje. Mégis ez időben a sheriffek névsora lényeges változásokat mutat és világos az az irányzat, hogy minél teljesebben kerüljenek a sheriffségek a curia regis és az exchequer hatalmába.**)

a clarendoni
és a north-
hamptoni as-
size közti kü-
lönbség.

A northamptoni assizet, mint a clarendonit is egyszerűen a körútra menő bírák instructiójának kell tekinteni. Az utasítások tartalmát illetőleg két pontban tér el ez újabb assize a clarendonitól. Emez csak a *placita coronae*-ra, tehát főleg bűnügyekre és pénzügyi teendőkre vonat-

*) Stubbs I. 484 l.

**) Stubbs I. 485.

kozott; amaz egyrészt fontos politikai jelentőséggel is birt, másrészt a placita coronaen kívül a magánjogi igazságszolgáltatást is körébe vonta.

Politikai rendelkezése a northamptoni assizenak az általános hűségeskü bekövetelése szabad emberektől és földhöz kötöttektől egyaránt. *)

Magánjogi intézkedése a *novel disseisin* és minden oly *placitum* eldöntése, mely királyi writ-en alapul, és egy fél, vagy ennél kisebb hűbéri *fee*-re vonatkozik.

1179-ben, a mikor a justitiarius lemondott, a király windsori tanácsában újabb módon akarta az igazságügyet szervezni.

1179. újabb
beosztás és
utazó bírák
kiküldetése.

Nem nevezett ki új justitiariust és a northamptoni assize-ban kimondott hat kerület helyett az országot négyre osztotta, keleti, nyugoti, északi és déli részekre. Mindegyik kerület számára külön bizottságot jelölt ki.**) Három utazó bírói

*) Ez összefügg az 1173-iki lázadással.

**) Tunc rex congregatis episcopis et comitibus et proceribus regni apud Vindesovers, communi eorum consilio, coram rege filio suo, divisit in quattuor partes Angliam et unicuique parti praefecit viros sapientes de regno; et postea misit eos per partes regni eis assignatas, ut justitiam exercerent in populo.

Lásd Benedictus krónikáját I. 238. lap. Sel. Chart 131. alp.

bizottság élére a király püspököket nevezett ki: a norwichi, elyi és a winchesteri püspököket; ezek mellé két egyházi férfiú és három lovag volt adva. Az északi grófságok számára öttagú bizottság küldetett ki, élén Glanvillával.

Ugy látszik azonban, hogy ez intézkedés sem volt megfelelő és nemsokára reá a király Glanvillát kinevezi fő justitiariusnak.

Glanvilla fő
justitiarius.

Ezzel II. Henrik kísérletezései az igazságügy szervezése körül véget érnek. Valószínű, hogy *Glanvilla*, a lángelméjű jogász, megfelelt amaz eszményképnek, melyet a király magának egy, az egész igazságügy élén álló bíróról alkotott.*)

sheriffek
elleni
irányzat

Már fent jeleztük, hogy II. Henrik uralma alatt veszi kezdetét az az irányzat, a mely később a sheriffek hatalmának megsemmisítésére vezetett. A sheriffek ugyanis, mint más országokban a tartományi hatalom legfőbb viselői, a mikor hivataluk örökléssé vált, azzal visszaéltek. Visszaélésük az igazságszolgáltatás terén könnyen megmagyarázható, ha annak jövedelmező jellegére gondolunk.

A régi sheriffek, a hűbérurak csak II. Henrik uralma kezdetén szerepelnek, mint

*) Stubbs I. 488. l.

utazó birák. Azok a sheriffek, a kiknek nevével a későbbi birói körutakon találkozunk, központból kikerült és sheriffségre kinevezett emberek. A király mindinkább legbizalmasabb embereit küldi igazságszolgáltatási körutakra.**) Ezek között nagymérvben volt képviselve a tanult jogászi elem.

Az utazó biráknak ekkor, ne felejtjük el, mind bűnügyekben, mind magánjogokban a népies bíróságokkal konkurráló hatáskörük van.**) utazó birák és népies bíróságok.

A birák bejelentették jövetelüket a sheriffeknek, a kik fogadtatásukra a grófságot megidézték. De míg a rendes county-courton azok, kik kiváltsággal birtak, meg nem jelentek, senki sem maradhatott el az utazó birák *eyre****)-itől; legfeljebb igen hatalmas hűbérurak vonhatták ki magukat a megjelenés alul.†)

Az utazó birák intézménye így ama jelentőségét érte el, a melyet már csiráinak szemlélésekor I. Henrik alatt érintettünk. A helyi kiváltságok korlátozását eredményezte és az igazságszolgáltatás közpon-

*) Apátokat, earlokat, egyháziakat; udvartartása embereit, bizalmas barátait; l. de Diceto id. Bigelow: Hist. o. proced. 96. l.

**) Glanvilla már gyakran county-courtnak nevezi az utazó birák törvénylátását.

***) *Eyre* körutat jelent; *ire*-vel függ össze.

†) Bigelow: Hist. of. proc. 102. l.

tosítását szolgálta. De ugyanekkor közvetlenebbé tette az érintkezést a központi igazságszolgáltató királyi hatalom és a nép nagy tömege között.

Richard és földnélküli János korabeli sherifek elleni rendszabályok.

Richard és földnélküli János uralkodása alatt történt ugyan változtatás az utazó birák intézményén, de új elvek csak részben jutottak bele. Továbbfejlesztését főleg a sherifek és a grófsági bíróságok korlátozása irányában kell keresnünk.

A sherifeket illetőleg 1194-ben kimondták, hogy a sheriff saját grófságában nem lehet bíró.*) E rendelkezés éppen közép-helyet foglal el a clarendoni assize és a magna carta között.

forma procedendi 1194-ből.

Hasonló irányban mozog az az intézkedés, mely a placita coronae-ket a sherifekről választott elemekre ruházza át.***) Ez intézkedés alapján fejlődik azután a XII-ik században a coroner intézménye.

Mindkét intézkedést az 1194-ben kibocsátott *forma procedendi in placitis coronae regis* foglalja magában. Ezt az eljárási szabályzatot is az utazó birák utasításának

*) Et nullus vicecomes sit justiliarius, in vicecomitatu suo nec in comitatu, quem tenuerit, post primam coronationem domini regis. L. Forma procedendi 21. lap.

**) Praeterea in quolibet comitatu eligantur tres milites et unus clericus, custodes placitorum coronae. L. Forma procedendi 21. lap.

kell tekinteni, mely, eltekintve attól, hogy fontos rendelkezéseket tartalmaz a grand juryről, részletessége folytán élénk világot vet az utazó birák tevékenységére.

Ha felteszszük, hogy az ez utasításban foglaltak az utazó birák teendőjének képét adják a XII. század utolsó harmadában, alig lehetünk távol az igazságtól.

Ime az ez utasításból vett teendők jegyzéke:

1. új és régi *placita coronae**) és minden olyan ügy, mely a legutolsó körüti biráskodásból fenmaradt;

2. minden vizsgálat (*recognitio*) és *placitum*, a mely a király vagy a főjustitiarius *writ-je*, vagy a curia regis útján az utazó birák elé tereltetett;

3. *escheat-ok*,**) a melyek a király Jeruzsálembe való elutazása után váltak esedékessé; mi volt akkor a király kezén és mi van most; mindazon *escheat-ok*, a melyek kezéből kikerültek, kihez jutottak, hogyan és ki által; akkori és mostani értékük; és vannak-e *escheat-ok*, melyek a királyéi, de más kezén vannak?

4. a királyi adományozásból eredő egyházak ügyei;

*) A királyi igazságszolgáltatás számára reservált ügyek. L. IV. fejezet 123. l.

**) Szállomány.

5. a királyt gyermekek felett illető gyámkodás ;

6. a lányok vagy özvegyek férjhez adása, a mennyiben az a királyra tartozik ;

7. bűnösök, bűnpártolók és bűntársaik ;

8. hamisítók ;

9. a zsidók megölői, bárki legyen is az ; e zsidók összes ügyei, ingóságai, földjeik, zálogaik, adósságokra vonatkozó okirataik. A zálogokat és adóssági okiratokat a király kezéhez kell letenni és a kik jelen voltak a gyilkolásnál és nem egyeztek ki a királylyal vagy bíráival (*finem facere*),*) azok elfogassanak és csak a király vagy bíráinak parancsára helyezendők szabdlábra ;

10. a király kiszabadítására**) adott segélypénzek ; ki ígért pénzt és mennyit ; mennyit fizettek és mivel tartoznak még ?

11—14. János herczeg, a későbbi király, pártolói, ingatlanai, ingóságai, követelései stb. ;

15. uzsorások és elhalt uzsorások ingóságai ;

16. szabálytalanul eladott bor és hamis mértékek ;

*) L. függelék 171. l.

**) T. i. a németországi fogságból.

17. ki birja azok ingóságait, kik a keresztet felvették és meghaltak, mielőtt Jeruzsálembe mehettek volna?

18. a *magna assisa**) 100 shillingű, vagy csekélyebb értékű**) földek eseteiben.

E jegyzékből is látható, hogy politikai, pénzügyi, büntető és magánjogi ügyek egyaránt képezték a birák teendőit.

Az 1194-es instructió alapján tartott ^{körutak 1194.} körúton kívül, 1198-ban is volt Richard ^{és 1198-ban.} uralkodása alatt ilyen.

János uralkodása alatt, mint minden egyéb dologról, úgy az utazó birákról is a magna carta útján nyerünk felvilágosítást.

A *magna carta* több pontja bir e tekintetben fontossággal.***) A magna cartában a király egyrészt már most végképen megtiltja, hogy a sheriffek placita coronae-iban eljárhassanak.

Ez intézkedéssel, úgy látszik, eleget tett a bárók követeléseinek, a melyeket azok egy évvel a carta kibocsátása előtt szövegeztek volt.†)

*) Tulajdonjogi kereset esetében alperes nem köteles a felajánlott párbajt elfogadni, ha a magna assisara hivatkozik. Ez esetben jury eljárásnak van helye. L. a IV. fejezetet. 160. l.

**) t. i. évi érték.

***) Magna carta 24., 18., 19. l.

†) Capitula, quae barones petunt et dominus rex concedit. (1214) 14-ik pont.

De ennél érdekesebb az a rendelkezés, a mely szerint a király vállalkozik arra, hogy évente négyszer két-két birót küld körútra minden grófságba.*) Ez bizonyítékát adja annak, hogy mily közmegelegedéssel találkoztak az utazó birák körútjai ez időszakban.

Ugy tetszik azonban, hogy a király a magna cartában többet ígért, mint a mit teljesíteni képes volt és mint a mi valószínűleg czélszerűnek is bizonyult volna.

Mert már két évvel későbbben a magna carta második megerősítésében az évi négy körút helyébe egyet léptetnek.**)

De kell, hogy a két carta rendelkezését közelebbről szemügyre vegyük. Ime szövegük:

Recognitiones de nova dissaisina, de morte antecessoris, et de ultima praesentatione, non capiantur nisi in suis comitatibus et hoc modo; nos, vel si extra regnum fuerimus, capitalis justiciarius noster, mittemus duos justiciarios per unumquemque comitatum per quatuor vices in anno, qui, cum quatuor militibus cujuslibet comitatus electis per comitatum, ca-

*) Magna carta 18. pont.

**) L. a carta III. Henrik alatti második megerősítésének 13. és 14. pontját.

piant in comitatu et in die et loco comitatus assisas praedictas.*)"

Recognitiones per unumquemque comitatum semel in anno qui cum militibus comitatum capiant in comitatibus assisas praedictas.

Et ea, quae in illo adventu suo in comitatu per justitios praedictos ad dictas assisas capiendas missos terminari non possunt, per eosdem terminentur alibi in itinere suo, et ea, quae per eosdem, propter difficultatem aliquorum articulorum, terminari non possunt, referantur ad justitios nostros de banco et ibi terminentur.

Assisae de ultima praesentatione semper capiuntur coram justitiariis de banco et ibi terminentur.**)

A két magna carta tehát csak a *novel disseizin-re*, a *mort d'ancestor-ra* és a *dare in presentment-re*,***) illetőleg a másodszori megerősítés után csak az első két helyen említett birtokkeresetek meghallgatására igéri az utazó birák kiküldetését. Nem általános, minden ügyre kiterjeszkedő körút-

*) Magna carta 18. pont.

**) A másodszor megerősített magna carta 13., 14., 15. pontjai.

***) E keresetekről l. IV. fejezet 145—149. l.

ról van ennél fogva szó, hanem csak olyanról, a mely a birtokkeresetekre vonatkozik.

A körutak külön-
bözése.

Különbséget kell tehát tennünk a körutak közt. El kell választani azt, hogy az egyes körutakon milyen volt a birák hatásköre, mi volt teendőjük.

a birák
teendői.

Pillantsunk vissza. I. Henrik uralkodása alatt a körutazó birák teendőit a *leges Henrici Primi*-ben*) foglalt ügyjegyzék tünteti fel. E jegyzékből tudjuk, hogy minden, a királyt közvetlenül érdeklő ügy, továbbá a korona jövedelmeihez tartozó ügyek, a súlyosabb büntettek, különösen a gyilkosság elbírálása és az e körül való eljárás képezi az utazó birák teendőinek körét. A magánjogi ügyek csak a clarendoni és northamptoni assize útján kerülnek az utazó birák hatáskörébe. Főképen birtokkereseteket intéznek el az utazó birák és 1194-től fogva a grand assize (magna assisa) alapján tulajdoni pert is előttük bonyolítanak le.

Innen ered az, hogy a mikor részletes felvilágosítást nyerünk az utazó birák teendőiről 1194-ben a forma *procedendi***) útján, minden néven nevezhető királyi, jövedelmi, büntető és magánjogi ügy az utazó birák előtt tárgyalható.

*) L. a IV. fejezetet. 123--125. l.

**) Lásd ott. 90. l.

De immár a János uralkodásából való iratcsomók között is vannak olyanok, a melyeknek lapjai birtokkeresetnél egyebet nem tartalmaznak. Csaknem önként következik ebből, hogy utazó birákat csakis ily keresetek meghallgatására küldtek ki. De jegyezzük meg, hogy a perlekedés leggyakoribb alakjává a birtokkereset lett. Teljes óvatosság mellett tehát a fenti tényből következtetést vonni nem lehet. Valószínű, hogy már János uralkodása alatt különbözők voltak a körutak a birák hatásköre szempontjából; de erről megbízható tudomásunk nincs.

Másként áll azonban a dolog III. Henrik uralkodása idejében. A birák megbízásairól a *close* és *patent-roll*-ok feljegyzései világos képet adnak.

III. Henrik korában voltak általános birói körutak, *eyre*-ok.

De birákat csak *assize*-ok, birtokkeresetek meghallgatására küldtek ki, még pedig III. Henrik uralkodása első éveiben külön-külön mindegyik *assize* meghallgatására más-más birót.*) És küldtek ki birákat, a kik csakis bűnügyekben vagy jobban mondva, börtönügyekben jártak el.

eyre-ok, *assize*- és *gaol-delivery* körutak.

*) Maitland Sel. pleas. Seld. soc. I. kötet XXI. lap.

Ezek megbizását *gaol delivery*-nek, szó szerint »börtönkiürítés«-nek nevezik.

Ez assize és *gaol delivery* körutak tárgyalásairól csak későbbben nyerünk adatokat. Lehet, hogy ennek oka abban rejlik, hogy III. Henrik uralma kezdetén e körutakra világi embereket, rendszerint az illető shire négy lovagját küldték ki; e világiak pedig nem szokták meg azt, hogy tárgyalásaikról jegyzőkönyvet vezessenek; *) a király azonban később egy-egy bírót küldött ki a központból, ki azután a körútra maga választhatta társait.

Értsük már most meg e különböző megbizások tényleges jelentőségét.

Eyre az általános birói körút. Ilyen körúton az igazságszolgáltatási ügyeken kívül minden más néven nevezhető ügy, főleg pedig a pénzügyiek odatartoznak a birák munkakörébe.

Assize oly birák körútja, a kik csak birtokkeresetekben döntenek.

gaol delivery és oyer and terminer. A *gaol delivery* a bűnügyeket tárgyaló birák körútja.

De, hogy ez utóbbi esetben eljáró birák hatáskörét megérthessük, segítségül kell vennünk egy fogalmat, mely csak jóval később keletkezett és negyedik köruti alak-

*) Bracton. Note book 281., 431., 530. és egyéb esetek.

zatként sorakozott a fennebbiek mellé. Ez az *oyer and terminer* *) (ad audiendum et terminandum), bűnügyek meghallgatására és elbírálására szolgáló körút.

Tehát mind a gaol delivery, mind az oyer and terminer büntető biráskodást zár magába.

De van a kettő között technikai különbség. Azok a birák, a kiknek megbízásuk gaol deliveryre szól, a grófságokban elővezettetik az ottani börtönök összes rabjait és azok felett mondanak ítéletet. Az oyer and terminer megbízást nyert birók ellenben a grófságokban üléshezve, a szabadlábban levő emberek elleni vádakat hallgatják meg és e vádlottak felett ítélnék. Egy börtönben lévő ember ügye tehát oyer and terminer birák előtt el nem intézhető; e felett csak a gaol delivery birák ítélnének. Viszont oly vádlott felett, ki kezesség vagy biztosíték mellett szabadlábba helyeztetett, a gaol delivery birái nem ítélnének; ezt az oyer and terminer birái előtt kell vádolni.

Mindaddig azonban, míg az oyer and terminer fogalma ki nem fejlődött, azt a technikai osztályozás szempontjából

*) Először 1285-ben említik 13. Edw. I. c. 29. Lásd Stephen: Hist. crim. law I. 106. lap.

az általános körút, az eyre helyettesíti. A gaol delivery bírák tehát csak oly bűnösök felett ítélnék, kik már jövetelükkor börtönben vannak. Szabadlábon levő embert csak eyre bírák előtt lehetett vádolni, mert egyedül az eyre bírái voltak minden ügyben egyaránt illetékesek.

E különböző hatáskörrel bíró utazó bírákról a későbbi angol jogtudomány hibás képet rajzolt. A későbbi angol jogtudomány nem birt érzékkel a történeti fejlődés megértésére; a mit a maga korában készen látott, azt régi időkben is létezettnek gondolta. *) Külön eyre-bíróságok, külön assize-bíróságok és külön gaol delivery-bíróságok, mint a hogy azokat például Coke **) odaállítja, nem léteztek.

különböző
bírói meg-
bízások.

A bírák megbízása különbözhetett és e szerint különbözött hatáskörük is. Az előtt, ki az utazó bírák intézményét történetileg szemmel kísérte, ez szinte természet-szerűnek tűnik fel. A királyi bíráknak kiküldetése a központból kezdetben kivételes dolog volt. A király bizonyos ügyek meghallgatására, vagy talán csak éppen egy őt érdeklő eset elintézésére küldte ki bírait.

*) L. pl. Freemann Const. 139. l.; Pollock L. Qu. R. I. 50. stb.

**) IV. Institute c. 27. stb.

Az utazó birák eljárásának forrása tehát mindig a királyi kiküldetés és megbízás.

A minden ügyet felölelő általános körutak, az eyreok, sem a hűbérurak, sem a nép részéről nem találkoztak tetszéssel. Amazok hatalmuk megszorításától féltek, emez az általános körutak következtében reája nehezedő súlyos terhektől tartott. A dunstablei krónikás azt beszéli, hogy a nép, a mikor az utazó birák Cornwallba jöttek, az erdőbe szökött előlük.*) A báróknak az oxfordi provisiókra vezetett kérvénye**) is kifejezést ad ez ellenszenvnek.

a körutak fogadtatása.

Az assize és gaol delivery körutakat, mint a melyek az igazságot keresőket gyorsan kielégítették, országszerte kedvelték. Innen eredhetett az, hogy a király a magna cartában megígérte, hogy e körutakat minden grófságban évenként négyszer meg fogja tartani.

János uralkodása alatt valószínűleg, III. Henrik korában pedig biztosan körúton voltak oly birák, kik általános megbízással birtak és olyanok is, kiknek hatásköre csak birtokkeresetekre, vagy csak bűnügyekre terjedt ki.

Körutak III. Henrik alatt.

*) Pleas of the Crown for the county of Gloucester a. D. 1221. XXXI. lap.

**) Petitio baronum (1259) 13., 14-ik pont.

Az általános körutakról több író azt tartja, hogy azok hét évi időszakban mentek végbe. Ez iránt azonban semmiféle rendelkezés nyoma nem maradt ránk. Következtetést csak az egyes helyi krónikákból lehet vonni, a melyek említést tesznek az odajövő eyre-ekről. E forrásokból kitűnik, hogy hol gyakrabban, hol ritkábban, öt-hat, hét évi és még hosszabb időközökben látogatták meg Anglia grófságait az eyre utazó birái.

III. Henrik alatt az eyre-k erős pénzügyi színezettel is bírtak, a mi megérteti velünk, hogy miért keltettek ellenszenvet. De az igazságszolgáltatás tekintetében ez eyrek éppen úgy, mint az assize és gaol delivery körutak is, kitűnőknek bizonyultak.

III. Henrikben meg volt az uralkodók ama ritka tehetsége, hogy minden helyre a legalkalmasabb embert állította. Az állami igazgatás minden ágában, különösen pedig az igazságszolgáltatás terén főleg jogászilag képzett embereket alkalmazott. Kora birái között volt: Pateshull, Segrave és ne felejtjük el, Bracton is.

a jogélet
virágzása III.
Henrik alatt.

III. Henrik uralkodásával az angol igazságszolgáltatásnak igazán aranykorszaka veszi kezdetét. A legtanultabb és legképzettebb emberek ítélnek; nem elzártan.

tanácssteremben, távol az eset színhelyétől. Beutazva az országot, látnak és hallanak és a való élet közepette állapítják meg azt, hogy mi az igazság. És e megállapításból, a döntvényekből buzog az angol jog forrása.

Ez indokolhatja azt, hogy miért térünk ki és miért foglalkozunk behatóbban e körutjaival.

Ime, mindenekelőtt ama körutak jegyzéke, a melyeket III. Henrik uralkodásának első 25 évében tettek meg. E jegyzék talán nem teljes, de felöleli mindazt a körutat, a melynek irataiból *Bracton* vagy a *tractatusa*, vagy jegyzőkönyvei számára válogatta idézeteit. Ma már világos, hogy *Bracton* nagy művének legfőbb jelentősége az, hogy az az anyag, a melyből készült, főleg bírói ítélet volt, még pedig a központ, a *curia regis* és az utazó bírák ítéletei egyaránt. Érdemes tehát ez anyag tulajdonképeni bányájára, a körutakra visszapillantani, ha meggondoljuk, hogy az ez anyag alapján készült könyv, *Bracton tractátusa*, századokra lett az angol jogtudomány szentírása.

Körutak jegyzéke III. Henrik uralkodásának első 25 évéből.

Körutak 1218—1232-ig.

1218—19. Pateshull és a durhami püspök eyre-je Yorkshireben.

1219—20. Pateshull eyre-je Lincolnban.

1220. Pateshull és R. de Vere earl of Oxford eyre-je Hertfordban.

1221. A readingi apát és Pateshull eyre-je Worcesterben.

1221. A readingi apát és Pateshull eyre-je Gloucesterben.

1221. Pateshull és a readingi apát eyre-je Herefordban.

1221. Pateshull és a readingi apát eyre-je Warwickban.

1221. Pateshull és a readingi apát eyre-je Leicesterben.

1221. Pateshull és a readingi apát eyre-je Staffordban.

1221. Pateshull és a readingi apát eyre-je Shropshireban.

1222. De Burgh és Pateshull eyre-je Norfolkban.

1225. Pateshull general commission of assize and gaol delivery-je Hampshireben.

1225. Pateshull general commission of assize and gaol delivery-je Norfolkban.

- 1225—6. Pateshull eyre-je Norfolkban.
 1225—6. Pateshull eyre-je Sussexben.
 1226. Pateshull eyre-je Lincolnban.
 1226. Pateshull eyre-je Yorkshireben.
 1226. Pateshull eyre-je Lancashireban.
 1227. Pateshull eyre-je Kentben.
 1227. Pateshull eyre-je Suffolkban.
 1227. Pateshull eyre-je Norfolkban.
 1229. Raleigh eyre-je Middlesexben
 1232. Raleigh eyre-je Warwickban.
 1232. Raleigh eyre-je Leicesterben.
 1232. Raleigh eyre-je Northamptonban.
 1232. Raleigh eyre-je Bedfordban.
 1232. Raleigh eyre-je Buckinghamben.
 (?) Raleigh eyre-je Lincolnban.
 (?) Raleigh eyre-je Kentben.

Eyre-k, assize és gaol delivery körutak egyaránt fordulnak elő a jegyzékben. De az a név, mely leggyakrabban szemünkbe ötlük a *Pateshull* neve, kit Bracton és vele egész Nagy-Britannia, Anglia nagy bírájának nevez.

1221-ben a gloucesteri grófságban is körúton volt Pateshull. Kevés körútról maradtak reánk az iratok oly teljesen, mint e körútról és ritkán nyerik azok kiegészi-

Az 1221-iki
körút rész-
letei.

tésüket a krónikákban oly szépen, mint ez esetben. Érdemes azért e körúttal behatóbban foglalkozni.

a körút birái

Ám lássuk mindenekelőtt az embereket; azokat a férfiakat, a kik a körúton voltak.

1221-ben hét bíróhoz intézett writ-et*) a király. A writ-ek 1221. május 16-án keltek, megparancsolva a hét bírónak, hogy január 7-én kezdjék meg útjokat Worcester grófságban. Tudtukra adták egyszersmind, hogy Martin Pateshullnál vannak az articulusok, a körútra vonatkozó utasítások és amaz eskü mintája, melyet a körúton használniok kell.

Pateshull egyházi ember. Mint a legnagyobb emberek egyikét ünnepli őt halála után harmincz évvel Bracton. Az a tény, hogy Pateshull ítéleteit, döntvényeit csak mint *dominus Martinus*, vagy *Martinus*, vagy egyszerűen *M.* ítéleteit idézik, mutatja ama nagy tiszteletet, a melyben azokat tartották. Mert jegyezzük meg, hogy a Martinus név ünnepelt név a középkori jog világában. Ha valakit csak par excellence Martinusnak hívtak, ez Angliában is azt jelentette, hogy őt párhuzamba állítják a világhírű bolognai Martinussal.

*) Rot. Cl. I. 471. l.

Pateshull vakbuzgó volt az igazság-szolgáltatás teendőinek végzésében. Emlékét semmi sem örökíti meg jobban, mint az a levél, a melyben egy másik bíró, kinek nevét nem tudjuk, kéri a királyt, hogy ne küldje őt Pateshullal körútra. Oly erős ez ember, olyan kitartó, hogy bírótársait végképen kifárasztja. Munkáját mindennap a nap keltekor kezdi és az éj bekövetkezte előtt be nem szünteti. Már az is, hogy mennyit lovagolt bírói körutjain, bizonyítja munkásságát.*)

Pateshullon kívül Simon, a readingi apát volt e körúton; továbbá Randolph az eveshami apát. Ezek ugyan nem jogászok a szó szoros értelmében, de sehol sem találunk oly széleskörű jogi ismereket ez időben, mint éppen az egyházi férfiak közt.

Ezeken kívül a curia regis két rendes bírója is indult körútra, Robert Lexington és Ralph Hareng; végre William Raleigh és John of Monmouth, egy hatalmas báró.

Ugyanakkor, a mikor a bírák megkap-
ták a királyi writ-et, a sheriffeknek is
küldött a király writ-eket. Utasította őket,
hogy idézzék meg mindazokat, a kiknek
az utazó bírák előtt kötelességszerűen meg

writ a sherif-
fekhez.

*) Pleas of the Crown for the county of Gloucester XII. l.

kell jelenniök. Ime egy ilyen, sheriffhez intézett writ szövege.

»A király üdvözli worcesteri sheriff-jét. Idézd meg jó idéző embereiddel az érsekeket, püspököket, apátokat és perjeleket, earlöket és bárókat, lovagokat és szabad birtokosokat egész kerületedből és minden townshipből négy jogos embert és az előljárót, minden városból tizenkét jogos polgárt és mindazokat, a kiknek kerületből az utazó birák elé kell jönniök, hogy biráink előtt legyenek, tudniillik a readingi apát, az eveshami apát, Martin Pateshull, John of Monmouth és társaik előtt, szent-háromság ünnepének reggelén, hogy meghallgassák parancsainkat és azok szerint cselekedjenek. És intézkedjél, hogy elibük kerüljön minden koronaügy, melyről még nem folyt tárgyalás és a mely keletkezett, a mióta atyánk János király idejében utoljára jártak e kerületben utazó birák; és elibük kerüljön mindaz, a mi ily ügyekhez tartozik. Az elébük tartozó assize*)-okkal s egyéb ügyekkel az ily assize-k és ügyekre vonatkozó writeket is hozzák el, úgy, hogy egyetlen ügy vagy assize se maradjon ki a te hibád, vagy megidézésed hibájából. És intézkedjél, hogy egész ke-

*) Possessoricus keresetét jelent ez itt.

rületedben kihirdessék és legyen tudva, hogy mindazon assizeok és ügyek, a melyeket westminsteri bíránk be nem fejeztek, hanem elhalasztottak, oly stádiumukban kerüljenek az utazó bírák elé, a milyenben Westminsterben voltak. És idézd meg jó idéző embereiddel mindazokat, a kik sheriffek voltak az utazó bírák utolsó nagy körútja óta, hogy fentebb említett bíránk előtt legyenek azokkal az assize- és egyéb ügybeli writekkel, a melyeket idejükben kézhez vettek és hogy feleljenek hivatalos idejükről, a mint utazó bírák előtt felelni kell. És veled legyenek az idézők és ez a writ.*)

Ilyen writet kapott mindegyik sheriff, kinek kerületébe az utazó bírának jönniök kellett.

A bírák megkezdték körútjukat június 7-én Worcesterben ; ugyane hó 21-én már Gloucesterben voltak. Julius 19-én Herefordban voltak, onnét visszakerültek Worcesterbe ; szeptemberben Warwickshireben voltak és onnét Leicesterbe mentek ; novemberben Shrewsburyben voltak.

A gloucesteri ügyvitelüket teljes részletességében ismerjük.

*) Rot. Cl. I. 476. lap.

teendők.

Jegyezzük meg, hogy körútjuk általános körút volt; tehát mindenféle ügyre terjedt ki. Gloucesterben ily általános körút már rég nem volt. Hogy mikor volt az utolsó, azt nem lehet megállapítani.

Mindenféle magánjogi ügyet tárgyalt az utazó birói bizottság. A jegyzékben a legtöbb a possessoricus kereset, de writ of right és praecipe writek*) is nagy mérvben szerepelnek; ezenkívül kártérítési ügy és pénztartozási ügy is előfordul.

Több tényből, a melyet az iratok tartalmaznak, arra is következtethetünk, hogy nem egy writ of right alapján csak látszólagos perlekedés folyt ingatlanok átruházása céljából.**)

A koronaügyek, mint azt már többször említettük, e két cím alá: állami jövedelmek és bűnügyek, sorolhatók; de a kettő közti kapocs igen szoros.

Azok az utasítások (articuli), a melyeket Pateshull kapott kezéhez, elvesztek. Ezek tartalmazták ama kérdéseket, a melyeket az utazó bírák az őket fogadó county courthoz, illetőleg az egyes townshipeket képviselő jurykhez intéztek.

*) L. a IV. fejezetet. 155 l.

**) L. Függelék. 173. l.

De úgy az 1194-iki és 1198-iki utasításokból, a melyek megmaradtak, mint abból, a mit Bracton mond*) megalkot-hatjuk a kérdések jegyzékét. Kiterjeszkedtek azok az egyes királyi, jövedelmi és közigazgatási ügyekre, a hivatalnokok eljárására, bűntettekre és többféle magánjogi keresetre.

A juryket a sheriff idézte volt meg. eljárás.
A juryk a kérdésekre feleletet tartoztak adni, de a feleletadásra egy heti időt, sőt többet is nyertek.

Igazságügyi szempontból különösen érdekes természetesen a bűntetteknek elbírálása. A gloucesteri körút éppen kritikus időben ment végbe. 1215-ben ugyanis a negyedik lateráni concilium az ordeal, az istenítélet ellen nyilatkozott és a papságnak megtiltotta az abban való részvételt.**)
Ez időn túl Angliában nem is hallunk többé ily istenítéletről.

De ez időben oly eljárás, a melyet az istenítélet helyébe állítani lehetne, nincs.

Bizonyságául ennek álljon itt közbevetőleg egy 1219. június 26-án kelt és már úton levő biráknak szóló királyi parancs.***)
E királyi levél felette érdekes és fontos.
Íme szövege:

*) Bracton fol. 116., 117. l.

**) L. a IV. fejezetet. 135. l.

***) Rot. Pat. I. 154 l.

»A mikor birói körútra keltetek, még nem volt elhatározva, hogy mi történjék azokkal, a kiket büntett elkövetésével vádolnak; hisz az egyház az istenítéletet eltiltotta. Egyelőre főképen a discretiotokra kell magunkat biznunk, hogy bölcsen fogtok eljárni, minden egyes eset különös körülményeihez képest. De általánosságban ezeket a szabályokat kell követni.

A kiket súlyos büntettek elkövetésével vádolnak, vagy olyan büntettel gyanúsítanak, mint a mily büntettek a rablás, a gyilkosság, a gyujtogatás és a kik ártalmassokká válhatnának, akkor is, ha száműzetnének.*) Az ily személyeket biztos őrizet céljából börtönre kell vetni. De bezáratásuk ne legyen olyan, hogy életüket vagy testi épységüket veszélyeztesse. Ha büntettük azonban csak középtermészetű, olyan, hogy a vádlott istenítéletre megy vala, ha az istenítéletet el nem törlik, akkor hadd tegyenek száműzetési esküt. Ha büntettük végre csekély, zálogot kell adniok, hogy a békét meg nem zavarják.**)

*) A bűnös megesküdhett, hogy bizonyos időn belül elhagyja az illető helyet vagy országot: *to abjure the realm*. L. a IV. fejezetet.

**) L. Pleas of the Crown for the County of Gloucester. XXXVIII. l.

Íme a királyi utasítás magába zárja már a későbbi *peine forte et dure**) elvének csiráját.

Hogy képet alkothassunk magunknak arról, hogy tulajdonképen milyenek voltak az állapotok ez időben Angliában, az ország bűnügyeiből erre következtetve, a legkiáltóbb színekhez kellene nyúlnunk, hogy azt megfessük.

Bűnügyi statisztika.

Igaz, hogy részletes bűnügyi statisztika ez időből nem várható; de az utazó bírák tárgyalási jegyzőkönyvei szinte felérnek ily statisztikával.

A gloucesteri körút irataiból kitűnik, hogy körülbelül 250 gyilkosság kerül tárgyalás alá, de a bűnösök közül igen kevés jelent meg a bírák előtt; akasztás is kevés történt.

Hogy oly esetekben, a mikor ismeretlen tettesek követtek el büntettet, a jury újszólván sohasem állapít meg gyilkosságot, azt könnyen megérthetjük, ha meggondoljuk, hogy *murdrum* megállapítása esetén a kerületre, melyet a jury képviselt, súlyos bírságot vetettek ki.**)

A leggyakoribb büntett, a gloucesteri körút iratai szerint, a késelés és a rablás.

*) L. IV. fejezet. 135. l.

**) L. a IV. fejezetet. 125. l.

Hadd álljon itt kiegészítésül néhány adat, a melyet egy másik körút irataiból merithetünk.

A northumberlandi 1279-ben tartott birói körút alkalmával 68 gyilkossági esetet tárgyaltak a birák. A gyilkosok közül kettőt felakasztottak, egyet száműztek, 65 pedig outlawryval, jog- és békevesztéssel menekült.

Ugyane forrás 110 lopási és rablási esetet sorol fel. A tettesek közül 20 felakasztatott, 15 száműzetett, 75 jog és békevesztes lett. *)

De vegyük fel a fonalat ott, a hol el-ejtettük. Térjünk vissza az utazó birák intézményének általános történetére.

Körutak I.
Edward alatt;
reformok.

III. Henriket I. Edward követte és uralkodása már csak részben esik abba az időközbe, a melyre vizsgálódásunk kiterjed. I. Edward alatt nyerik Anglia intézményei maradandó alakjukat. Az állam egyes functiói külön válnak és szabatos definitiók határozzák meg az egyes intézmények körét.

Az utazó birák intézménye is végső csiszolását nyerte I. Edward alatt.

Ama panaszok hallatára, melyeket az eyre-k terhes volta és a birák önkényke-

*) Three early assize Rolls for the county of Northumberland Surtees society LXXXVII. kötet. 19. lap.

dése országszerte előidézett, Edward, mikor 1276-ban Angliába érkezett, beszüntette az általános körutakat. És csak azért küldött ki utazó birákat, hogy meghallgassák azokat az ügyeket, a melyek az elmúlt huszonöt évben kibocsátott statutumok alá tartoznak és hogy a trespass, az erőszakos kártétel ügyében, biráskodjanak.*)

A végleges alakítás 1285., 1293. és 1296-ban történik.

1285-ben a második westminsteri statutum**) kimondja, hogy évente háromszor: január, július és szeptember havában két-két biró a shire-ok egy vagy két lovagjával egyesülve hallgassa meg a birtokkereseteket, a mort d'ancestort és a novel disseisint.

E birákat később *nisi prius* biráknak neveztek. Hogy ennek okát megértsük, röviden vissza kell térnünk a curia regisre.

A curia regis magánjogi ügyekkel foglalkozó birósága ez időben már helyhez kötve Westminsterben székel. De másrészt a recognitió eljárása, a jury útján való bizonyítás is szokásossá lett már. Az ekkori angol jury jellemző tulajdonsága pedig az, hogy mindig csak a helyszíneinek emberei alkotják a juryt, akár csak a tényállás

*) Stat. Rageman.

**) Stat. 13. Edw. I., c. 30.

iránt nyilatkozik a jury, akár ítéletet is mond e mellett.*)

Kezdetben az volt a gyakorlat, hogy a westminsteri common pleas bíróság elé valamely ügy elbírálása végett abból a grófságból hozattak juryt, a melyikben az ügy keletkezett. Cornwalli esetben csak cornwalli jury szerepelhet. A szóban forgó westminsteri statutum azonban kimondotta, hogy ily perekben a jury-eljárás magában a grófságban, az assize körutazó bírái előtt menjen végbe. A központi bíróság tehát, a helyett, hogy az illető grófság sheriffjének meghagyná, hogy cornwalli ügy elintézésére cornwalli embereket küldjön Westminsterbe, arra utasítja a sheriffet, hogy csak az esetben tegye ezt, ha bizonyos időn belül, meghatározott napra, assize-körüti bírák nem érkeznek a grófságba. E napot természetesen úgy tűzték ki, hogy a jury-eljárás tényleg nem Westminsterben, hanem a grófságban ment végbe. És miután a writ, mely a sheriffnek a parancsot megvitte, azt tartalmazta, hogy hozza a juryt Westminsterbe — nisi prius — ha csak előbb oda nem érkeznek az assize-

*) L. a IV. fejezetet. 131. l.

birák, ezért nevezték e birákat nisi prius biráknak. *)

Edward 1293-ban a királyságot négy kerületi felosztás; ügykőr. kerületre osztotta, mindegyik számára két-két birót jelölve ki; ezek csak birtokkereseteket hallgattak meg, de az egész évben körúton voltak.

1299-ben az assize biráinak megparancsolják, hogy gaol delivery-ügyekben is járjanak el.

Az utazó birák tehát mind bűnügyekben, mind magánjogi ügyekben eljárnak, de külön-külön megbízás alapján. Tisztán pénzügyi teendőjük már nincs. A parlament fejlődése I. Edward alatt új forrásokat nyitott meg az állami kiadások fedezésére és lehetségessé tette az igazságszolgáltatás elválasztását a pénzügyi igazgatástól.

Végigkísértük tehát az utazó birák intézményének fejlődését. Sajátszerű alakulása, jelentősége kitünhetett már akkor, a mikor lépésről-lépésre haladva, be-be-pillantottunk az utazó birák tevékenységének lényegébe.

Figyelmünket már most csak néhány jellemző vonásra kell még fordítanunk, vagy jobban mondva, egyszerre kell emlékeztünkbe idézni e vonásokat.

*) Maitland: Justice and Police 153—4. lap.

Az utazó bírák tartotta törvényszék mindig királyi törvényszék. Ezt sohasem szabad elfelejteni. A király nevében, a királyi főtörvényszék delegációjaképen ítélnék az utazó bírák.

János uralkodása mindegyik iratában, melyet az utazó bírák finis*), birságilleték, adásáról vettek fel, egyszerűen az áll: *in curia regis*. Csupán János uralkodása végekor lép e kitétel helyébe az a kifejezés: *in curia domini regis coram justitiariis itinerantibus*.**)

Az utazó bírák törvényszékének eljárása a curia regis pere. A kettő közt nincs különbség.

De az utazó bírák tartotta törvényszék grófsági törvényszék is: *county-court*. Sőt teljesebb, mint az igazi county court, mert ha utazó bírák jönnek igazságot látni, azok is, kik a county-court-ban megjelenni nem kötelesek, ott vannak az utazó bírák törvényszékében.

Nevek.

Hogy a hivatalos cím, a melylyel e bírákat illették, egyszer ez, másszor amaz, azon nincs mit csodálkoznunk. Különböző forrásból eredő, fejlődésben levő intézmény határozott nevet nem visel.

*) L. függelék 168. l.

**) Sel. pleas. Seld. soc. I., XI. lap.

1168-ben még a sheriffek az *errantes justitiae*. A clarendoni és northamptoni as-size az utazó birákat *justitiae*-knek nevezi. Az 1170-iki körúton *barones errantes* végezték a sheriffek elleni vizsgálatot; az exchequer tisztjei voltak ezek. A *dialogus de scaccario perlustrantes iudices*-ről beszél. Az 1176-iki pipe-roll először használja a *justitiarum itinerantes* kifejezést, melynek angol fordítása a *justices in eyre*.

Az utazó birák törvényszéke királyi törvényszék, de grófsági törvényszék is.

Az utazó birák és a helyi törvényszékek.

E paradoxonszerű mondat zárja magába jelentőségüket. Az utazó birák a királyi igazságszolgáltatás kiterjesztésének főeszközei. De a királyi központi igazságszolgáltatást egyszersmind a néppel is érintkezésbe hozzák.

A királyi igazságszolgáltatás kiterjesztése a sheriffek és a hűbériség rovására történt. De sokkal nagyobb az a hatalom, a melyet a grófság szabadjai nyernek az utazó birák intézményének fejlődése kapcsán alakuló jury-eljárás folytán, mint a mely hatalmat a királyi igazságszolgáltatás a sheriffektől és a hűbériségtől elvont.

A királyi hatalom és a nép közvetlen érintkezése végkép elenyészteti a fajkülönbséget az angolok és normannok között.

a királyi hatalom érintkezik a néppel.

De a nép érdeklődésének felköltése s részvétele az igazságszolgáltatásban a képviseleti elvre támaszkodik, amely az ős anglo-saxon szervezet nemzeti szokásaiban gyökerezik. A királyi igazságszolgáltatással együtt járó recognitionalis eljárás juryei választott testületek. És az így az igazságszolgáltatás terén kiképzett képviseleti elv, alapja lesz a későbbi Anglia egész törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása felépülésének. Bástyája egyszersmind a népszabadságnak.

Politikai nevelés.

A nép az utazóbirák körútjai alkalmával politikai nevelésben részesül. A birák az iránt kérdezik meg a hundred megeskettett öregeit, vajjon teljesítik-e kötelességeiket a helybeli tisztviselők: a sheriff, a coroner, a bailiff, a constable. Nem jártak-e el ezek igazságtalanul, nem zsaroltak-e, nem megvesztegethetők-e? És a jury épp úgy felel e kérdésekre, mint a hogy közönséges gonosztevők büntetteit, vagy elhatalmaskodott lordok törvénytelenégeit bemondja.

Igy a nép emberei tudatára ébrednek annak, hogy polgárok, hogy van részük az államügyek intézésében, az igazság fentartásában.

De mert az utazó birák biráskodása csak olyan, mint a központi biróság biráskodása, éppen úgy, mint emennek ítéleteiben, az utazó birákéban is, szemben a grófsági és hűbéri törvényszékek rideg jogával, megszólal a király jus honorariuma, az equity, a méltányosság. Ők terjesztik ezt az országban. Equity.

Az utazó birák tehát a központi királyi igazságszolgáltatás eszközei, országSZerte képviselik azt és mind több és több ügyet vonnak annak körébe. De a királyi igazságszolgáltatás központja, a curia regis és a népies forrás között is ők a közvetítők. Az egységes angol jog megteremtésében szintén főrészüik volt. Összefoglalás.

IV. FEJEZET.

PERES ELJÁRÁS.

A curia regis szervezetének története a királyi igazságszolgáltatás középpontjának erősítését, kiépítését mutatta be.

Az utazó bírák intézményének fejlődése megértette velünk, mint hatolt be a királyi bíráskodás az ország minden zugába, mint alkotott aranykapcsot a királyi hatalom és a nép között.

De hogy tényleg hogyan került a helyi népies és a helyi hűbéri törvényszékek rovására, az ügyek nagy tömege a királyi igazságszolgáltatás, a curia regis és az utazó bírák elé, azt csak a büntető és magánjogi eljárás, a per tanulmányozása világíthatja meg.

A királyi igazságszolgáltatás körébe eredetileg kétféle ügy tartozott:

a király főhűbéreseinek ügyei, melyek felett, mint legfőbb hűbérúr, a király gyakorolta az igazságszolgáltatást;

a korona kiváltságát képező *placita coronae*,*) a királyi igazságszolgáltatásnak fentartott ügyek és oly ügyek, melyekben a helyi népies és hűbéri bíróságok igazságot nem tudtak, vagy nem akartak szolgáltatni.

A szabály az volt, hogy minden ügy a helyi népies vagy a helyi hűbéri bíróság elé tartozik. A király elé csak kivételesen kerülnek az ügyek.

A fejlődés a kivételtől szabályt alkotott.

I. Henrik alatt a *placita coronae* egy vegyes és rendszert fel nem mutató jegyzéket képeznek. Távolról sem lehet még azt az elvet felfedezni, hogy minden bűnügy, de még azt sem, hogy minden súlyos bűnügy a király elé tartozik.

A királyi igazságszolgáltatás körébe tartozó ügyek I. Henrik korában,

A *leges Henrici primi*-ből**) a következőkben szerkeszthetjük meg e jegyzéket: ***)

a királybéke megszegése, a melyet a király kézárással vagy writ-jével ígért;

*) . . . jura, quae rex Angliae solus et super omnes homines habet in terra sua, comoda pacis et securitatis institutione retenta.

Lásd *Leges Hen. I. X. §. 1. Anc. Laws 224. l.*

**) *Ancient laws 224. l. Schmid Gesetze 442. l.*

***) A *danegeld*, a *thesaurus inventus*, a *naufragium*, az *algarummaris*, a *forestae*, a *relevationes baronum*, melyek a *placita coronae*-k közt fel vannak sorolva, csak a királyi jóvedelmet érintik.

a királyi writek vagy parancsok megvetése;

a királyi háztartás tagjainak megsértése vagy megölése;

hűtlenség és árulás;

a király megvetése vagy becsmérlése;
castellatio trium scannorum;*)

jog- és békevesztés (utlagaria, outlawry);

halállal büntetendő lopás;

gyilkosság (murdrum);**)

királyi pénz hamisítása;

gyujtogatás;

laksértés (hamsocna);

alattomos megtámadás útközben a király útjain (forestel);***)

katonai szolgálat alul való kivonás (fyrdinga);

szökevény befogadása (flemenfyrme);

előre megfontolt támadás;

rablás;

útrongálás (stretbreche);

királyi föld vagy pénz bitorlása;

erőszakos nemi közösülés;

nőrablás;

a királyi házban vagy népe közt való viaskodás;

a béke megszegése in hostico;

*) E kifejezés értelmét máig sem tudják megmagyarázni.

**) Titkos ölés.

+**) L. Pollock King's Peace L. Qu. R. I. 48. 1.

várhid-, vagy útjavítás elmulasztása;
kiátkozott vagy jog- és békevesztett
személy befogadása;
kezesség megszégése (borchbreche);
szárazföldi vagy tengeri háborúból való
megszökés;
igazságtalan ítélet;
az igazságszolgáltatás megtagadása (defectus justitiae);
a király törvényeinek elforgatása.

Ezek azok az ügyek, melyek az említett forrás szerint a királyi biráskodás alá tartoznak, de azonkívül a király a szerzetesek, az idegenek, szegények, ügyefogyottak, gyámoltalanok védője volt és az országutakra is felvigyázott.

A felsorolt büntett legtöbbje még a hódítás előtti korszakban is a királyi igazságszolgáltatásnak képezte tárgyát.

A legnevezetesebb változtatás, a melyet A gyilkosság. a hódítás előidézett, a gyilkosság, a *murdrum* büntetvére vonatkozik.

Gyilkosság esetében, a mikor a tettes elő nem került, a király anglo-saxon jog szerint is 46 márkát szedhetett azon hundred-en, vagy wapentake-n, mely a gyilkost kézre nem kerítette.

A hódítás után, ha francia (normann) embert ölve találtak és a gyilkos nem került

elő, súlyos, nagysága tekintetében változó összeget vetettek a gyilkosság színhelyét képező kerületeire. És kimondották, hogy minden megöltet francziának tekintenek mindaddig, míg az ellenkezőt be nem bizonyítják.

E felfogásból eredt az úgynevezett *presentment of englishry*, a mely még későbbi korban is megmaradt, noha a különbség francziák, vagy jobban mondva normannok és angolok közt megszűnt.

E sajátságos praesumptio kiképzésében egyszerűen társadalmi védelmet kell látnunk, a mely mindig alapja a büntetőjogi politikának. A hódítás után az országban szétszórta lakó normannok csak ily módon védekezhetek számra nézve túlnyomó ellenségeik, az angol-szászok ellen.

A királyi igazságszolgáltatás körébe tartozó ügyek II. Henrik korában.

Ha már most a fenti jegyzéket szemügyre vesszük és annak büntetőjogi tartalmát vizsgáljuk, úgy azt találjuk, hogy a korona büntetőjogi hatásköre alig változott abban az időközben, melyet mint kezdő és végpont a leges Henrici primi és Glanvilla jelölnek meg.

A curia regis és az utazó bírák büntető bíráskodása Glanvilla szerint is kiterjedt a király személye elleni árulásra, a királyságban vagy hadseregben való lázításra,

a talált kincs eltitkolására, az emberölésre, az *arson**)-ra, a rablásra, a nőrablásra a hamisításra.**)

A közönséges lopás, verekedés, testi sértés***) nem foglaltatnak e jegyzékben; látjuk tehát, hogy csak a legsúlyosabb bűntettek tartoznak a királyi igazságszolgáltatás alá, a többi pedig a hundred vagy manorialis bíróság, illetőleg a county-courtban a sheriff előtt kerül elbírálásra.

A kisebb bűntettek a helyi bíróságok előtt nyerne elintézték.

De már időközben beállott az a sajátos processus, a mely a központi királyi igazságszolgáltató hatalmat erősíti és mind több és több ügyet von körébe.

Két főirányban ment végbe e fejlődés. Az egyik a királybéke†) intézményének kiterjesztése és megszilárdítása, a másik az indictment, a vádlási elv kifejlődése.

A királybéke kiterjesztése egyszerű fictió útján ment végbe. Egy egyszerű hozzátétel, azaz allegatio, hogy valamely bűnügyben *de pace domini regis infracta* van szó, elegendő volt arra, hogy az ügy a curia regis vagy az utazó bírák elé kerüljön. Később lépett csak e kifejezés he-

A királybéke kiterjesztése.

*) Gyujtogatás.

**) Glanvilla Liber I. C. 2.

***) Blows and wunds.

†) Pollock : King's Peace L. Qu. R. I. 37. l.

lyébe az *in pacem* vagy *contra pacem domini regis* kitétele és a XII-ik század vége előtt mind ama számos kisebb büntett, a mely nem tartozott azelőtt a királyi igazságszolgáltatás elé, ez időben már királyi bírák előtt tárgyalatik.*)

Ha a panasz folytán kiállított királyi writ nem tartalmazta a *contra pacem nostram* kifejezést, vagy olyan kifejezést, a melyből a királybéke megtörését következtetni lehet, mint pl. a *trespass***) esetében a *vi et armis* kifejezést, a writ csak *vicountiel* volt, azaz a sheriff nem származtatta azt vissza a felsőbb törvényszékhez, hanem az ügy a countycourtban nyerte végleges befejezését.

A királybéke kiterjesztése a kivételtől szabályt alkotott. A büntettek nagy tömege régen a helyi bíróságok előtt nyerte elintézését. Királyi megtorlásra csak a leg súlyosabbak voltak fentartva; főképen azok, a melyek a királybéke ellen követték el. De a királybéke fogalma szűken volt megszerkesztve. E fogalom kiterjesztése vonta csak körébe a büntettek nagy tömegét.

Hogy mily sajátzerűen felforgatja a késői kor jogi elmélete a fejlődés történeti

*) Rot. cur. reg. I. és II. kötet passim.

**) Erőszakos kártétel.

sorrendjét, azt e példán is be lehet igazolni.

Blackstone így szól*): »A király ő fel-
 sége hivatásánál és méltóságánál fogva
 az egész birodalomban a béke őre; és a
 király felhatalmazhat bárki mást, hogy
 lásson a béke fentartása után és hogy
 büntessen meg olyanokat, a kik ezt meg-
 törlik: a miért is ezt királybékének ne-
 vezik.«

a történeti
 fejlődés félre-
 ismerése a
 késői angol
 jogtudo-
 mányban.

E meghatározás mutatja, hogy Blackstone már nem volt tudatában a történeti fejlődés egymásutánjának. A folytonos átalakulás és a közbeeső fejlődési momentumok váltakozása elhomályosították előtte az igaz történeti sorrendet. Elfelejtette, hogy a királybéke csak lassankint nyert kiterjesztést és hogy a county-court saját régi hatalmából folyólag büntette a béketöréseket.***) És elfelejtette, hogy így felesleges az utóbbi eljárását a királyra, mint forrásra visszavezetni.

De nemcsak a királybéke kiterjesztése, *Indictment*.
 hanem az *indictment*, a vádlási elvnek ki-
 fejlődése is nagy mérvben odavonta a bün-
 ügyeket a közvetlen királyi igazságszol-
 gáltatás körébe.

*) Blackstone Comm. I. 349. l.

**) Pollock: King's peace L. Qu. R. I. 50.

Amaz, a királybéke kiterjesztése, inkább a büntető jog anyagi részét érintette, emez, a vádlási elv kifejlődése, az eljárásra vonatkozik.

Hogy azonban megértsük az indictment jelentőségét és fokozatos fejlődését, vissza kell nyúlnunk a büntetőjog korábbi idejére.

büntett és
magánsértés.

A büntett és a magánsértés (injuria) fogalmai csak lassan differentiálódtak. Az az elv, hogy minden büntett injuria a király ellen, hogy minden büntett az egész közösséget támadja meg és hogy így a király ily büntettekben saját kezdeményezéséből járhat el, csak lassan fejlődött.

appeal.

A normann-hódítást követő másfél századon át a rendes út arra, hogy valamely bűnös a büntető igazságszolgáltatás elé kerüljön, az, hogy a sértett fél magánvádat emeljen. Ez a magánvád, *appeal*.

Viszont az ily *appeal* elintézésének rendes alakja egészen a tizenkettedik század végéig a párbaj.

Teljes kifejezését nyeri ez még Glanvillánál.*) A vádlott, hacsak nem nyomorék, avagy már túl nincs a vívóképes koron, mely esetben istenítéletnek kell magát alá-

*) Lásd Glanvilla XIV. könyvét.

vetnie, nem választhat; a vád ellen csak testével, párbajjal védekezhetik.

De e felfogásba, ez elvbe lassacskán a *recognitio* helyt nyer a bűnvádi eljárásban.
befurakodik a birtokkeresetekben alkalmazást nyert eljárás: a *recognitio* vagy *inquisitio*, a szomszédok felesküdt testületének közbelépése.*)

Már Bracton szerint a vádlott mindig választhat: a vád alól vagy párbajjal tisztázhatja magát, vagy a *patria*-ra, azaz a szomszédos választott emberek felesküdt testületének segítségére bízhatja magát.

Kezdetben e hivatkozás a *jury*-re — jury-eljárás. hogy már most e szót használjuk — nem magának az ügy érdemlegességének eldöntésére szolgált, tehát nem a bűnösség vagy ártatlanság megállapítására. A jury mellékes vagy előzetes kérdéseket dönt el. Az egyik fél a királytól azt a kiváltságot nyeri, hogy a *patria* megkérdezése útján döntessenek el oly kérdések, mint a milyen például az, vajjon tényleg nyomorék-e a vádlott, vagy nem képes-e megvívni, vagy tényleg rokona-e vádló annak, a kit megölték és egyéb hasonló kérdések.

Ez az eljárás a király számára hasznosnak és különben is okszerűnek bizonyult.

*) L. lejjebb. 152. l.

Azok a kérdések, melyeket így előzetes vizsgálat után döntöttek el, az idők folyamán mindinkább megsaporodtak. Az, hogy milyen kérdések dönthetők így el, nem volt megállapítva. És lassacskán e kérdések mindinkább a döntő és végső probléma megfejtése felé vezetnek: bűnös-e vagy ártatlan?

Igy például *alibi*-t idővel a jury után lehet megállapítani. De még az *odium et atia*-t, azaz azt a kérdést is, vajjon az egész vád csak gyűlöletből és rosszakaratból eredt-e, szintén jury dönthette el.

Innét már rövid az út annak az elvnek felállításáig, hogy a vádlott két eljárás közt választhat: vagy párbajt vív, vagy a patriára bizza magát egészen: *et de bono et de malo*.*)

De míg egyrészt a magánvádból eredő párbaj helyébe a jury-eljárás lép, másrészt a magándvád mellé helyezkedik az *indictment*.

Csakhogy míg amott szinte kísérhetjük az önálló fejlődési menetet, emitt az eredmény elérésében nagy része volt a pozitív törvényhozásnak is.

Az *indictment*et végző juryt, vagyis a vádló juryt, nem a *clarendoni assize* terem-

*) Lásd Brunner 472. l.

tette, mert már korábbi időben is akadunk az indictment nyomaira. De mégis a clarendoni assize volt az, a mely belőle rendszeres intézményt alkotott. A northamptoni assize pedig újabb hatalommal ruházta fel a vádló juryt.

A clarendoni és northamptoni assizek alapján vizpróbára került a dolog és nem kedvező istenitélet esetében kezét-lábát vesztette az, a kit az utazó bírák megkérdezésére, a hundred vagy a townshipek megeskertetett képviselői gyilkossággal, rablással vagy más hasonló bűntettel vádoltak.

De már a tizenkettedik század vége felé sajátos bizalmatlanság mutatkozik a vizpróba és egyéb istenitéleti eljárás fogantatja iránt és az esetben is, ha az istenitélet a vádlott számára kedvezően alakult, száműzték őt. *)

De ime a tizenharmadik század elején bekövetkezik az, hogy a negyedik laterani concilium az istenitélet ellen nyilatkozik és a papságnak megtiltja, hogy az istenitélet szertartásában részt vegyen.

Ez idő után Angliában istenitéletnek, mint jogi eljárásnak többé hire nincs.

*) *to abjure the realm* a terminus technicus, mert a bűnösnek esküt kellett tenni, hogy az illető grófságot vagy az országot elhagyja és oda vissza nem tér.

A tizenharmadik század biráinak azonban nem volt mivel helyettesíteniök ama természetfeletti bizonyító módot, melyet tőlük egy felvilágosodott pápa megvont.*)

Kétséget nem szenved, hogy minden rendben van akkor, ha a vádlott elfogadja szomszédainak, a patriának ítéletét, et in bono et in malo. Azok, a kik őt vádolták, megkérdendők már most az iránt is, vajjon bűnös-e vagy ártatlan. És ha bűnösnek mondják, bátran fel lehet őt akasztani, mert hisz ő beleegyezett az eljárásba.

Sőt mi több, hogy ez eljárás még helyesebb szint nyerjen, külön második juryt hívnak egybe, a mely az első jury vádolására az ítéletet meghozza. A vádat a hundred tizenkét embere, *XII. legaliores homines de hundredo*, emelte. Ítélethozatalra a négy legközelebbi falu, *quatuor villatae proximae*, képviselőit szólítják fel.

Ime a tizenharmadik század elején meg-
leljük a mai angol büntető eljárás fő intéz-
ményének eredő forrását. A *grand jury* az,
a mely vádol (*indict*), a *petty jury* az, mely
ítél (*try*). Csak egy megkülönböztető momen-
tumot tartunk még szem előtt. A modern
jury elfogulatlan, tárgyilagosan bíráló ele-

*) Traill. Social England 292. lap.

mekből áll. A középkori jury olyan emberekből alakul, a kik vagy tényleg tanuk is, vagy legalább közvetve bírnak tudomással a bűntettéről és a tettesnek személyi viszonyait ismerik.

De térjünk vissza a fentebb érintett a jury-eljárás kérdésre. Azt mondtuk, hogy az eljárás befejezésének nincs akadálya, ha a vádlott elfogadásának megtagadása. a jury-eljárást elfogadja, annak magát aláveti. De mi történik, ha a vádlott vonakodik ezt tenni? Ne felejtsük el, hogy a patriára hivatkozás, a jury-eljárás, engedmény, a királytól nyert kiváltság és hogy arra senkit sem lehet kényszeríteni.

A vádlott, a ki vonakodik a patria ítéletét elfogadni, jury útján el nem ítéltető. De az istenítélet próbájának sem tehető ki, mert azt az egyház eltiltotta.

A mit azonban vele meg lehet tenni, ez az, hogy börtönbe vetik. A más *peine forte et dure.* helyütt *) közölt, 1219-ből való királyi bizalmas levél egész világosan ajánlja az ily személyek elcsukását. Tényleg az elcsukásból eredt a *pein forte et dure.***) A vádlottat becsukták, éhezették, meztelenül a kőpadlóra fektették, mellére súlyokat raktak

*) L. a III. fejezetet. 111. l.

**) Lásd Stephen: Hist. of crim. law I. 299. lap.

mindaddig, míg bele nem egyezett, hogy a jury előtt tárgyalassék ügye.*)

Appeal és
indictment.

Bontsuk ki már most a kissé összekuszált fonalakat. Vizsgáljuk, mint járt az indictment kifejlődésével az az eredmény, hogy a bűnügyek nagy tömege a királyi igazságszolgáltatás körébe jutott.

Bűntett megtorlására az eljárást vagy magánvád, appeal, vagy közvád, indictment, utján indítják meg. Az appeal esetében a vádló párbajt ajánl fel annak, a kit vádol; mert hisz az egyház csak a mindenféle próbából álló istenítéletet törölte el; a párbajt azonban, mint bizonyító eszközt, nem volt képes eltörölni. A vádlott már most vagy megvív, vagy a grand assizere hivatkozva, jury-eljárást kér. Csak ez utóbbi esetben, csak akkor tehát, ha a vádlott a párbajt visszautasítja, kerül az ügy a királyi bírák elé. Indictmenttel azonban mindig együtt jár jury-eljárás és így a közvádat mindig királyi igazságszolgáltatás követi.

*) Ez eljárás 1772-ig maradt meg Angliában. Érdekes jogi megkülönböztetés rejlik abban, hogy miért szenvedte el mind ez időn át sok ember e kínzatást inkább, semhogy magát a jury ítéletének alávetette volna. A jury ítéletének kíséretében nemcsak halál járhatott, hanem a vagyon elkobzása is. Azok azonban, a kik a *pein forte et dure* folytán veszítették életüket, nem mint elítéltek haltak meg és így örököseiket kár nem érte.

Idővel azután az utazó bírák mind-inkább kedveznek az indictmentnek és megnehezítik az appealt. A lopott tárgy tulajdonosa, a meggyilkolt rokonai élhetnek az appeallem és a régi szokásjog szerint felajánlható a párbaj a vádlottaknak ezentúl is. De a bírák mind több és több alakszerűség betartására kényszerítik a vádlót és így megnehezítve a magánvádat, a közvád elve kerül előtérbe.

kedvezés az
indictment-
nek.

És lassan kifejlődik az az elv is, hogy az esetben, ha a magánvádló vádja vagy el lett utasítva, vagy a vádló halála folytán nem jutott érvényre, a királynak jogában áll vádat emelni.

a közvázat
a király is
emelheti.

Igy fejlődik kapcsolatban a királyi peres eljárással a vádlás, az indictment elve is és az egész büntetőjogra kiterjeszti a királyi igazságszolgáltatás körét.

Ha az előzőekben kutattuk, hogy mint került a bűnügyek nagy csoportja közvetlenül a királyi igazságszolgáltatás körébe, szinte még érdekesebb azt vizsgálni, hogy mint terjeszkedett ki a királyi igazságszolgáltatás a magánügyek nagy tömegére is.

Magánjogi
ügyek.

Ennek megértése végett szemügyre kell vennünk az angol-normann időszak peres eljárását, a mely tudvalevőleg nagy részben normann eredetű: a *writ*-pert.

A writ-per.

De a writ-perrel csak annyiban akarunk foglalkozni, a mennyiben ez azt a célzt szolgálta, hogy a peres ügyek nagy tömege a közvetlen királyi elintézés alá kerüljön. Éppen ezért figyelmen kívül hagyjuk magának a writ-pernek formális fejlődését és átváltozását a későbbi kereset-rendszerre.

A writ az az irat, a melyet a király, vagy helyette legfőbb igazságügyi megbízottja, a nagy justitiarius kibocsát.

Ez iratokat a római-imperatorok *rescriptum*-aihoz hasonlították.

a frank birodalom királyi iratai.

De kétséget nem szenved, hogy a frank birodalom merovingiai időszakának a *mandatum* vagy *jussio*, vagy még gyakrabban az *indiculus regalis* nevét viselő írásbeli parancsaiban kell keresnünk az angol-normann writ mintáját.

Ha perlekedő fél járt a királynál és igazságszolgáltató intézkedést eszközölt ki, az ez intézkedésre vonatkozó iratot az *indiculust* a királyi cancellária állította ki. Rendszerint azonban ez iratot nem az illető hivatalnoknak vagy bírónak küldték meg, a kit intézkedésre vagy segélynyújtásra szólított fel az irat. Az iratot a félnek kezéhez adták, hogy az irat segítségével maga járjon el ügyében. Ha a fél nem volt jelen a király székhelyén, a területiális főúr

utján, a frank birodalomban tehát a pfalz-grafutján, kézbesítették neki az iratot.*)

A királyi iratok megvetését a frank birodalom épp úgy büntette,**) mint az angol leges Henrici Primi.***)

Természetesen számtalan az az eset, a melyben királyi iratot nyerhetett az igazságot kereső. Innét ered a régi angol per-jog az a tétele: a mennyi az eset, annyi a writ.

Ugy a frank birodalomban, mint Angliában is iratot akkor bocsát ki a király, ha valaki elszenvedett igazságtalanságért panaszt emel előtte. Ha a panaszos hozzátartozóját meggyilkolták, ha őt magát birtoktól megfosztották vagy megtámadták és a helyi bíróság igazságot nem szolgáltatott, ily esetekben a király iratot állit ki az illető számára.

A writek kibocsátása.

Ez irat felszólítja vádlottat, hogy tegye jóvá bűnét, adja vissza a panaszostól elvett jószágot, vagy jog szerint bűnhődjék azért, a mit ellene vétett. Az esetre pedig,

*) Brunner: Schwurgerichte 77. 1.

**) Dispectus literarum regis. Lásd Brunner: Wort und Form im altfranzösischen Process. Sitzungsberichte der kais. Academie 1867, 707. lap és Brunner Schwurgerichte 77. lap.

***) Placitum brevium vel praeceptorum eius contemptorum; vagy contemptus brevium. Leges Henrici I. Ancient laws 224. és 227. lap.

ha ezt nem tenné, jelenjen meg a királyi bírák előtt.

Az ilyen fajta iratoknál az angol writ annyiban különbözik a frank birodalom indiculusától, hogy nem közvetlenül a megidézendőhöz, hanem az illető grófság vicecomeséhez van intézve.

Ha olyan ügyben történt a panasz, a melyben nem szükséges, vagy nem megfelelő a vádlott személybeidézése, a királyi parancs az illető helyi hatóságot, a vicecomest utasítja, hogy szolgáltasson igazságot a panaszosnak és csak az esetre, ha e parancsnak foganatja nincs, kerül az ügy a király elé.

Továbbá, ha az ítélet végrehajtása okoz nehézséget, ez iránt is bocsáthat ki a király iratot. Végre azt is elrendelheti a királyi irat, hogy bizonyos ügyben vizsgálatot indítsanak.

A király writ-
kibocsátási
joga a hódítás
után.

Könnyen megérthető mindebből, hogy a királyi hatalom szempontjából mily fontos, mily jelentős a writ-kibocsátás joga.

Kétséget nem szenved, hogy a hódítást követő korszakban korlátlan a király prae-rogatívája writek kibocsátására.

A fejlődés menetének természetes következménye, hogy bizonyos ügyekben tipikus writ-formák képződtek ki.

Minden egyes ügyben mindig a királyhoz kellett fordulni, vagy legfőbb igazságszolgáltatási tanácsadójához, a nagy justitiariusához.

Alakulás II.
Henrik korában.

II. Henrik koráig a writ-képződés szinte egész korlátlanul megy végbe. Ekkor azonban változás áll be.

A writ-kibocsátás folyamának megállapodására befolyása volt Glanvilla könyvének. Glanvilla rendszert öntött a writ-kibocsátás technikájába és könyvében, a melyet tényleg kora perjogi codexének lehet tekinteni, a különböző ügyekre writ-mintákat állított fel. A király e writ-mintákat szentesíti és ezek immár megjelölik a további writ-képződés medrét. A régibb writ-formák közül azok, a melyeket Glanvilla könyvébe nem vett fel, eltűnnek.

Lehet, hogy a Glanvilla felállította rendszernek az is volt a következménye, hogy nemcsak a király és főjustitiarius, hanem a cancellária hivatalnokai is állítottak ki writeket. Oly esetekben történetett ez, a mikor a panaszosok ügyeire teljesen alkalmazhatták Glanvilla szabályait és a királyszentesítette writ-mintákat. De expressis verbis ez nem volt kimondva.

Bármilyen volt is azonban az a hatás, a melyet Glanvilla rendszeres munkája

gyakorolt, kétség nem fér ahhoz, hogy a királynak writ-kibocsátási joga még a könyve megjelenését követő korszakban is korlátlan. Bizonyos, hogy új ügyekben mindig a királyhoz vagy a főjustitiariushoz kellett writért fordulni. És hogy a király e jogával élt, ez annál természetesebb, mert új writek kibocsátása épp úgy, mint a régi writ-kibocsátás, számára jelentékeny jövedelmi forrást képezett.

De cursu
writek

De az a visszahatás, a mit a királyi igazságszolgáltatás költséges volta és pénzért osztogatása előidézett és a mely már a magna cartában*) is kifejezést nyert, arra vezetett, hogy 1258-ban az oxfordi provisiókban kimondták, hogy a cancellárius csak *de cursu**)* writeket bocsáthat ki.

De cursu writek alatt pedig a gyakorlatban levő, meghonosodott és főképen a Glanvilla könyvében található writek csoportját kell érteni.

Új fajta writeket tehát, melyek a királyi hatalmat más irányban növelték és

*) Ne jus vendatur . . . Capitula quae Barones petunt. 30. pont.

Nulli vendemes nulli negabimus . . . rectum aut justitiam. Bigelow. 198.

**) Ke il ne enselera nul bref fors bref de curs sanz le commandement le rei, e de sun conseil ke serra present. Provisio facta apud Oxoniam. Ceo jura le Chancellor de Engleterre.

jövedelmét gyarapították volna, csak akkor bocsáthat ki a cancellárius, ha azt a király és tanácsa elhatározzák.

Ha e rendelkezést harmincz évre rá meg nem változtatják, hatása az lett volna, hogy a peres eljárás egészen megkövül és ekkor a királyi igazságszolgáltatás kiterjesztése sem következik be.

Harmincz évvel később ugyanis a westminsteri második statutum hozta be azt a fontos elvet, hogy a cancellaria *in consimili casu cadente sub eodem jure, et simili indigente remedio,**) writet bocsáthat ki. A cancelláriának tehát magának adták meg a jogot a writek kiterjesztésére, hasonló esetekben való alkalmazására.**)

Writek in consimili casu; hivatali writek.

E rendelkezés óta már nemcsak királyiak a writek, hanem hatóságiak is, *brevia magistratia*. Ezek is a király nevében szólanak, de alkalmazásuk, irányzatuk a cancelláriától függ.

A writ-kibocsátás általános alakulását már most nem kell tovább követnünk. Ha az eddigiekből kivehető az, hogy a normann időszakban a királynak korlátlan, vagy alig korlátozott joga volt a writeket kibocsátani azért, hogy igazságszolgáltatási

*) Stat. Westm. II. c. 24. anno 1285.

** A római jog *actio utilis*ének elve.

ügyekben segílyt nyujtszon, úgy azt, a mit akartunk, kimutattuk.

A writ-kibocsátás az igazságszolgáltatás kiterjedésének forrása.

Igaz ugyan, hogy a király e joga tulajdonképen csak formális jog volt. A király joga, hogy writeket bocsáthat ki. De e jogban az nem foglaltatott, hogy minden ügyben bocsásson ki writet a király. Eredetileg kivételes intézkedés, végső esetben való igazságszolgáltatás eszköze volt a writ-kibocsátás. De idővel a kivételből szabály lesz. És a writ-kibocsátási jog formális korlátlanlansága kútforrása a királyi igazságszolgáltatás terjeszkedésének.

Hogy már most megértsük a writ-per hatását, szemügyre kell vennünk a writek egynémely kiváló csoportját és azok elemzésébe kell bocsátkoznunk.

Possessoricus keresetek.

Az első helyet a birtokkeresetek foglalják el. Ezek kapcsán kerül a magánjogi ügyek nagy tömege II. Henrik alatt a központi igazságszolgáltatás szárnyai alá.

Maitland*) az angol jogtörténet legnagyobb eseményének mondja azt, hogy a királyi igazságszolgáltatás oltalma alá jutott a birtok védelme és hogy a birtokháborítás miatti panaszok a királyi igazságszolgáltatás tárgyává lettek.

*) Maitland: Sel. pleas Seld. soc. II. XLIV. I.

Franciaországban is a világi törvénszékek a possessoricus keresetekkel, amelyek a perlekedőknek nyújtottak, elvonták az ügyeket az egyházi bíróságtól. *)

A possessoricus kereset csak a dolog külsejét, a tényleges állapotot és nem az annak belsejét kitevő tulajdonjogi kérdéseket érinti. Mégis a jogfejlődés korai idejében a tényleges állapot gyakorlatilag fontosabb, mint a jog.

Már 1166 körül megadta a király az *assize of novel disseisin*-t.

novel
disseisin.

Ez *assize*-zel csak birtokot *seisina*-t és nem tulajdonjogot, just, lehet eldönteni.

Ez assizet főleg az a gyorsaság jellemzi, amelylyel az ügy befejezése lehetővé válik. Ez biztosította számára a fölényt a tulajdonjogi keresetekkel szemben.

A tulajdonjogi kereset végtelen ünnepélyes és hosszas eljárást igényel. Eldönti a legerősebb jog iránti kérdést egyszer s mindenkorra és ez nem könnyű. A feleknek bő alkalmat kell nyújtani, hogy megjelenjenek, megmondva mindazt, ami mondanivalójuk van. Ez pedig sok kifogással és halasztással jár. Ha ágyban fekvő beteg valaki, egy évig és egy napig kell rá várni. A tényleges birtokos megidézetheti

*) Viollet: Précis de l'histoire du droit français 492. l.

azt, a kitől a tulajdont állítólag nyerte; ez ismét jogelődjére hivatkozhatik és mindezek beidézése és kihallgatása szükséges. Ha gyermek a tényleges birtokos, úgy az ügy húsz évnél tovább függőben marad. Végül pedig párbajjal nyeri a tulajdonjog kérdése döntő megfejtését, vagy pedig, ha az alperes a grand assize-ra hivatkozik, megeskettett lovagok juryje dönt a kérdésben *)

Ezzel szemben a noveldisseisin gyors, akadálytalan eljárást biztosított.

A novel disseisinre mintául szolgálhat a következő irat, melyet Glanvilla ránk hagyott.

»Rex *Vicecomiti* salutem. Questus est mihi N. quod R. injuste et sine iudicio disseisivit eum de libero tenemento suo in illa villa, post ultimam transfretationem meam in Normaniam. Et ideo tibi *praecipio*, quod si praefatus N. fecerit te securum de clamore suo prosequendo, tunc facias tenementum illud *reseisiri* de catallis, quae in eo captae fuerunt et ipsum tenementum cum catallis esse facias *in pace* usque ad clausum Paschae et interim facias duodecim liberos et legales homines de vicineto

*) Three rolls of the king's court. 1194—1195. Pipe-roll society XIV. kötet XXXIII. lap.

videre terram illam et nomina eorum imbrevari facias : et summone illos per bonos summonitores, quod tunc sint *coram me vel iusticiis meis* parati inde facere recognitionem. Et pone per vadium et salvos plegios praedictum R. vel ballivum suum, si ipse non fuerit inventus, quod tunc sit ibi auditurus illam recognitionem. Et habeas ibi summonitores et hoc breve. Teste Ranulpho de Glanvilla apud Clarendon.*)«

Az assize of novel disseisin akkor nyert alkalmazást, ha valakit birtokából kizavartak.

Az így megkárosult fél ez assize-zal csak bizonyos feltevések alapján élhetett. A feltevés az, hogy a felperes bizonyítani tartozik, hogy alperes őt jogtalanul és bírói ítélet nélkül zavarta ki birtokából.

Az ügynök a királyi bíróságok, vagy az utazó bírák elé terelése pedig abban rejlik, hogy az esetre, ha alperes vissza nem helyezi felperest a megháborított birtokba, megidézés útján felhivatik, hogy a király, azaz a curia regis vagy az utazó bírák előtt, jelenjen meg.

A bizonyítás a körül forgott, vajjon felperes, a kit birtokából kizavartak, az-

*) Glanvilla liber XIII. c. 33. Úgy ez idézetben, mint a lentebbiekben Glanvilla rövidítései helyett a szöveget teljesen kiírtam.

előtt tényleg birtokban volt-e és hogy a kizavarás jogtalanul és birói ítélet nélkül történt-e?

Az azelőtti birtoklást azonban bizonyos időpontra nézve be kell bizonyítani, vagyis más szóval e possessoricus kereset alkalmazása, a birtokháborítástól számítva, bizonyos időn belül volt megindítandó. Ez idő-meghatározások különbözők voltak. Gyakran oly meghatározást találunk, hogy »az utolsó körút idején«, vagy »a mikor a király Normandiába ment«, vagy »a király atyjának halálakor« stb.

mort d'ances-
tor.

A possessoricus keresetek egy másik neme, a melyről a szövegben már fennebb is történt említés, az *assize of mort d'ancestor*. Ezt valószínűleg a northamptoni assize-zel 1176-ban hozták be. Csak arra a különös esetre vonatkozik, hogy ha felperes atyjának vagy anyjának, fivérének vagy nővérének, nagybátyjának, néniének vagy unokatestvérének halála esetében más valaki, mint a jogos örökös foglalta el a birtokot.

Ha felperes be tudja bizonyítani azt, hogy az örökhagyó saját földjének, tehát *in his demesne as of fee*, birtokában halt meg és hogy felperes a jogos örökös, ezzel

meg volt állapítva felperesnek joga a tényleges birtokossal szemben.

Mindenféle egyéb, hasonló irányzatú, possessoricus writ is keletkezett, de nevezetesség tekintetében azokat az assize of mort d'ancestor, különösen pedig az assize of novel disseisin elhomályosították. *)

E possessoricus keresetek eredetét és nagymérvű alkalmazásuknak okait nem akarom e helyen kutatni, csak utalni akarok arra, hogy mig Maitland **) és Brunner ***) II. Henrik korabeli alkotásoknak, tehát nem szokásjogi fejleményeknek tartják, addig Bigelow †) az előző idők fejleményeiből igyekszik azt levezetni. Kétséget azonban nem szenved, hogy a possessoricus keresetek alkalmazásának fényes diadala a római jog befolyásának is tulajdonítható.

Vaccarius már 1149-től kezdve tani-^a római jog
totta Oxfordban a római jogot és tudjuk, befolyása.
hogy a papság már 1153-ban fáradozott azon, hogy a római jognak szabatos osz-

*) Felemlítendő ezek közül az *assize of dare in presentment*, a mely a kegyuraságra vonatkozik. Erről lásd Glanvilla: Liber IV. c. 10., 11., 13., 14. — Houard: Anc. lois I. 309. l. — Three rolls of the kings court 1194–1195. Pipe-roll society XVI. köt. XXXVI. l.

**) Maitland: Sel. pleas Seld soc. II.

***) Brunner: Schwurgerichte 411 l.

†) Bigelow: Hist. of proc. 179. és köv. l.

tályozásait az angol perjogha is belevigye; az egyházi biráskodás magában véve is hasonló irányban hatott.)*

A birtokkerek-
segek elterje-
lése.

De a novel disseisin nemcsak azért nyert elterjedést, mert a bizonyító teher, a melyet felperesre rótt, könnyebb volt, mint az, a melylyel egy tulajdonjogi kereset nehezedett volna vállaira, hanem azért is, mert kíséretében járt az az új bizonyítási eljárás, a mely a királyi igazságszolgáltatás kiváltságos kedvezményét alkotta: a *recognitio*.

Hogy ennek alakulását megérthessük, rövid kitérést kell tennünk.

Istenitélet.

A hódítást követő időben a bizonyítási eljárás főalakja az istenitélet volt. Ha büntetettel vádolnak valakit, párbajnak van helye: a vádló és vádlott személyesen vívnak meg. Ha a föld tulajdonáról van szó, a panaszos, a felperes ajánlja meg az istenitéletet; de

*) A római jog tiszteletben tartását ez időben jellemezze csak egy tény. Az eveshami apátság ügyeit 1221-ben az utazó bírák, Martin Pateshull s több más bírótársa előtt Thomas Marlborough az eveshami apátság perjele képviselte. Ugyanez a szentszék előtt is védte az apátság ügyeit. És hogy ezt jobban tehesse, elment Bolognába, hogy ott Azo-nak, a törvénytudósok tudósának, előadásait hallgathassa. Marlborough maga így szól krónikájában: Et ad hanc interpretationem confirmandam quasdam leges quas a domino Assone tunc temporis *legum dominorum domino* non sine precio dedicerem, induxi. Lásd Pleas of the crown for Gloucester A. D. 1221 XI. l.

nem saját személyében, hanem egyik embere személyében. Ez az ember az eljárási elv szerint tanu, a ki ura ügyének igazsága mellett esküt tesz és esküje igazságát fegyverrel védi meg. Tényleg valamely kitűnő bajvívó ember szolgálta ura peres követelését.

Maga a király azonban saját ügyeiben kiváltságos eljárással birt. A király az istenítéleti eljárás körén kívül állott. Ha a király jogairól volt szó, tisztjei összehívhatják és megeskethetik az illető hely legöregebb és legjobb embereit és a döntő tények iránt igaz válaszadásra szoríthatják. Ez az *inquisitio*.

a király
kiváltsága.

inquisitio.

De az *inquisitio*, a vizsgálat nemcsak bűnügyekre, birtok- és tulajdonkeresetekre, hanem fiscális czélokra s annak megállapítására is szolgálhatott, hogy mily törvények, mily szokások azok, a melyekkel bizonyos vidéken él a nép.

A megesketelett emberek megkérdezhetők, vajjon ez vagy az a darab föld a királyé-e, vagy általában mely darab földek a királyéi a kerületben. Megkérdezhetők, hogy a környéken kik azok, a kik rabolnak vagy gyilkolnak és az így feljelentettek azután ordeálra (viz-, tűzpróba stb.) szoríthatók.

De ugyanezt a kiváltságos eljárást a király biztosíthatja másoknak is, például

az egyházaknak. Megadhatja ezeknek, hogy földjük a rendes bíróságok veszélyes jellegű eljárásán kívül legyen, hogy ügyeikben is királyi tiszt felszólítására a szomszédok összehívhatók, megeskethetők legyenek, hogy az igazat megmondják.

*inquisitio és
recognitio.* Az *inquisitio* és *recognitio* kifejezéseket kezdetben felváltva használják. Csak a későbbi gyakorlatban különböztették meg a fogalmat. *Inquisitio* az az eljárás, a mikor azok, kik a ténykérdésekre adnak felvilágosítást, helyt foglalnak a törvényszékben is és így nemcsak a vizsgálatban, hanem a döntő ítélet kimondásában is részesek. Ha ellenben a helybeli megeskettetett emberek csak a tények iránt nyilatkoznak és nincs szavuk az ítélet meghozásában, akkor *recognitio* megy végbe.

recognitio. A *recognitio*ra, ha birtoklásról van szó, tizenkét szabad, és a törvénynek megfelelő embert — nem éppenséggel lovagokat — kell a szomszédos határból megidézni. Ezek a tényállásról már az által is, hogy a helyszinén laknak, tudomással birnak. De meg is hallgatván mindazt, a mit az eljárás folyamán az ügyben felhoznak, végül eskü alatt bemondják azt, a mi szerintük az igaz tényállás. Ez a jury nem mondott ki ítéletet.

Az ily eljárást *per patriam* eljárásnak is nevezik, azért, mert amaz emberek végzik a recognitiót, a kik ott laknak, a hol a szóban forgó föld fekszik, vagy a hol az illető személy lakik.

De nemcsak a possessoricus keresetek vitték az ügyek nagy tömegét a királyi igazságszolgáltatás körébe, hanem a tulajdonjogiak sajátyszerű alakulása is előmozdította ez irányzatot. Glanvillánál találjuk azt a szabályt, hogy senki sem köteles szabad tulajdonáért hűbérúri törvényszék előtt felelni; csak a király vagy főjustitiarius a writje alapján szorítható erre.

Tulajdon-
keresetek.

Praeterea sciendum, quod secundum consuetudines regni nemo tenetur respondere in curia domini sui de aliquo libero tenemento suo sine praecepto domini regis vel eius capitalis justitiae.*)

Ez elvből következik, hogy arra, hogy valamely lord törvényszéke előtt tulajdonjogi per megindulhasson, szükséges, hogy egy *breve de recto tenend*-ot bocsássonak ki. E *breve de recto tenendo* mintája a következő:

»Rex Comiti W. salutem. Praecipio tibi quod sine dilatione teneas plenum rectum N. de decem carucatis terrae in Midd-

*) Glanvilla: liber XXII. c. 25.

leton, quas clamat tenere de te per liberum servitium feodi unius militis pro omni servitio, vel per liberum servitium *centum solidorum per annum pro omni servitio, vel per liberum servitium unde* duodecim carucatae terrae faciunt feodum unius militis pro omni servitio, vel quas clamat pertinere ad liberum tenementum suum quod de te tenet in eadem villa, vel in Mortune, per liberum servitium, etc. vel per servitium etc. vel quas clamat tenere de te de libero maritagio M. matris suae, vel in liberum burgagium, vel in liberam eleemosynam, vel per liberum servitium eundi tecum in exercitum domini regis cum duobus equis ad custum suum pro omni servitio, vel per liberum servitium inveniendi tibi unum arbelastarium in exercitum domini regis per quadraginta dies pro omni servitio, quas R. filius W. ei deforciat. Et *nisi feceris, Vicecomes de Northampton faciat*, ne amplius inde clamorem audiam pro defectu iustitiae. Teste Ranulpho de Glanvilla apud Clarendon.*)

A *breve de recto tenendo*, azaz a writ of right czélja eldönteni, hogy a felek melyi-

*) Glanvilla: liber XII. c. 3.

kének van nagyobb joga valamely föld tulajdona iránt.

E writnek jellemző tulajdonsága, hogy a hűbéri földesúrhoz, a *manor* lordjához van intézve. Ennek szól a királyi parancs és az esetre, ha a lord a parancsot nem teljesíti, hatályossá válik a *nisi feceris* záradék és a döntés a sheriffré van bízva, a kitől minden ügy a curia regis elé terelhető.

Writ of righttel a magna carta kibocsátása előtt közvetlenül is terelhető valamely ügy a curia regis elé; csak a magna carta rendeli el, hogy ez ne történjék meg. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a magna carta bizonyos értelemben a királyi hatalom és így a növekedő igazságszolgáltatási központosításnak is gátja volt. A fejlődés szempontjából tehát e téren a magna cartának hátráltató az irányzata, csakhogy idevonatkozó rendelkezését kijátszani nem volt nehéz.

Az a tulajdonjogi writ, melyről most szólunk és a mely az ügyet közvetlenül a királyi igazságszolgáltatás körébe vihetette, nem tartalmazza a *de recto tenendo* jellemző szavait. Közvetlenül a sherifffhez van intézve és ha a *nisi feceris* záradék hatályossá válik, az ügy közvet-

Praeceptum
writek.

lenül a curia regis elé kerül. Ily módon a király bármely földre vonatkozó ügyet hozhatott a királyi igazságszolgáltatás elé, akár volt arra az ügy tényleg alkalmas, akár csak a király akarta azt ilyennek tekinteni.

Cum clamat quis domino regi autejus justiciis *de feodo aut de libero tenemento* suo, si fuerit querela talis, quod *debeat vel dominus rex velit* eam in curia sua deduci, tunc is, qui queritur tale breve de summonitione habebit: stb.*)"

A szóban forgó writ szövege a következő.

Rex Vicecomiti salutem. *Praecepit* A quod sine dilatione reddat B. unam hidam terrae in villa illa unde idem R. queritur quod praedictus A. ei deforceat: et *nisi fecerit*, summone eum per bonos summonitores quod sit ibi *coram me vel justiciariis* meis in crastine post octabas clausi Paschae apud locum illum, ostensurus quare non fecerit. Et habeas ibi summonitores et hoc breve. Teste Ranulpho de Glanvilla apud Clarendon.**)

Az ilyen fajta writet a kezdő szavak után *praecipe-writ*-eknek hívják.

*) Glanvilla: liber I. c. 5.

**) Glanvilla: liber I. c. 6.

E writek ráparancsolnak az alperesre, hogy engedje át felperesnek a szóban forgó földet, tulajdont és birtokot egyaránt. Az esetre, ha nem tenné, — nisi feceris — a curia vagy az utazó bírák elé idézendő.

Ismét a nisi feceris záradék tehát az, a mely az ügyet a király elé tereli. A király mintegy előzetesen ítéletet mond. Felperes kérelmére a tulajdonátengedést és a birtokbahelyezést elrendeli. Ha alperes ezt meg nem teszi, per indul meg; de nem a helyi bíróságok előtt, hanem a királyi curia vagy az utazó bírák színe előtt.

Brunner*) azt a nézetet vallja, hogy ez esetben is részesült felperes a királyi igazságszolgáltatás különös bizonyító eljárásának, a recognitionnak kedvezményében. De valószínű, hogy nézete téves.**)

Az ilyen praecipe writek egyszersmind writ of right-ok is, azaz a tulajdonjogra vonatkoznak.***) Recognitio pedig csak a

*) Schwurgerichte 406. I.

**) Bigelow : Hist. of. Proc. 78. I.

***) Jegyezzük meg, hogy a writeket nem lehet praecipe és of right writ-ekre felosztani. Ily felosztás más-más fundamentum divisionisen alapulna. A praecipe writekben jellemző az, hogy rögtön végrehajtandó királyi rendelkezést tartalmaznak. De a praecipe writ vonatkozhatik tulajdonra, másra is. A writ of righttel szembeállítandó az, a melyben birtokról, seisináról van szó.

birtokkeresettel járt együtt. A ki nem birtoklást akart, hanem tulajdont, az erős jogra hivatkozik és a párbajra, mint döntő eszközre kész. Lehet, hogy a mikor már a királyi bíróság elé került az ügy a nisi feceris hatása folytán: felperes újabb writet nyer. És lehet, hogy már most nem tulajdonjogot, hanem csak birtokot kért. Ez utóbbit pedig természetesen *recognitio* alapján döntenek el. Ily esetben a felperes tényleg megváltoztatta nézetét és kevesebbel éri be, mint a mit először kívánt.

Figyelembe kell már most vennünk, hogy mint jutottak egyéb ügyek is, mint a földbirtokra és a földtulajdonra vonatkozók, a writ-per egyszerű kiterjesztése folytán a királyi igazságszolgáltatás körébe.

Pénztartozási
kereset.

A legfontosabb a pénztartozás bevonása.

Bocsássuk előre, hogy a *breve de recto tenendo* nemcsak a földtulajdonra vonatkozik, hanem a földtulajdonnal kapcsolatos jogokra, tehát a szolgalmakra is.

Ama *breve* kiterjesztéséből, a mely a földtulajdonnal kapcsolatos jogokra vonatkozott, keletkezett a pénztartozás behajtását célzó writ, a mai angol jog *action of debt*-je.*) Az eredet feltárása után így vilá-

*) Lásd Bigelow : Hist of proc. 164—165. l.

gossá lesz előttünk, hogy miért dologi kereset ez, az angol jogban, ma is.

Ime egy példája a *breve de recto tenendo-nak*, a mely pénztartozásra vonatkozott.

Rex N. salutem. *Praecipio* tibi, quod sine delatione *plenum rectum teneas* N. *de centum solidatis redditus in villa illa, quam clamat tenere de te per liberum servitium, etc. Et nisi feceris, vicecomes Oxonie faciat*, ne amplius inde clamorem audiam pro defectu recti. Teste Ranulpho de Glanvilla apud Clarendon.*)

Noha e writ is bizonyítja a pénztartozásra vonatkozó writnek már fentebb jelzett leszármazását a *breve de recto tenendo-ból*, mégis a fejlődés későbbi stádiumában a *praecipe writ* az, mely a pénztartozásokat is felöleli. Ha a writ of right anyja a pénztartozási keresetnek, úgy a *praecipe writ* nevelő dajkája annak.

Ime egy oly *praecipe writ*, mely pénztartozásra vonatkozik:

Rex vicecomiti salutem. *Praecipe* N. quod juste et sine delatione *reddat* R. *centum marcas quas ei debet, ut dicit, et unde queritur, quod ipse ei injuste deforciat, et nisi fecerit, summone eum per bonos sum-*

*) Glanvilla liber XII. c. 4.

monitores quod sit *coram me vel justiciis meis* apud Westmonasterium a clauso Paschae in quindecim dies ostensurus, quare non fecerit. Et habeas ibi summonitores et hoc breve. Teste Ranulpho de Glanvilla apud Clarendon.*)

Grand assize. Visszatérve azonban a tulajdonjogi keresetekre, még egy eszközzel találkozunk, a mely alkalmas volt arra, hogy az ügyeket a hűbérúri törvényszéktől a királyi törvényszék elé terelje. Ez az eszköz a *grand assize*.

Noha csak Glanvilla útján nyertünk tudomást a *grand assize*-ről, mégis bizonyos, hogy az már korábban, II. Henrik uralma kezdetén is megvolt.

A *grand assize* hatását nem a kereset megindításakor, hanem annak befejezése előtt nyilvánítja. A *grand assize*-zel él az az alperes, a ki ellen valamely tulajdonjogi igényt támasztottak. Tudjuk, hogy ily tulajdonjogi kereset egyértelmű volt a felperes részéről felajánlott párbajjal. A *grand assize* alapján már most alperes kivonhatja magát a párbaj alól, ha a *grand assize*-ra hivatkozik.

Ez esetben az ügy a királyi bíróság elé

*) Glanvilla liber X. c. 2.

kerül és a párbaj helyébe lép a királyi kedvezményes eljárás, az *inquisitio*.

Tizenkét lovag abból a kerületből, a hol a peres föld fekszik, mondja ki az ítéletet, hogy vajjon a tulajdon iránt kit illet meg a jog.

A grand assize-ra való hivatkozás természetesen mindig csak akkor következik be, ha azt egy petitorikus kereset megelőzte. Figyelemre méltó körülmény, hogy a tulajdonkereset esetében *inquisitio*-nak van helye. Azaz a jury maga is részt vesz nemcsak a tények megállapításában, de az ítélet meghozatalában is. A birtokkereset kíséretében csak *recognitio* jár. A jury felel meg a ténykérdésre és a királyi bírák ítélnék. A tulajdonkereset esetében a jury lovagokból áll; a birtokkereset esetében egyszerű szabad birtokos, *freeholder*, is vehet részt a *recognitio*-ban.

Az eddig felsorolt *possessorikus* és *petitorikus* kereseteken kívül, a melyek az ügyvitelt a királyi igazságszolgáltatás szárnyai alá vitték, még két különös keresetről kell megemlékeznünk, a melyek hasonló irányban gyakoroltak hatást.

A *replevin* név alatt ismeretes kereset Replevin.
mindenképen királyi eljárás tárgyát ké-

pezi. A replevin jelentősége összefügg a makacsság fogalmával. Az angol peres eljárás makacsságot csak többszörös, hosszú időközök által elválasztott idézés sikertelensége esetében ismert.

Négyszer idézték meg az alperest és csak ha egyik esetben sem jelent meg és alapos kifogással nem élt, csak ekkor mondták ki ellene a makacsságot. Ez esetben földje, mely a per tárgyát képezte, tizenöt napra a király kezére jutott. Tizenöt nap után adták csak oda a per tárgyát az ellenfélnek, *breve de recto tenendo* kíséretében, a mely immár a pernyertes fél tulajdonjogát állapította meg. De az elmakacsolt, makacsság esetében is megakadályozhatta, az említett tizenöt napi időközön belül, e jogkövetkezményt. Replevinnel élhetett, azaz repleviálhatta, visszakövetelhetette tulajdonát, ha zálogot adott.

Minden ily makacssági ügyből eredő replevin-t a királyi eljárásnak tartottak fenn.

Trespass.

Ugyanez áll a másik keresetről, a *trespass*-ról is. De itt belejátszik egy büntetőjogi momentum: a királybéke fogalmának kiterjesztése. Trespass minden erőszakos birtokzavarás és károkozás. Magánjogi ügy ez tehát, noha *ex delicto*. Az ily ügyek-

ben való ítélkezés tulajdonképen a helyi törvényszék elé tartozott.

Régibb időben, miután az erőszakos birtokzavarás és károkozás a tulajdont, a *rectum teneas*-t sérti, a curia a *breve de recto tenendo* kiterjesztése útján igyekezett az ily ügyeket hatáskörébe vonni. Később azonban egyszerűen a királybéke fogalmának kiterjesztése útján érték el e czélt. De mert a trespass-keresetben *vi et armis* kifejezés szerepel és így a királybéke megszegése allegáltatik, mindez ügy is a királyi igazságszolgáltatás körébe került.

Említsünk fel ezek után még egy statutaris, azaz törvényhozási intézkedést, a mely a per alakulásával kapcsolatban szorította meg a helyi törvényszékek hatáskörét és így növelte a király igazságszolgáltatását.

A helyi bíróságok illetékessége.

A gloucester-i statutum (1278) *) kimondja azt, hogy senki sem nyerhet a királyi törvényszéktől trespass writet, ha csak a szóban forgó kár 40 shillinget nem tesz ki; illetőleg az elidegenített ingóságok legalább annyit nem érnek. Ebből a látszólagosan a királyi igazságszolgáltatást korlátozó rendelkezésből fejlődik ki az az elv, hogy a helyi törvényszékek illetékessége egyáltalában csak 40 shilling értékű ügyekre terjed ki.

*) Stat. 6. Edw. I. c. 8.

A királyi bíráskodás sikerének okai.

Ha már most felvetjük a kérdést, hogy miért sikerült a királyi igazságszolgáltatásnak az eddig vázolt utakon és módon a perlekedő felek rokonszenvét megnyerni, újból hangsúlyozni kell a királyi bizonyító eljárásnak, a *recognitio*, *trial by jury* előnyeit, a melyet a királyi writok legtöbbje az igazságot keresőknek nyújtott.

Igaz, hogy a lordok is igyekeztek utánozni a királyi eljárást. Ők is, mint a király, biztosították, vagy jobban mondva pénzért megadták a hozzájuk fordulóknak azt a kiváltságos jogot, hogy ügyeik nem istenítélettel, nem párbajjal, hanem a megesketett szomszédok vizsgálata, ténybevallása, esetleg ítélete alapján nyerjenek elintézés.

De ime a királyi igazságszolgáltatás központosító irányzata negatív rendszabályokkal is tudott magának érvényt szerezni; hatalmi körét mindenképen megóvta, terjesztette. Oly mágnes volt ez, mely nemcsak vonzott, de ott, a hol kellett, taszított is.

Negatív rendszabályok.

1259-ben *) kimondják azt az elvet, a

*) Nullus de certo distringere possit libere tenentes suos ad respondendum de libero tenemento suo, neque de aliquibus ad liberum tenementum suum spectantibus, sine brevi regis, *nec jurare faciat libere tenentes suos contra voluntatem suam, desicut nullus hoc facere potest sine praecepto regis.* The Provisions of the Barons (Westminster) c. 18.

melyet későbbben a marlboroughi*) statutum megerősített, hogy a lord, királyi parancs nélkül, a szabad birtokosokat akaratauk ellenére nem kényszeritheti eskütételre. Így megakadályozták azt, hogy a lord a saját igazságszolgáltatása hatáskörén belül alkalmazza a jury-rendszert; e kedvezményes eljárást a királyi igazságszolgáltatás kizárólag a maga számára tartotta fenn.

Végül még egyszer vissza kell térnünk a writ of rightre, hogy megfigyelhessük, mint fejlődött abból, a mi tulajdonképen csak az alacsonyabb sorsú szabad emberek javára tett engedmény volt, a királyi praerogativa kiváló eleme.

A writ of right meghagyta a lordnak, hogy bizonyos ügyben igazságot szolgáltatasson törvényszékében. Az esetre, ha ő ezt nem tenné, a király sheriffje szolgáltat majd igazságot.

E feltételes kinyilatkoztatásból idővel elv nő ki.

1259-ben**) és 1267-ben***) mondják

*) Stat. Marl. c. 22.

**) Nullus de certo excepto rege placitum teneat in curia sua de falso iudicio facto in curia tenentium suorum, quia huius modi placita ad coronam specialiter pertinent et dignitatem regis. Provisions of the Barons (Westminster). Cap. 16.

***) Stat. Marlborough c. 19.

ki azt, hogy hibás ítélet esetén az ítéletet mondott törvényszéktől minden ügy közvetlenül, eo ipso, a királyi igazságszolgáltatás elé kerüljön. Így születik meg a királyi igazságszolgáltatáshoz való közvetlen felebbezés elve.

s hűbéri biráskodás megdöntése.

Ezzel pedig meg van döntve és törve az, a mi minden más országban a hűbériség egyik főtámaszát képezte: az appellatio hűbérúrtól a fő hűbérúrhoz. Az ily felebbezésnek Angliában a XIII. században már nincs helye. A fő hűbérurak is csak közvetlen vasallusaik ügyeiben gyakorolnak biráskodást; felülbiráló joguk nincs.

Maitland*) a hűbéri biráskodás fordulópontjának nevezi ez alakulást. Ha a nagy hűbéruraknak sikerül felülbirálási jogot gyakorolniok, biráskodásuk jelentőséget nyer és fontos jövedelmi forrássá is válik. Így azonban az egész hűbéri biráskodás, mint egy nedvet vesztett galy szinte magától száradt el. A királyi igazságszolgáltatás pedig dús lombokat hajtott, gazdagon virágozott.

*) Maitland: Sel. pleas. Seld. soc. I. LIX. I.

FÜGGELÉK.

A.

Finis és amerciamentum.

Az igazságszolgáltatás és a korona pénzügyi érdeke közti szoros összefüggésre többször rámutattam a szövegben.

Igazságszol-
gáltatás és a
korona pénz-
ügyi érdeke.

Ez összefüggés technikai kifejezését a pénzbüntetésekben és birságokban leli.

A vagyonbüntetés és a pénzbüntetés e korszak leggyakoribb büntetése.

A súlyosabb büntetteket nemcsak testi büntetéssel vagy elzárással sujtják, hanem vagyonelkobzással is; a kisebb büntetteket csakis vagyon- vagy pénzbüntetéssel büntetik. Eljárási hibákért, mulasztásért is pénzbüntetéssel birságolták a perlekedő feleket; úgyszintén a hivatalnokokat: a sheriffet, a coronereket és a községi előljárókat.

De a királyi igazságszolgáltatás igénybevétele is pénzbe kerül. Writet csak

pénzért lehet kapni, vagy a mint azt Angliában ma is mondják, pénzen lehet venni.*)"

A *finis****) és *amerciamentum*****) szók jelölik a legkülönbözőbb természetű birságokat és pénzbüntetések.

Finis.

A finist alig lehet megkülönböztetni az amerciamentumtól. Modern fogalomosztályozás alapján a finist inkább illetéknek, legfeljebb birságnak, az amerciamentumot pedig pénzbüntetésnek kellene mondanunk. De a már többször hangsúlyozott szoros kapcsolat, mely az igazságügy és a korona jövedelmei közt fennállott, e különbséget teljesen elmosza. Madox †) II. Henrik, I. Richard, János, III. Henrik és I. Edward uralkodásának rolljaiból a finek és amerciamentumoknak óriási tömegét állította össze.

Kiváltságok megadásakor, a peres eljárás legkülönbözőbb stádiumaiban s minden gondolható hiba, szabálytalanság vagy pontatlanságért, finis-t fizettek.

Stephen ††) szerint a finis-kivetés oly gyakori volt, hogy ha azt büntetésnek

*) *Purchase of writ.*

**) *Finis* — mert a fizetéssel az ügy vagy az eljárás bizonyos mozzanata véget ért. Rossz latinsággal a *fine* szót is használták. Ez ment azután át az angol nyelvbe.

****) *Amerciamentum* mercyvel, misericordiával függ össze. L. lejjebb.

†) Lásd Madox: *Hist. of Exchequer.* I. 395. és köv. l.

††) Stephen: *Hist. of crim. law.* II. 198. lap.

tekintjük, e korban nincs sem eleje, sem vége a bűnösségnek.

Amerciamentumot a legkülönbözőbb bűntettek elkövetéseért, magánjogi vétségekért, valamint eljárási hibákért is vetettek ki.

Ez amerciamentumokat az iratok gyakran *misericordia*-nak, rövidítve *mia*-nak nevezik, a mely kifejezés onnan ered, hogy az eljárás közben adott zálogok büntetés esetében elkoboztattak (*plegii eius in misericordia*). Amerciamen-
tum.

Amerciamentumot azonban nemcsak arra vetnek ki, a ki büntettet vagy vétséget követett el, hanem, és ez felette fontos, arra a községre vagy kerületre, township vagy hundredre is, a melyben a büntettet elkövették. Tették ezt akkor, ha a tettes meg nem került. Sőt a községet vagy kerületet bármely más igazságszolgáltatási mulasztásért is megbírságolták. községekkel vagy kerületekkel szemben.

A XIII. század bíraskodási iratai erre számtalan példát nyújtanak.

Ennek megvilágítása céljából idézem a következőket:

1. Thomas Bunting occidit Radulfum Fabrum de Dereslege et fugit in ecclesiam et abjuravit regnum coram coronatoribus; et fuit in franco plegio villatae de Wudemancote; et ideo villata in misericordia; catalla

eius 18-d, unde vicecomes respondeat; Englescheria non est presentata et ideo murdrum.*)

2. Willelmus de Derham clericus et Petrus de Englois occiderunt Wulnothum de Tormertone in chemino infra hundredum de Pukechurche et fugerunt; et Cecilia uxor Wulnothi fuit cum eo quando occisus fuit et eos appellavit et invenit plegios de proseguendo, thethigam de Thormertone et ipsa cognovit quod non secuta fuit nisi ad duos comitatus; *et ideo theothinga**)* *in misericordia.***)*

3. Post venit villata de Spernour et cognovit quod omnes producti fuerunt manentes in villa sua post mortem Roberti et eos non ceperunt et ideo *in misericordia*. Et ipsi omnes appellati de vi fugerunt et fuerunt in franco plegio villatae de Spernour' *et ideo in misericordia.†)*

Ez eljárás folytán a kerületek mintegy kényszerűségből rendőri teendőket végeztek, mert az esetre, ha a kerületekben sok volt az oly bűnös, a ki magát az igazságszol-

*) Pleas of the crown for the county of Gloucester A. D. 1221. 73. l.

**) (Theothinga=thithing; egy kerület kis része.)

***) Pleas of the crown for the county of Gloucester A. D. 1221. 33. l.

†) Select pleas of the crown. Selden society I. 99. l.

gáltatás alól kivonhatta, súlyos birságoknak voltak alávetve.

Jöllehet, a finis és amerciamentum kifejezése felváltva fordul elő, helyenkint megkülönböztetéssel is találkozunk. Ha valaki magánvádlóként indított meg valamely ügyet, zálogot kell adnia arra, hogy az ügyet folytatni fogja (*plegii de proseguendo*). Ha vádját elejti (*se retrahit*), zálogja elvesz (*plegii eius in misericordia*). Őt magát pedig elcsukják s mindaddig fogságban tartják, míg a királylyal ki nem egyezik. E kiegyezést jelöli meg az a kifejezés, hogy *finem facere*.

Finis és amerciamentum közti különbség.

Ha a kiegyezés tényleg megtörtént, a kiegyezési összeget az illető jegyzéken följegyezték (pl.: *finem fecit per tres marcas*).*)

A biráskodásnál előforduló finisek és amerciamentumok gyakran a jegyzékek végén külön össze lettek állítva, úgy, hogy áttekintésük könnyű.**)

Az amerciamentumok összegei természetesen igen változnak, de változatos-

*) Lásd Pleas of the crown for Gloucester XXXIV. 1. — Thomas: Exchequer 40. és 51. lap. — Bigelow: Hist. of. proc. 240—242. lap.

**) Lásd pl. Pleas of the crown for Gloucester 118—136. l.; továbbá Three early assize rolls for the county of Northumberland Surtees society LXXXVIII. kötet, 374—399. l.

ságot mutatnak fel azok az árak is, melyeket a writekért fizettek és a melyet a recognitionális eljárás kedvezményeért meg kellett adni. Egy márka, száz shilling, harminczkét font sterling, négy shilling és nyolcz penny és számos más, egymástól elütő összeg fordul elő a jegyzékekben.*)

A recognitio engedményeért 10 shillingnél csekélyebb összeget alig látunk szerepelni, a mi az időben nagy összeg volt. De egy esetben 60 font sterlinget is fizettek egy recognitioért.

Az igazság-
szolgáltatási
adóztatás
elve.

II. Henrikig és uralkodása alatt az igazságszolgáltatás útján való megadóztatás nem követ semmiféle elvet, hacsak azt nem, hogy a megadóztatandó fizetőképessége képezi a megadóztatás alapját.

Nem követték tehát azt az elvet, hogy a perlekedő felek az igazságszolgáltatás igénybevételeért arányosan adózzanak az ellenszolgáltatás nagyságával.

Csak a XII. század befejeztével és a XIII. század kezdetén jut országszerte érvényre az a felfogás, hogy az igazságszolgáltatást nem szabad ennyire vásár tárgyává tenni.

*) Bigelow: Hist. of proc. 187—190. l. különböző writ árakat sorol fel; l. továbbá Madox: Hist. exchequer c. 12.

Következik ez az 1215-iki és 1259-iki bárói petitiók szavaiból: *ne jus vendatur**) ; *non debent emere jura*.**)

A magna carta azonban gyakorlatilag csak azt az intézkedést hozta be, hogy elvben a bíróságok állapították ugyan meg az amerciamentumokat, a birságokat, de annak nagyságát nem a bírák, hanem a recognitióban szereplő juryk határozzák meg.***)

Az amerciamentumok kivetése a magna carta szerint.

Igy már most könnyen értjük a XIII. századbeli iratok szerkezetét az egyes ügyek eldöntésekor; mert ha birságot állapítanak meg a bírák, irtokuk az irat végére csak azt írja, hogy *nia*, azaz *misericordia*, birság, és a mikor az egész ülősszaknak vége van, akkor külön összeállítják az amerciamentumok jegyzékét és az egyes amerciamentumok nagyságát a juryk állapítják meg.

A finisről fel kell még említeni azt, hogy különös kiképzést nyert az ingatlanok átruházása körüli eljárásban.

Ingatlanok átruházása finis után.

Az ingatlanok átruházása csak hűbéri adományozás és tényleges birtokátadás útján volt lehetséges. De már II. Henrik kora óta†) az ingatlan átruházás fictiv per

*) Capitula, quae barones etc. (1215) c. 30.

**) Petitiio baronum (1259.) 14. pont.

***) Magna carta c. 20., 21., 22.

†) A legkorábbi finis, a mely eddig előkerült 1178-ból való.

alakjában történt, melyet a leendő birtokos a régi birtokos ellen indított. Per közben a törvényszék engedelmével a felek egyezsége léptek. Alperes, a régi tulajdonos átengedte a tulajdont felperesnek, az ingatlan megszerzőjének. Az egyezséget jegyzőkönyvbe vették és erről okiratot (*chyrographum*) állítottak ki, melynek duplumát a törvényszék őrizte. Természetes, hogy ezért is fizetés járt. Az így fizetett összeg szintén a finis nevet viseli.*)

Kétség nem fér ahhoz, hogy az ingatlanok átruházásának ez alakja nem angol eredetű; a legrégibb időkbe visszakövethető. Az angol kifejezés is: *to levy a fine*, igen régi ünnepélyes eljárásra enged következtetni, a *levare cartam***)-ra, a mely abban állott, hogy az okiratot ünnepélyesen úgy kellett átadni, hogy azt a földre tették, a honnan azt a másik fél felvette.

*) Sel. pleas Seld. soc. I. XXVII. l.

L. az összes pipe rollokat, továbbá: Cruise Essay on Fines and Recoveries. 1794. — Digby: Hist. of the law of real property 105. lap. — Hunter: Fines I. és II. passim. — Feet of fines 1182—1196. Pipe roll society XVII. kötet passim. — Three early assize rolls for the county of Northumberland Surtees society LXXXVIII. köt. Appendix: Feet of fines 401—426. l.

**) Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte I-ső kötet. 397. lap.

Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte 253. és 273. lap.

Ime, egy korai finis-okirat szövege:

»Haec est finalis concordia facta in curia Domini Regis apud Norwicum anno regni Regis Ricardi septimo die Sabbati in festo Sanctae Margaretae coram Willelmo de Glanvill et Osberto filio Hervici et Simone de Pateshull Justiciariis Domini Regis et aliis fidelibus Domini Regis etc. ibidem presentibus inter Robertum et Hickford petentem et Adam de Nereford tenentem de Sacris cum pertinentibus in Sparham. Unde Assisa de morte antecessoris summonita fuit inter eos in curia prefata; scilicet quod idem Adam concessit eidem Roberti et heredibus suis totam predictam terram cum pertinentibus tenendam de se et heredibus suis reddendo inde annuatim sex denarios ad festum Sancti Michaelis et ad 20 solidos de scutagio sex denarios et ad plus plus et ad minus minus pro omni consuetudine. Et pro hac concessione idem Robertus dedit dicto Ade tria bizantia. Norfolchia.« *)

De Anglia számára a finis-eljárás különös fontosságot nyert. Az által, hogy minden ingatlan átruházásról kiállított irat duplumát a központban megőrizték, mintegy nagy telekkönyv képződött. S tényleg

*) Rye: Records. 37. lap.

még e században is, mindaddig, míg 1832-ben el nem törölték a finiseket, ingatlan vétele esetében a finisek jegyzékében, a *feet of fines*-ben keresték az eladó nevét.

De a történetírás számára is kincset alkot a finisek e jegyzéke, a mely I. Richard uralmától századunkig megszakítás nélkül terjed, mert Anglia hat százada nemzedékének nevét és tulajdoni viszonyát ábrázolja.

B.

A curia regis és az utazó birák iratai.

A curia regis
legrégibb
iratai.

A curia regis igazságszolgáltatásáról a XII. század vége óta találhatók okiratok.

Bizonyos ugyan, hogy még II. Henrik uralmának vége előtt kezdték a királyi törvényszék előtt folytatott tárgyalások feljegyzését; mindazáltal ez időből nem maradt ránk irat. Csak klastromok krónikáiból értesülünk egyes perek lefolyásáról, de az előadás gyakran elárulja, hogy azt az érdekelt fél kiszínezte.

Csak finis feljegyzésekről vannak már 1178 óta irataink. II. Henrik és I. Richard korának finiseiről 1182—1196-ig a *pipe-roll*

society XVII. kötete *) ad felvilágosításokat; az 1195—1214. közti időszakot pedig Hunter műve öleli fel. **) A későbbi finisek rendszeresen osztályozva és tárgymutatóval ellátva, az angol levéltárban találhatók.

A királyi törvényszék előtt folyó perlekedésről és az ítéletekről csak 1194 óta vannak okirataink.

Perlekedési és ítélkezési iratok Richard, János és III. Henrik korából.

Ez okiratok Richard, János és III. Henrik korából folytatólagosan vannak számozva s könnyen hozzáférhetők a levéltárban. Ezelőtt a Richard és János idejéből való iratok *coram rege-roll* nevét viselő csomókban foglaltattak, míg a III. Henrik korabeliek közt *coram rege-roll*, *assize-roll* és *tower-assize-rollokat* különböztettek meg.

Ujabban azonban a birói körutakról való iratokat kiválogatták, úgy, hogy már most a curia regist illető ügyeket a *coram rege-roll*-ok tartalmazzák.

Nyomtatásban a legkorábbi iratok jelentek meg. Palgrave ***) és Maitland †) kiadványai felölelik az 1194—1200-iki időközt.

*) *Pedes Finium de regnis Henrici II. et Richardi I. Pipe-roll society* XVII. 1894.

**) *Fines sive pedes finium* I. II. 1835.

***) *Rotuli curiae regis* I. II. 1835.

†) *Three rolls of the Kings court. 1194—1195. Pipe-roll society* XIV. kötet 91.

A *Selden society* válogatott eseteket közölt. 256 magánjogi esetet az 1200—1203-iki időközből,*) 203 bűnügyi esetet (*placita corone*) 1200—1225-ből.**)

Azonkívül Bracton jegyzőkönyve ***) 1982 vegyes természetű esetet tartalmaz III. Henrik korából.

A *placitarum abbrevatio* †) egy Erzsébet idejében készült magánmunkálat, a mely 1195—1327-ből közöl válogatott eseteket.

A XIII. század kezdetétől egyéb okiratok is *close roll*-ok, a *patent-roll*-ok és a *charter-roll*-ok ††) sok felvilágosítást nyújtanak a *curia regis* ítélkezése iránt.

I. Edward
korából.

I. Edward uralmától pedig a *coram rege* és a *de banco-roll*-okat, a *kings' bench* és a *common pleas* törvényszékek iratait kiegészítik, a *parliament-roll*-ok, a melyek a parlamentekhez intézett *petitio*-kat és a parlament határozatait foglalják magukban. †††)

*) Seld. soc. III. kötet. 1887.

**) Seld. soc. I. kötet. 1887.

***) Bracton's note book a collection of cases. ed. by F. W. Maitland I—III.

†) Kiadták a record-commissionerek 1811-ben.

††) A *close roll*ok, úgy mint a *patent roll*ok a legkülönbözőbb közigazgatási ügyekre vonatkozó királyi rendeletek, engedélyek jegyzékét zárják magukba. Azok az iratok, a melyek a *close-roll* jegyzékében foglalvák, zárt, lepecsételt rendeletek voltak, míg a *patent-roll* nyílt parancsokat, le nem zárt leveleket lajstromoz. A *charter-roll*ok királyi »grant«-okra, szabadalmakra vonatkoznak.

†††) A parlamenti rollok é. Edw. I., tehát 1278-ban veszik kezdetüket.

A *plea-roll*-okat alakilag is meg lehet különböztetni egyéb iratoktól, például a *patent-* vagy *close-roll*-októl. Ez utóbbiak úgy keletkeztek, hogy a pergament alsó végét a következő lap felső végéhez varrták. Így egy folytonos, igen hosszú pergament-szalag alkotja ez iratokat, a melyen, miután azokat azonnal összevarrták, könnyű az időrendi sorrendet megállapítani. Ellenben a *plea-rollok* egyes pergament lapok, melyeket a felső végüknél fogva csak később, önkényesen varrtak össze, úgy, hogy a kelet iránt gyakran tájékozatlanok vagyunk.

Iratok külső alakja.

A korai iratok alakilag igen fogyatékosak, sok rajtuk a vakarás, javítás. De ez természetes is, mert az iratoknak rendszeres és egyöntetű elkészítése és megőrzése hosszú gyakorlatot kíván meg. Az irnokokat előbb fegyelmezni kellett és ez majd egy századba került. A XIII. században a curia regis iratai alakilag tökéletesek; szebb, világosabb írást képzelni sem lehet.

A XIII. század végével kezdődik a jogi Yearbook-ok irodalomnak egy új ága: a *yearbook*-oké. A későbbi *yearbook*-ok Anglia jogtörténetében nagy szerepet játszottak. E *yearbook*-ok jegyzetek, a melyeket francia nyelven névtelen szerzők készítettek ama

vitatkozásról, a mely a törvényszékek előtt a bírák és jogászok közt érdekes esetek tisztázása czéljából lefolyt.

Vajjon e jegyzetek hivatalos szentesítést nyertek-e, vagy sem, nem tudjuk. Különös értékük abban rejlik, hogy a jogi fogalmak alakulását feltűntetik és a jogi argumentálást megvilágítják.

Az I. Edward idejére vonatkozó yearbook-okat csak századunkban adták ki.

Jelentőségük azonban csak oly időben kezdődik, mely e korszakon túl esik.

Egy körülmény ad később a yearbook-oknak különös fontosságot. A XIII. század végéig az igazságszolgáltatási iratok nemcsak az eset rövid történetét és az ítéletet foglalják magukban, hanem szinte kivétel nélkül az ítéletnek megokolását is tartalmazzák. A későbbi korszakban mind rövidebbek lesznek a feljegyzések. Az esetet nem írják le egész pontosan és az ítéletet nem indokolják meg. E későbbi korszakban tehát a yearbook-okból lehet az eredeti igazságszolgáltatási iratokat megvilágítani.

Az utazó
bírák leg-
régibb iratai.

Az utazó bírák működéséről a korai időkben csak esetleges krónikai feljegyzések útján nyerünk tudomást és a pipe-rollokból, a melyek a finiseket és amerci-amentumokat tartalmazzák.

Ezenkívül Richard uralmából fenmaradtak az 1194. és 1198-iki körutak utasításai. Csak Richard uralma vége óta vannak forrásaink, a melyekben az utazó bírák eljárásának egészen hű képét lelhetjük. A rollokat, ama jegyzékeket értem, a melyeket az utazó bírák maguk vezettek bíraskodásukról, vagy jobban mondva, mondtak tollba irtokuknak.

Csak hogy még jó időre e rollok sem alkotnak egészen könnyen felhasználható anyagot.

Mindenekelőtt nem szabad csodálkozni azon, ha ugyanegy bírói körút esetei két vagy több rollban is szerepelnek és ha a részletekben sok is az eltérés. ^{duplumok és triplumok.}

A körúton levő és együtt bíraskodó bírák mindegyike, úgy tetszik, külön jegyzéket vezetett.

Erre a close-rollok egyik helyéből is következtethetünk, a hol arról történik említés, hogy Írországból csak egy jegyzéket vezetnek és hogy az ily eljárás veszedelmes. *)

De Bracton **) is több rollról szól és bár lehetséges, hogy a külön roll vezetése

*) »In uno solo rotulo periculum imminere possit, cui cautius occurritur per plures justitiales plures rotulos habentes.« Rot. Cl. 1. 451. lap.

**) Bracton Fol. 352. l.

csak oly utazó bíróra vonatkozik, a ki a curia regis bírája volt, az egyes eyre-ekről mégis gyakran találunk duplumot vagy triplumot.*)

elveszett
íratok.

Sok ily jegyzék el is vészett. Az volt, úgy látszik, a gyakorlat, hogy a bírák megtartották maguknak a jegyzékeket. Bracton birtokában is volt vagy ötven roll.

Az utazó bírák és a curia regis iratai.

1258-ban a bírákat utasítják,**) hogy a jövőben küldjék be a jegyzékeket a központba. Ezt a parancsot azonban még száz, sőt kétszáz esztendővel azután is ismételni kellett, olyan kevés volt a foganatja.

Az utazó bírák előtt végbement törvénykezés jegyzékeit nem lehet könnyen megkülönböztetni a curia regis előtt lefolyt ügyek irataitól; nehéz is ezért az utazó bírák jegyzékeit a rollok nagy tömegéből kiválasztani. Ha egy-egy rollon csupán koronaügyek, placita coronae foglaltatnak és mindez ügy egy grófságra vonatkozik is, akkor sem tudhatjuk meg, hogy e roll eyre-roll-e, vagy sem. Az a később teljesen kifejlődött gyakorlat, hogy a *king's bench*, a mikor valamely grófságba jön, ott *court of oyer and terminer*-t alkot, azaz minden ügy meghallgatására és eldöntésére

*) Maitland: Sel. pleas. Seld. soc. I. IX. lap.

**) Maitland. Sel. pleas. Seld. soc. I. IX. lap.

feljogosított, tényleg már előbb is érezte hatását. Nagy jelentőséggel bírt mindaddig, míg a király bírák társaságában utazta be az országot. Így például vannak János uralkodásából való rollok, a melyek csak egyes grófságokból tartalmaznak ügyeket, úgy, hogy azt hihetnők, hogy e rollok a grófságban bíráskodott utazó bírák jegyzékei. Pedig egyéb körülményekből biztosan tudjuk, hogy maga a király előtt folyt a tárgyalás azokban az ügyekben, a melyeket e rollokra feljegyeztek. A király mintegy maga tett birói körutazást.

Jellemzetes az is, hogy a mikor 1272-ben a király Winchestert elhagyja, a krónikás így ír: »A király elhagyta Winchestert, mert az utazó bírák odajövendők valának«.*) Az utazó bírák tehát csak akkor bíráskodhattak, a mikor a király már elment. A napnak le kell nyugodni, hogy a hold világíthasson.

Eyre-rollt vagyis iratot a bírák körútjairól úgy a Richard uralkodásából, mint a János uralkodásából való *coram rege roll-ok*-ban találunk. A III. Henrik korából való *coram rege roll*, *assize roll* és *tower assize rollok*, egyaránt tartalmaznak eyre-rollokat.

Iratok
Richard,
János és
III. Henrik
korából.

*) Maitland: Sel. pleas. Seld. soc. I. XII.

E rollokat csak 1890-ben választották szét olyaténképen, hogy a curia ügyeit érintő iratokat a *coram rege roll* sorozata, az utazó birák előtti ügyeket pedig az *assize-roll various series*-e tartalmazza. Mindkét iratcsomó Richárd, János és III. Henrik korára kiterjed és folytatólag van számozva.*)

III. Henrik idejében már könnyen el lehet igazodni az iratokban, ha a körutak biráskodásáról akarunk tudomást nyerni. Uralkodása alatt vált gyakorlattá ugyanis, hogy az utazó birák megbizását (*commissio*) a központban feljegyezték. Ez időtől fogva a patent és close-roll-okból meg lehet állapítani, kik azok a birák, a kik körúton vannak és mi a meghatalmazásuk.

C.

Jogesetek.

A mult századok jogéletét semmivel sem lehet jobban megvilágítani, mint a kor jogeseteivel.

A legnagyobb mértékben áll ez a XII. és XIII. század jogeseteiről. E korban még nem szaporodott meg az ügyvitel annyira,

*) Az iratok régi és új számozásának egybevetését lásd Baildonnál, Seld. soc. III.

hogy csak röviden jegyezték volna fel az eseteket.

Az eset története, az ítélet, de még azok az indokok is, a melyek a bírakat vezették, teljesen kitűnnek e feljegyzésekből.

Az itt nyomtatott esetek eredeti szöveg rövidítései helyett a szavakat teljesen kiírtam, illetőleg a kihagyásokat jegyzetben megmagyaráztam.

I.

Thomas de Baskervilla appellat. Rogerum filium Willelmi quod ipse in pace domini Regis et nequiter et noctu interfecit patrem suum Radulfum in domo sua; et hoc offert¹⁾ etc. sicut ille, qui hoc vidit, dum fuit infra aetatem, unde postquam ipse habuit aetatem ipse eum incepit appellare.

Et Rogerus venit et defendit feloniam et mortem versus eum sicut versus dominum suum cui ipse fecit homagium.

Et Thomas venit et defendit, quod²⁾ non est homo ejus nec unquam ei homagium fecit, postquam habuit aetatem, sed dicit, quod³⁾ dum fuit infra aetatem ipse fuit in custodia matris suae, et nescit, quid ipsa tunc eum fecit facere.

Et ipse Rogerus nihil dixit contra.

Consideratum est, quod duellum sit inter eos Rogerus det vadium defendendi se. Vadiavit. Et Thomas similiter. Plegius Rogeri, Rogerus de Mortuo Mari. Dies datus est in crastino Oct. S. Prin. et tunc veniant armati.

[Placita coram justitiariis de banco et placita coram rege regnante rege Johanne de termino pascae, anno regni secundo (1201.) Lásd Select pleas of the crown. Selden society. Vol. I. 85.]

¹⁾ T. i. probare, prout curia consideravit.

²⁾ T. i. Rogerus.

³⁾ T. i. Thomas.

II.

Assisa venit recognitura si Johannes de Marinis et plures alii et infra iniuste etc.¹⁾ disseisiverunt Sarram de Tudeham de libero tenemento suo in Seffordia post primam etc.²⁾ et unde queritur, quod disseisiverunt eam de uno mesuagio etc.³⁾ Et Johannes et alii non venerunt et testatum est, quod fecerunt disseisinam infra itinerationem Dom. Regis versus partes illas et statim recesserunt ita, quod non potuerunt inveniri. Et ideo procedat assisa versus eos per defaultam.

Juratores dicunt quod predictum mesuagium simul cum alia terra datum fuit in maritagium eidem Sarre ita, quod fuit in seisinā de redditu et homagio per magnum tempus et mortua quadam muliere, quae tenuit mesuagium illud venerunt ipsi Johannes et alii et noluerunt permittere quod heres ipsius mulieris faceret eidem Sarrae servitium nec homagium suum, nec relevium. Et ideo consideratum est quod praedicta Sarra recuperavit seisinam et Johannes et alii in misericordia.

[Placita, quae sequabantur dominum regem Henricum filium regis Johannis anno regni sui vicesimo tertio coram Willelmo de Ralegha etc. (1238—39.) Lásd Bracton's note book. Vol. III. 1264.]

¹⁾ T. i. et sine judicio.

²⁾ T. i. itinerationem domini regis in . . . valószínűleg a király első útja Normandiába.

³⁾ Belső telek és ház.

III.

Walterus de Gloucestria Fullo occidit Johannem Molendinarium in domo Roberti Fullonis, et fugit in ecclesiam, et cognovit mortem et abjuravit regnum; ¹⁾ nullus alius malecreditur; et Walterus fuit manens apud Cirencestriam de manupastu praedicti Roberti et ideo Robertus in miseri-

cordia; per plegium Ricardi de Aqua. Catalla eius 10 d.²⁾) unde Abbas respondeat; Englescheria non est praesentata et ideo murdrum.³⁾

[Placita coronae de comitatu Gloucestriae anno quinto regis Henrici (1201.) Lásd pleas of the crown for the county of Gloucester. 267.]

¹⁾ Lásd fentebb. 133. l.

²⁾ Penny.

³⁾ Lásd fentebb. 125. l.

IV.

Elyas de Lilleshull' fugit in ecclesiam pro morte cujusdam feminae occisae apud Lilleshull' et nulla habuit catalla, et cognoscens mortem abjuravit regnum.

Alec' ¹⁾ Crithecrech' et Eva de Lilleshull' et Aldit et Mabilia, Gaufridus et Robertus de Lilleshull' et Petrus de Hopton capti fuerunt pro morte praedictae feminae occisae apud Lilleshull'. At Alec statim post mortem ejus fugit in comitatum Staffordiae cum quibusdam de catallis occisae ut dicitur, et in comitatu illo capta fuit et reducta in comitatum Salopsirae et ibi, ut serviens regis et plures milites et legales homines de comitatu testantur, coram eis dicit, quod cum audiret de nocte

tumultum in domo praedictae occisae, ipsa venit ad hostium suum et intus aspexit, et vidit per medium hostii IV. homines in domo illa, qui exeuntes ceperunt eam, et minati fuerunt ei, quod eam occiderent nisi celaret eos ita, quod ei dederunt pelfram,²⁾ quam ipsa habuit. Et cum veniret coram justitiariis³⁾ totum hoc negavit et ideo meruit mortem, sed per dispensationem⁴⁾ eruantur ei oculi. Alii non malecreduntur et ideo sint sub plegiis.

[Placita coram justitiariis itinerantibus apud Salopiam anno regni regis Johannis quinto (1203.) Lásd Select pleas of the crown. Selden society. Vol I. 77.]

¹⁾ t. i. Alice.

²⁾ az angol pelf = pénz, javak.

³⁾ t. i. itinerantibus.

⁴⁾ t. i. sententia mitigata est, ut.

V.

Robertus Hod occidit Radulfum de Cirencestria in gardino Abbatis Cirencestriae et fugit et fuit de manupastu Abbatis Cirencestriae; et Abbas dicit quod predecessor suus finem fecit¹⁾ pro hoc facto cum Johanne Rege per centum libras et ideo inde loquendum; et Robertus de Fermeria et Gaufridus Guf fuerunt ad occisionem

illam, et fugerunt et fuerunt similiter de manupastu Abbatis, et ideo loquendum; nullus alius malecreditur; Judicium, interrogentur et utlagentur. Catalla Roberti de Fermeria 14 s 3 d.²⁾ unde heres Gerardi de Athie respondeat. Alii nulla catalla habuerunt; Englescheria³⁾ non est praesentata, et ideo murdrum.

[Placita coronae de comitatu Gloucestriae anno quinto regis Henrici (1201.)
Lásd pleas of the crown for te county of Gloucester. 268.]

¹⁾ L. fentebb. 171. l.

²⁾ Shilling és penny.

³⁾ L. fentebb. 125. l.

VI.

Henricus de Aldermanestone occidit Willelmum de Prestone apud Prestone, ita quod ante mortem ejus venit ipse ad domum Johannis Medici et ibi obiit de plaga, et Henricus fugit et fuit de comitatu Wigorniae; nullus alius malecreditur; Judicium, interrogetur et utlagetur; nulla catalla habuit, Englescheria non fuit praesentata; Judicium, murdrum.¹⁾

[Placita coronae de comitatu Gloucestriae anno quinto regis Henrici (1201.)

Lásd pleas of the crown for the county of Gloucester. 95.]

¹⁾ L. fentebb. 125. l.

VII.

Assisa venit recognitura, si Svanilla filia Walteri mater Simonis fuit seisita in dominico suo ut de feodo et de dimidia virgata terrae cum pertinentiis in Fenddraytona die, quo obiit etc.¹⁾ et si etc.²⁾ quam terram Margareta quae fuit uxor Petri filii Andreae et Jacobus filius eius tenent. Et Margareta venit et vocavit inde ad warantum praedictum Jacobum eo quod nihil clamat inde nisi in dotem, et Jacobus est infra aetatem et hoc idem cognovit, sed quia Simon dicit, quod mater sua tenuit de Andrea patre ipsius Jacobi et Andreas nullum jus habuit in terra illa, nisi per intrusionem — post mortem matris suae sicut in illa terra quam cepit in custodiam, Consideratum est, quod assisa procedat, non obstante eo, quod Jacobus est infra aetatem. Et sciendum quod idem Jacobus vocavit coram justitiariis itinerantibus — inde ad warantum Benedictum, filii Benedicti ut idem Jacobus cognovit, et Simon similiter eundem sed non habuimus inde recordum nec warantum inde habere

debebit eo quod Simon clamat tenere de eo, sed ponitur assisa in respectum usque in oct. S. Mich. pro defectu recognitorum, quia nullus venit et ideo vicecomes habeat corpora omnium.

Concordati sunt per licentiam iusticiariorum et est concordia talis, quod Simon remisit et quietum clamavit eidem Jacobo etc. totum jus etc. quod habuit etc. pro XXIII. S. quos ei dedit.

[Placita apud Westmonasterium de termino S. Trinitatis anno regni regis Henrici filii regis Johannis secundo (1219.) Lásd Bracton's note book. Vol. II. 30.]

¹⁾ t. i. et si obiit infra assisas.

²⁾ t. i. erat ista, terra.

VIII.

Latrones occiderunt de nocte Goditham de Hasfeld nescitur qui fuerunt; nullus malecreditur; Englescheria non est praesentata nec murdrum ibi jacet; Alexander filius suus eam invenit primo et venit et non malecreditur nec aliquem malecredit et ideo quietus.

Comitatus recordatur quod ultra filum aquae de Sabrina, quamdiu comitatus Gloucestriae durat nullum habetur murdrum et ideo nihil ibi.

[Placita coronae de comitatu Gloucestriae anno quinto regis Henrici. (1201.) Lasd pleas of the crown for the county of Gloucester, 98.]

IX.

Robertus de Bosco petit versus Matillidem de Bosco, quod faciat ei consuetudines et servitia quae ei facere debet de libero tenemento suo quod de eo tenet in Sterstona, unde idem Robertus queritur, quod defendit ei scutagium de Bedefordia desicut ipsa recuperavit terram illam in dotem per warentiam eiusdem Roberti.

Et Matillis venit et defendit vim et iniuriam et dicit, quod revera tenet terram illam in dotem, sed non per warentiam ipsius Roberti, quia Robertus vir suus terram illam dedit Willelmo filio suo primogenito, qui inde fuit seisitus et obiit seisitus et habuit unam filiam Johannam nomine, quae ut ei videtur, debet esse waranta sua, et Robertus de Bosco pater attornavit eundem Willelmum ad faciendum servitium capitali domino, et ipsa postea per defectum ipsius Johanna et per defectum ejusdem Roberti fecit servitium illud et per districtionem, quam Comes Bigod capitalis dominus ei fecit.

Et Robertus dicit, quod Willelmus nihil inde habuit nisi de ballia Roberti patris sui ad se sustentandum, quamdiu ei placeret, et idem Willelmus semper fecit servitium suum Roberto patri suo, et Robertus obiit seisitus de servitio illo, et ideo petit seisinam suam de eodem servitio desicut ipse est heres praedicti Roberti et habet hereditatem suam.

Et Matillis dicit, quod non advocat eundem Robertum ad warantum, nec de eo tenere clamat, immo tenet filiam Willelmi primogeniti filii praedicti Roberti ad warantum et petit inde iudicium desicut Robertus cognoscit, quod Willelmus inde obiit inde seisitus. Et quia Matillis deadvocat eundem Robertum ad warantum et idem Robertus cognoscit quod Willelmus frater suus primogenitus obiit inde seisitus et habet heredem scil. praedictam Johannam, quae est heres eiusdem Willelmi, et quia Matillis nihil recuperavit per warentiam ipsius Roberti, consideratum est quod Matillis teneat se ad warentiam praedictae Johannaë usque ad aetatem ipsius Johannaë, et quod Robertus interim nihil capiat versus eam de illo servitio etc. et Robertus sit in misericordia pro injusta exactione etc.

[Placita de termino S. Hilarii et de termino pascae apud Westmonasterium anno regni regis Henrici filii regis Johannis quinto (1221) lásd: Bracton's Note Book Vol. III. 1674.]

X.

Willelmus de Brienon' homo Osberti de Hou appellat Willelmum Torellum quod nequiter et in pace domini Regis cum vi sua scil. Edwardo et Eilardo et Johanne et David hominibus suis eum insultavit cum ivit in servitio domini sui in via domini Regis, et eum vulneravit cum cnipulo suo in maxilla et brachio, et vulnera illa ostendit et hoc offert probare versus eum per corpus suum.

Et Willelmus¹⁾ venit et defendit totum de verbo in verbum, et dicit quod ipse Willelmus²⁾ appellat eum per odium et athiam, quia ipse *quesivit* versus eum dedecus et dampnum, ut de uxore sua, et Willelmus Torelli percipiens prohibuit ei saepissime accessum ad domum suam et inde producit sectam et super illam prohibitionem inventus fuit noctu sub pariete talami ad faciendum ei dedecus, et captus

fuit et retentus per Willelmum et homines suos et postea dimissus domino suo Osberto personae per petitionem ipsius Osberti ad standum inde recto, et quod idem Willelmus³⁾ ita inventus fuit sub pariete illo producit sectam, et propter illam captionem⁴⁾ movit versus illos hoc appellum et utrum ita fuerit an non ponit⁵⁾ super juratam visneti, vel offert probare versus eum per quemdam liberum hominem suum Eulardum, quod praedictus Willelmus⁶⁾ inventus fuit praedicto modo, quia Elardus interfuit captioni illi ut dicit, et si hoc non sufficit, totum defendit versus eum per liberum hominem suum Radulfum Gule, qui hoc offert defendere pro domino suo⁷⁾ quem ipse Willelmus appellat, propter parvitatem eius cum infra aetatem sit.

Willelmus de Brienon' defendit dedecus praedicti Willelmi et dampnum et inventionem et captionem et totum de verbo in verbum et dicit quod hoc crimen ponit super eum, ad adnihilandum appellum suum de pace domini Regis.

[Placita coram justitiariis de banco et placita coram rege regnante rege Johanne de termino S. Michaelis anno tertio (1202)

lásd: Select pleas of the crown. Selden society Vol. I. 87.]

¹⁾ T. i. Torellus.

²⁾ T. i. de Brienon'.

³⁾ T. i. de Brienon'.

⁴⁾ T. i. Willelmus de Brienon'.

⁵⁾ T. i. se.

⁶⁾ T. i. de Brienon'.

⁷⁾ T. i. Torellus.

XI.

Assisa venit recognitura si Willelmus frater Galienae fuit seisitus in dominico suo ut de feudo de I hida terrae cum pertinenciis in Morlando die quo obiit et si obiit infra assisas et si praedicta Galiena propinquior heres eius; quam terram Willelmus Torellus tenet qui venit et dicit quod assisa non debet inde fieri quia ipse frater praedictae Galienae et frater praedicti Willelmi. Et Galiena hoc idem cognovit et dicit quod terra ei descendit ex parte matris suae et non ex parte patris Willelmi Torelli ¹⁾ et offert domino Regi XL. solidos pro habenda inde jurata de legalibus hominibus ²⁾, utrum terra illa habeat ei descendisse ex parte matris suae an ipsi Willelmo ³⁾ ex parte patris sui. Assisa capiatur. Jurata dicit quod illa terra habeat descendisse praedictae Galienae

ex parte matris suae cui data fuit in maritagio. Galiena habeat inde seisinam suam.

[Placita coram justitiariis de banco regnante rege Johanne anno secundo regni (1200) l. Select civil pleas Selden society. III. 1.]

¹⁾ Ez a Torellus, nyilván félttestvére Galienának.

²⁾ T. i. dictura.

T. i. Torellus.

XII.

Assisa venit recognitura si Theodoricus de Treiagu injuste et sine iudicio divertit cursum cuiusdam aquae in Helmtona ad nocumentum¹⁾ liberi tenementi Prioris Bodmini infra assisam. Jurata dicit quod divertit. Judicium: Theodoricus in misericordia et Prior habeat Seisinam. Dampnum²⁾ XII. d.

[Placita coram justitiariis itinerantibus regnante rege Johanne apud Lanstane-tonam anno regni regis Johannis tertio Select civil pleas Selden society III. 203.]

¹⁾ Kár.

²⁾ Kártérítési összeg.

D.

Források.

- Ames, J. B. History of Assumpsit H. L. R. 1888.
ápr., május.
- Andrews, C. M. The old english manor. Baltimore. 1892.
- Andrews, C. M. The old english manor. Ism.:
Pollock. — L. Qu. R. VIII. 1892. 339. l.;
IX. 1893. 293. l.
- Andrews, C. M. The old english manor. Ism.:
Vinogradoff. E. H. R. VIII. 1893.
- Anson, W. R. Law and custom of the constitution. II. Oxford, 1892.
- Anson, W. R. Law and custom of the constitution. Ism.: Dicey. L. Qu. R. II. 1886. 391. l.,
VIII. 1892. 252. l.
- Anson, W. R. The law and custom of the constitution. Ism.: Prothero. E. H. R. VIII. 1893.
- Ashley, W. J. An introduction to english economic history. 2 k. London, 1888.
- Baildon, W. P. [ed.] Select civil pleas. Selden society III. London, 1890.
- Baildon, W. P. [ed.] Select civil pleas. Selden society III. Ism.: Leadam. E. H. R. VII. 1892.
- Bémont, C. [ed.] Chartes des libertés anglaises. Paris, 1892.
- Bémont, C. [ed.] Chartes des libertés anglaises. Ism.: Prothero. E. H. R. VIII. 1893.
- Bigelow, M. M. Placita anglo-normannica. London, 1879.
- Bigelow, M. M. Placita anglo-normannica. History of Procedure. Ism.: Brunner Z. R. XV. 202.

- Bigelow, M. M. History of procedure in England from the norman conquest. London, 1880.
- Birch, W. de [ed.] Cartularium saxonicum. 3. k. London, 1885.
- Birch, W. de Domesday book, a popular account. London, 1887.
- Blakesley, G. H. Manorial jurisdiction. L. Qu. R. V. 1889. 113. 1.
- Blackstone, W. The great charter and charter of the forest etc. Oxford, 1759.
- Blackstone, Sir W. Commentaries on the law of England. Oxford, 1765.
- Boutmy, E. The english constitution. London, 1891.
- Boutmy, E. Le développement de la constitution en Angleterre. Ism.: Ashley. E. h. R. III. 1888.
- Bracton, Henricus de. De legibus et consvetudinibus Angliae libri quinque. London, 1569.
- Bracton, H. de. De legibus et consvetudinibus Angliae. Sir Tr. Twiss kiadása, 6. k. London, 1878—1883.
- Brown, W. [ed.] Yorkshire inquisitions of the reigns of Henry III. and Edward I. Ism.: Maitland. E. H. R. VIII. 1893.
- Brunner, H. Das anglonormannische Erbfolgesystem. Leipzig, 1869.
- Brunner, H. Die Entstehung der Schwurgerichte. Berlin, 1872.
- Brunner, H. Ueberblick über die Quellen der französischen normannischen und englischen Rechtsquellen. Holtzendorff. Encyclopädie. Leipzig, 1877.
- Brunner, H. Ueberblick über die Geschichte der französischen etc. Rechtsquellen. Ism.: Maitland. L. Qu. R. VI. 1890. 217. 1.

- Brunner, H. Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes. Stuttgart, 1894.
- Brunner, H. Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes. Ism.: Maitland. E. H. R. IX. 1894.
- Brutails, I. A. Etude sur la condition des populations rurales du Roussillon au moyen âge. Ism.: Maitland. E. H. R. VII. 1892.
- Bryan, E. A. Mark in Europe and America. Ism.: Maitland. E. H. R. IX. 1894.
- Church, R. W. Epochs of modern history. The beginning of the middle ages. London, 1894.
- Coke, Sir E. Institutes. 4. k. London, 1817.
- Colby, C. W. The growth of oligarchy in english towns. E. H. R. V. 1890.
- Crabb, G. A history of english law. London, 1829.
- Cruise. Essay on fines and recoveries. 3. kiadás. London, 1794.
- Dasent, J. R. [ed.] Acts of the Privy Council. (New series.) ism.: Dixon. E. H. R. VI. 1891; — IX. 1894.
- Delisle, L. Etudes sur la condition de la classe agricole et l'état de l'agriculture en Normandie. Evreux 1851.
- Dicey, A. V. Essay on the privy council. London, 1887.
- Digby, K. E. An introduction to the history of the law of real property. Oxford 1892.
- Digby, K. E. Introduction to the history of the law of real property. Ism.: . . . L. Qu. R. IX. 1893. 90 l.

- Dove, P. [ed.] Domesday studies. 2. k. London, 1888.
- Dove, P. [ed.] Domesday studies. ism.: Stevenson. E. H. R. V. 1890.
- Dowell, S. History of taxation and taxes in England. 4 k. London, 1885.
- Dowell, S. History of taxation and taxes in England. Ism.: Smith. E. H. R. I. 1866.
- Earle, J. [ed.] Handbook to the landcharters and other saxon documents. Oxford, 1888.
- Earle, J. A handbook to the landcharters and other saxon documents. Ism.: L. Qu. R. V. 1889. 205. l.
- Ellis, H. [ed.] Domesday book. (Record Commission) — 4. k. London 1816.
- Ellis, Sir H. Introduction to domesday 2. k. London, 1833.
- Elton, C. J. Early forms of landholding. E. H. R. I. 1886.
- Elton, C. J. Early english land tenures: II. Domesday Studies. — L. Qu. R. IV. 1888. 276. l.
- Elton, C. J. Villainage in England. — L. Qu. R. VIII. 1892. 117. l.
- Errera, P. Les masuirs. Bruxelles 1891.
- Errera, P. Les masuirs. Ism.: Maitland. E. H. R. VII. 1892.
- Fisher, Jos. The history of landholding in England. T. R. H. S. I. ser. IV. 97—188.
- Fleta seu commentarius juris anglicani. London, 1685.

- Fortescue, Sir J. *De laudibus legum Angliae*. London, 1775.
- Freeman, E. A. *The history of the norman conquest of England*. 6. k. Oxford, 1867—1879.
- Freeman, E. A. *Rise and progres of the constitution*. London, 1889.
- Glanvilla, Ranulpho de. *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae*. London, 1673.
- Glasson, E. *Histoire du droit et des institutions politiques, civiles, et judiciaires de l'Angleterre*. 6. k. Paris, 1882—1883.
- Gneist, R. *Adel und Ritterschaft in England*. Berlin, 1853.
- Gneist, R. *Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart*. Berlin, 1883.
- Gneist, R. *Englische Verfassungsgeschichte*. Berlin, 1884.
- Gneist, R. *The english parliament*. *Ism.*: Boase. E. H. R. II. 1887.
- Gneist, R. *History of the english constitution*. 2. kiad. London, 1892.
- Gneist, R. *History of the english constitution*. *Ism.*: Prothero. E. H. R. III. 1888.
- Greenwell, W. [ed.] *Boldon-buke, a survey of the possessions of the See of Durham*. *Surtees society XXV*. London, 1852.
- Gross, C. *Gilda mercatoria. Ein Beitrag zur Geschichte der englischen Städteverfassung*. Göttingen, 1883.
- Gross, C. *The gild merchant*. *Ism.*: Warner. E. H. R. VI. 1891.

- Gross, C. The early history of the office of coroner. New-York, 1892.
- Gross, C. The early history of the office of coroner. *Ism: Maitland. E. H. R. VIII. 1893.*
- Gueterbock, C. E. *Henricus de Bracton quo tempore et qua ratione librum de jure anglicano composuerit.* Königsberg, 1860.
- Güterbock, C. *Henricus de Bracton und sein Verhältniss zum römischen Rechte.* Berlin, 1862.
- Haddan, A. W. and Stubbs, W. [ed.]. *Councils and ecclesiastical documents relating to Great Britain and Ireland. 3. k.* Oxford, 1869.
- Hajnik I. *Egyetemes európai jogtörténet 3. kiad.* Budapest, 1891.
- Hale, M. *The jurisdiction of the Lords house.* London, 1796.
- Hale, M. *The history of the common law of England.* London, 1820.
- Hale, W. H. *Domesday of St. Pauls.* Camden society LXIX. 1857—8.
- Hall, H. *Court life under the Plantagenets.* *Ism.: Cunningham. E. H. R. VI. 1891.*
- Hall, H. *An unknown charter of liberties.* *E. H. R. IX. 1894.*
- Hallam, H. *The constitutional history of England. 4. k.* Paris, 1827.
- Hardy, D. [ed.] *Close rolls (Rotuli lit. claus.) a. D. 1204—1224. 2. k.* London, 1833—44.
- Hardy, D. [ed.] *Patent rolls a. D. 1201—1216.* London, 1835.
- Hardy, D. [ed.] *Charter rolls a. D. 1199—1216.* London, 1837.

- Hardy, J. D. [ed.] *Modus tenendi parliamentum*.
London, 1846.
- Hardy, J. D. [ed.]. *Descriptive catalogue of materials relating to the history of Great Britain and Ireland*. 3. k. London, 1871.
- Harris, G. *Materials for a domestic history of England* T. R. H. S. I. ser. II. 142—155.
- Hearne, J. [ed.]. *Liber niger scaccarii*. 2. k. London, 1774.
- Hibbert, F. A. *The origin and development of english gilds, as illustrated by the history of the craft gilds of Shrewsbury*. *Ism.*: Green. E. H. R. VII. 1892.
- Hill, J. W. *The rise of the english legal profession*. T. R. H. S. I. ser. III. 98—163.
- Holmes O. W. *Common law*. London, 1882.
- Holmes, J. O. W. *Early english equity*. L. Qu. R. I. 1885. 162. 1.
- Horwood, A. J. [ed.] *Yearbooks of the reign of king Edward the first*. Years 20—35. 5. k. London, 1866—1879.
- Houard, D. *Anciennes lois des Francois*. 2. k. Rouen, 1766.
- Houard, D. *Traité sur les coutumes anglo-normandes*. 4. k. 1776.
- Houard, D. *Dictionnaire de droit normand*. 4. k. Rouen. 1780.
- Hudson W. [ed.] *Leet jurisdiction in the city of Norwich during the XIII. and XIV. century* Selden society V. London, 1892.
- Hudson, W. [ed.] *Leet jurisdiction in the city of Norwich*. Selden society V. *Ism.*: Liebermann. E. H. R. IX. 1894.

- Hunter, J. [ed.] *Magnum rotulum scaccarii vel magnum rotulum pipae de anno XXXI. regni Henrici Primi. Record commission.* London, 1833.
- Hunter, J. [ed.] *Fines sive pedes finium.* 2. k. London 1835.
- Hunter J. [ed.] *The great roll of the pipe for the first year of the reign of king Richard I.* London, 1844.
- Hunter, J. [ed.] *The great rolls of the pipe for the 2. 3. and 4. years of the reign of king Henry II.* London, 1844.
- Jenks, E. *Early history of negotiable intruments.* — L. Qu. R. IX. 1894. 188 l.
- Johnson, A. J. *Epochs of modern history. The Normans in Europe.* London, 1891.
- Jusserand, J. J. *English wayfaring life in the middle ages (XIV. century)* London, 1892.
- Kemble, J. M. [ed.] *Codex diplomaticus aevi saxonic.* 6 k. London, 1839.
- Kemble, J. M. *The saxons in England a history of the english commonwealth.* 2 k. London, 1849.
- Kelham, R. *Domesday book illustrated.* London, 1788.
- Kerly, D. M. *An historical sketch of the equitable jurisdiction of the court of chancery.* Cambridge, 1890.
- Kovalevsky, Maxime. *Early english land tenures (Mr. Vinogradoff's work)* L. Qu. R. IV. 1888. 266. l.
- Lamond, E. [ed.] *Walter of Henley's husbandry.* London, 1890.

- Lamond, E. [ed.] Walter of Henley's husbandry.
Ism.: Ashley. E. H. R. VII. 1892.
- Langlois, C. V. The comparativ history of England and France during the middle ages.
E. R. V. 1890.
- Lewis, H. The ancient laws of Wales. London, 1889.
- Liebermann, F. On the Instituta Cnuti aliorumque regum Anglorum. T. R. H. S. new ser. VII. 55—77.
- Liebermann, F. Einleitung in den dialogus de scaccario. Göttingen, 1875.
- Liebermann, F. Ungedruckte Anglo-Normannische Geschichtsquellen. Strassburg, 1879.
- Liebermann, F. Ein ungedrucktes Vorwort zu den Leges Henrici I. Z. R. 1882. XVI. 127.
- Liebermann, F. Literatur zur Geschichte Englands Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft [ed. Quidde] I—VIII. k. 1889—1892.
- Liebermann, F. [ed.] Consiliatio Cnuti: eine Uebertragung angelsächsischer Gesetze aus dem zwölften Jahrhundert. Halle, 1893.
- Liebermann, F. Consiliatio Cnuti: eine Uebertragung angelsächsischer Gesetze aus dem XII. Jahrhundert. Ism.; Maitland. E. H. R. IX. 1894.
- Liebermann, F. [ed.] Quadripartitus, ein englisches Rechtsbuch. Ism.: Powell. E. H. R. VIII. 1893.
- Liebermann, F. Ueber die Leges Anglorum saeculo XIII. ineunte Londoniis collectae. Halle, 1894.

- Liebermann, F. Ueber die Leges Anglorum saeculo XIII. ineunte Londoniis collectae. Ism. : Maitland. E. H. R. IX. 1894.
- Littleton. Tenures in English. London 1656.
- Maine, Sir. H. S. Village communities in the east and west. London, 1871.
- Maitland, F. W. [ed.] Pleas of the Crown for the county of Gloucester. A. D. 1821. London, 1884.
- Maitland, F. W. [ed.] Pleas of the crown for the county of Gloucester. A. D. 1281. Ism. : Pollock. L. Qu. R. I. 1885. 117. l.
- Maitland, F. W. Justice and Police. London, 1885.
- Maitland, F. W. Seisin of chattels. L. Qu. R. I. 1885. 324. l.
- Maitland, F. W. The deacon et the jewess; or, apostasy at common law. L. Qu. R. III. 1886. 153. l.
- Maitland, F. W. Mystery of seisin. L. Qu. R. II. 1886. 481. l.
- Maitland, F. W. [ed.] Bracton's note-book. 3. k. London, 1887.
- Maitland [ed.] Bracton's notebook. Ism. : Brunner Z. R. XXIII. 240.
- Maitland, F. W. [ed.] Bracton's notebook. Ism. : Elton. E. H. R. IV. 1889.
- Maitland, F. W. [ed.] Select pleas of the crown. Selden society I. London, 1888.
- Maitland, F. W. [ed.] Select pleas of the crown. Selden society I. Ism. : Round. E. H. R. III. 1888.
- Maitland, F. W. [ed.] Select pleas of the crown. Ism. : Pike, L. Qu, R. IV. 1888. 462. l.

- Maitland, F. W. Why the history of english law is not written. London, 1888.
- Maitland, F. W. The suitors of the county court. E. H. R. III. 1888.
- Maitland, F. W. Beatitude of seisin. L. Qu. R. IV. 1888. 24. 286. 1.
- Maitland, F. W. Possession for year and day. L. Qu. R. V. 1889. 253. 1.
- Maitland, F. W. Materials for english legal history Political science quarterly (ed. Columbia College) IV. 1889. 496—518; 628—641.
- Maitland, F. W. [ed.] Select pleas in manorial and other seignorial courts. Selden society II. London, 1889.
- Maitland, F. W. [ed.] Select pleas in manorial and other seignorial courts. Selden society II. Ism.: Round E. H. R. V. 1890.
- Maitland, F. W. Remainders after conditional fees. L. Qu. R. VI. 1890. 22. 1.
- Maitland, F. W. Northumbrian tenures. E. H. R. V. 1890.
- Maitland, F. W. A new point on villein tenure. L. Qu. R. VII. 1891. 174. 1.
- Maitland, F. W. [ed.] Three rolls of the kings court in the reign of king Richard I. A. D. 1194—1195. Pipe roll society XIV. London, 1891.
- Maitland, F. W. [ed.] Three rolls of the king's court in the reign of king Richard I. Pipe-roll society XIV. Ism.: E. H. R. IX. 1894.
- Maitland, F. W. A conveyancer in the thirteenth century. L. Qu. R. VII. 1891. 63. 1.

- Maitland, F. W. Frankalmoign in the twelfth and thirteenth centuries. L. Qu. R. VII. 1891. 354. 1.
- Maitland, F. W. The Quadripartitus. L. Qu. R. VIII. 1892. 73. 1.
- Maitland, F. W. Henry II and the criminous clerks. E. H. R. VII. 1892.
- Maitland, F. W. Taltarum's Case. L. Qu. R. IX. 1893. 1. 1.
- Maitland, F. W. Survival of archaic communities. I. The Malmesbury case. II The Aston case. L. Qu. R. IX. 1893. 36. 1.; 211. 1.
- Maitland, F. W. [ed.] Records of the parliament holden at Westminster. D. 1305. London, 1893.
- Maitland, F. W. [ed.] Records of the parliament. (Memoranda de parlamento a. D. 1305.) Ism.: Langlois. E. H. R. IX. 1894.
- Maitland, F. W. The history of a Cambridge-shire manor. E. H. R. IX. 1894.
- Maitland, F. W. és Baildon, W. P. [ed.] Court Baron. Selden society IV. London, 1891.
- Maitland, F. W. és Baildon, W. P. [ed.] Court Baron. Selden society. IV. Ism.: Liebermann. E. H. R. IX. 1894.
- Madox, T. Formulæ anglicanum. Collection of ancient charters and instruments of divers kinds. [ed.] London, 1702.
- Madox, T. Firma burgi. Historical essay concerning the cities, towns and boroughs of England. London, 1726.
- Madox, T. History of the Exchequer. 2. k. London, 1769.

- Mc Arthur, E. A. The boke longyng to a justice of the peace and the assessment of wages. E. H. R. IX. 1894.
- Manson, E. Scenes in court from the yearbooks. L. Qu. R. X. 1894. 63. 1.
- Marquardsen, H. Über Haft und Bürgschaft bei den Angelsachsen. Erlangen, 1852.
- Maurer. Über angelsächsische Rechtsverhältnisse, Kritische Überschau München. I—III. 1853—1856.
- Memoranda Rolls, Extracts from the . . . (L. T. R. of the Exchequer: 1. The negociations preceeding the confirmatio cartarum 1297. a. D.) T. R. H. S. new ser. III. 281—319.
- Montague, J. C. Elements of english constitutional history. London, 1894.
- Montague, J. C. Elements of english constitutional history. 2. sm.: Prothero. E. H. R. IX. 1894.
- Nasse, E. Mittelalterliche Feldgemeinschaft in England. Bonn, 1869.
- Nicolas, H. [ed.] Proceedings and ordinances of the privy council of England. 7 k. London, 1834.
- Nichols, F. M. Britton. 2 k. Oxford, 1865.
- Nicholls, J. F. The early Bristol charters and their chief object. T. R. H. S. I. ser. I. 88—96.
- Page, W. [ed.] Three early assize rolls for the county of Northumberland. Surtees society LXXXVIII. London, 1891.
- Palgrave, F. The rise and progress of the english commonwealth. London, 1832.

- Palgrave, F. An essay upon the original authority of the king's council. London, 1834.
- Palgrave, F. [ed.] Rotuli curiae regis. Rolls and records of the court held before the king's justices. 2 k. London, 1835.
- Palgrave, F. [ed.] The ancient calendars and inventories of the treasury of his majesty's exchequer. London, 1836.
- Phillips, G. Versuch einer Darstellung der Geschichte des angelsächsischen Rechts. Göttingen, 1825.
- Phillips, G. Englische Reichs- und Rechtsgeschichte seit der Ankunft der Normannen. 2 k. Berlin, 1827/28.
- Pike, L. O. Common law and conscience in the ancient court of chancery. — L. Qu. R. I. 1885. 443. l.
- Pike, W. O. [ed.] Yearbooks of the reign of king Edward the third. Years 12—15. 6 k. London, 1883—91.
- Pike, L. O. Feoffment and livery of incorporeal hereditaments. L. Qu. R. V. 1889. 29. l.
- Pipe roll society (I.) [ed.] Great roll of the pipe for the fifth year of the reign of king Henry II. A. D. 1158—1159. London, 1884.
- Pipe roll society (II.) [ed.] Great roll of the pipe for the sixth year of the reign of king Henry II. A. D. 1159—1160. London, 1884.
- Pipe roll society III. [ed.] Introduction to the study of the pipe roll. London, 1884.
- Pipe roll society (XVII.) Feet of fines of the reign of Henry II. and of the first seven years of the reign of Richard I. 1182—1196. London, 1894.

- Pollock, Sir F. The king's peace. — L. Qu. R. I. 1885. 37. l.
- Pollock, Sir F. Oxford law studies. — L. Qu. R. II. 1886. 453. l.
- Pollock, Sir F. The land laws. 2. kiad. London, 1889.
- Pollock, Sir F. Anglo-saxon law. E. H. R. VIII. 1893.
- Pollock, Sir F. Archaism in modern law. — L. Qu. R. IX. 1893. 271. l.
- Prothero, G. W. Gneist on the english constitution. E. H. R. III. 1888.
- Prothero, G. W. An unknown charter of liberties. E. H. R. IX. 1894.
- Reeves, J. History of the english law. 4. k. London, 1787.
- Reeves. History of the english law. Finlason kiadása 3. k. London, 1869.
- Riess, L. Geschichte des Wahlrechts zum englischen Parlament im Mittelalter. Ism.: Prothero. E. H. R. V. 1890.
- Riess, L. Der Ursprung des englischen Unterhauses. Ism.: Prothero. E. H. R. V. 1890.
- Roberts, Ch. [ed.] Extracts from the fine rolls 1216—1272. 2. k. London, 1835.
- Rose, G. and Illingworth, W. (ed.) Abbreviatio placitorum. London, 1811.
- Rotuli parliamentorum a. D. 1278—1503. 6. k. London, 1764., index 1832.
- Round, J. H. [ed.] Ancient charters, royal and private prior to a. D. 1200. Pipe roll society X. London, 1888.
- Round, J. H. The introduction of knight service into England. E. H. R. VI. 1891.

- Round, J. H. Note on magna carta. E. H. R. IX. 1894.
- Salviani, G. B. Le gilde inglesi. Ism.: Gross. E. H. R. I. 1886.
- Schmid, R. Die Gesetze der Angelsachsen. Leipzig, 1858.
- Scrutton, T. E. Roman law in Bracton. L. Qu. R. I. 1885. 425. l.
- Scrutton, T. E. The influence of the roman law on the law of England. Cambridge, 1885.
- Scrutton, T. E. Origin of rights of common. L. Qu. R. III. 1887. 373. l.
- Scrutton, T. E. Commons and common fields. Cambridge, 1887.
- Scrutton, T. E. Commons and common fields. Ism.: Maitland. E. H. R. III. 1888.
- Scrutton, T. E. Commons and common fields. Ism.: L. Qu. R. IV. 1888. 91. l.
- Seeböhm, F. English village community. London, 1883.
- Seeböhm, F. Villainage in England. E. H. R. VII. 1892.
- Selden, J. Dissertatio ad Fletam. London, 1618.
- Spence, G. Equitable jurisdiction of the court of chancery 2. k. London, 1849.
- Stapleton, Th. [ed.]. De antiquis legibus liber. Camden society XXXIV. 1845.
- Stapleton, Th. [ed.]. Chronicon Petroburgense. Camden society XLVII. 1849.
- Statutes of the realm [kiadták többen] I—XI. k. London, 1808—1828.
- Stephen, Sir J. F. History of the criminal law of England 3. k, London, 1883.

- Stevenson, W. H. The hundreds of domesday.
E. H. R. V. 1890.
- Stevenson W. H. [ed.] Domesday of Nottinghamshire and Rutland. E. H. R. II. 1887.
- Stevenson, W. H. [ed.] Records of the borough of Nottingham. Ism.: Round. E. H. R. VI. 1891.
- Stubbs, W. Constitutional history of England in its origin and development 3. k. Oxford, 1874.
- Stubbs, W. [ed.] Select charters of english constitutional history from the earliest times to the reign of Edward I. Oxford, 1876.
- Stubbs, W. Seventeen lectures on the study of medieval and modern history. Oxford, 1886.
- Tardif, E. J. Coutumiers de Normandie. 2. k. Rouen, 1881.
- Taylor, H. The origin and growth of the english constitution. London, 1889.
- Taylor, H. The origin and growth of the english constitution: Ism.: Raleigh. E. H. R. VI. 1891.
- Thomas, F. S. The ancient exchequer of England. London, 1848.
- Thornhill, C. E. Spring and autumn assizes. —
L. Qu. R. II. 1886. 465. l.
- Thorpe, B. [ed.] Ancient laws and institutes of England. London, 1840.
- Thorpe, B. [ed.] Diplomatarium anglicum aevi saxonici. London, 1865.
- Tout, J. F. Edward the First. London, 1893.
- Tout, J, F. Edward the First. Ism., Prothero. E. H. R. IX. 1894.
- Vinogradoff, P. Villainage in England. Oxford, 1892.
- Vinogradoff, P. Villainage in England. Ism.: Seebohm. E. H. R. VII. 1892.

- Vinogradoff, P. Folkland. E. H. R. VIII. 1893.
Walford, C. Early laws, and customs in great Britain regarding food. T. R. H. S. I. ser. VIII. 70—163.
Wright, J. A history of domestic manners and sentiments in England during the middle ages. London, 1862.
Zinkeisen, F. Die Anfänge der Lehngerichtsbarkeit in England. *Ism.*; Maitland. E. H. R. IX. 1894.

Transaction of the royal historical society = T. R. H. S.
Law quarterly review = L. Qu. R.
English historical review = E. H. R.
Harvard law review = H. L. R.
Zeitschrift für Rechtsgeschichte és Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte = Z. R.
Nouvelle Revue historique de droit français et étranger.

- Bird, S. R. L. A guide to the principal classes of records preserved in the public record office London, 1892.
Cooper, C. P. Public records of great Britain 2 k. London, 1832.
Ewald, A. C. Our public records London, 1873.
Martin, C. I. The record interpreter. London, 1892.
Rye, W. Records and record searching London, 1888.
Thomas, F. S. Handbook to the public records. London, 1853.

